

HARVARDIANA
ACADEMIA · IN · NOV · ANG
ET
CHRISTO ECCLESIAE
VE RI TAS

E P

	Paper. s.	d.	Bound. s.	d.
Juvenalis et Persius	1	0	1	6
Livius. 4 vols.	5	0	6	0
Lucanus	2	0	2	6
Lucretius	1	6	2	0
Phædrus	1	0	1	4
Sallustius	1	6	2	0
Sophocles	2	6	3	0
Tacitus. 2 vols.	4	0	5	0
Thucydides. 2 vols.	4	0	5	0
Virgilius	2	0	2	6
Xenophontis Memorabilia	1	0	1	4

Fifth Edition. 16*mo.* 6*d.*

THE LAWS OF THE GREEK ACCENTS.

By the Rev. JOHN GRIFFITHS.

Uniform with the Oxford Pocket Classics.

JOHN HENRY and JAMES PARKER, Oxford and London.

H. C. Kimball

T. LUCRETII CARI

DE

RERUM NATURA

LIBRI SEX

AD FIDEM CODICIS CANONICIANI NUNC PRIMUM EMENDATI.

OXONII,

JOHANNES HENRICUS PARKER:

ET LONDINI, 377, STRAND.

MDCCCLV.

MONITUM.

Codex Canonicianus, quo cum editio ista collata est, hodie in Bibliotheca Bodleiana adservata, Canon. Lat. 32. signatur. Lectionibus nitet optimæ notæ, quarum omnes fere in textum nostrum receptæ sunt; quæ vero in margine hujus editionis occurrunt, pretii licet inferioris, eo retinuimus, quia non omnino ad varietatem lectionis exhibendam inutilia viderentur.

ARGUMENTA.

LIBRI PRIMI.

Invocata in principio operis Venere, poëta v. 43. transit ad laudes Memmii, cui libros suos de Rerum Natura dicavit: Epicurum, cujus rationes sequitur, celebrat; ab ejus doctrina impietatis invidiam amolitur; hujusque et sequentium librorum tum argumenta proponit, tum tractationis poëticæ difficultates ostendit [v. 45—159]. Deinde rem ipsam aggressus, docet I) ex nihilo nihil fieri, et in nihilum nihil reverti posse [v. 160—265]; II) minuta esse quædam corpora, quæ, licet sub sensum non cadant, mente tamen possint concipi, et e quibus res omnes componantur [v. 266—329]. III) His corpusculis subjungit vacuum, seu inane spatium [v. 330—430]. IV) demonstrat, nihil esse præter corpus et inane; reliqua autem, quæ videantur esse, tantum conjuncta esse vel eventa, proprietates seu accidentia corporis et inanis [v. 431—483]. Quod sic persequitur, ut prima corpuscula doceat esse perfecte solida, [v. 484—528], ideoque insecabilia, minima (neque enim corpus in infinitum dividi posse), et æterna [v. 529—638]. Refutat porro philosophos, qui aliter statuerant, et quidem 1) Heraclitum, qui ignem, aliosque, qui aërem, aquam, terram, rerum omnium principium esse contenderant [v. 639—712]; 2) Empedoclem, cui placuerat, res e quatuor elementis componi [v. 713—829]; 3) Anaxagorum, qui homœomeriam induxerat [v. 830—919].

Postremo docet universum esse ex omni parte infinitum, corpuscula esse numero infinita, et inane nullis terminis comprehendi posse [v. 920—1050]. Ac postquam eos refellit, qui existimant, esse aliquod in universo centrum, quo gravia deorsum tendant, dum levia sponte sua sursum ferantur [v. 1051 ad finem].

LIBRI SECUNDI.

Ad studium philosophiæ, quæ sola leniat curas, animumque metu exsolvat, postquam Memmium suum poëta [v. 1—60] cohortatus est; de atomorum, seu seminum, affectionibus disputat, quarum primam in motu ponit. Moveri atomos, perpetuum incrementum atque detrimentum rerum arguit [v. 61—78]. Motum autem hunc atomi vel suopte ponderi debent, vel ictibus aliarum. Et moventur deorsum: quippe omnes atomi sunt graves; sed quum concurrunt solidæ, necesse est quoquo versum ab se invicem dissiliant [v. 79—87]. Quod e natura vacui demonstratur [v. 88—93]. Quædam igitur atomi implicantur aliis: quæ arctius junguntur, res duras ac densas efficiunt; quæ laxius, res molles et raras, aëra et lumen [v. 94—107]. Quædam vero atomi nunquam coalescunt, sed, uti ramenta pulveris videmus in radiis solis, continuo motu per inane feruntur, atque alia corpora subinde percutiunt et agitant [v. 108—140]. Atomorum, deorsum tendentium, celeritatem explicat [v. 141—166]. Deinde poëta per digressionem eos insectatus, qui ex corpusculorum fortuita concursione hunc mundi pulcherrimum ornatum esse perfectum, et sine divina providentia ratum et immutabilem rerum ordinem conservari negant [v.

167—183], redit ad superius argumentum, asseritque, atomos ferri in locum inferiorem [v. 184—215]; easdem a recta linea declinare minimo intervallo [v. 216—220]. Quod nisi declinarent, nihil unquam oriretur, quoniam adhæsio nulla et complexio locum haberet; nihil liberum hominibus esset, quum ita moveretur animus, ut atomorum motu cogeretur [v. 221—293]. Feruntur denique eodem atomi motu, quo ab æterno ferebantur; nec, quia motus non videt idcirco quisquam huic opinioni debet adversari, quum ipsa semina percipi non possunt [v. 294—332]. Altera individuorum corpusculorum affectio in figura cernitur [v. 333—341]: qua quantum inter se differant, ex eo intelligitur, quod res, animatæ pariter atque inanimatæ, diversimode figuratæ, naturaque sua et effectu diversæ sunt [v. 342—425]. Itaque quod aliæ sunt hamatæ et asperæ atomi, aliæ leves et rotundæ etc., inde explicandum, quæ figuræ amara, quæ dulcia, quæ dura, quæ mollia corpora componant [v. 426—476]. Nec vero hæc figurarum varietas est infinita; corpuscula tamen ejusdem figuræ infinita sunt: e quorum perpetuo concursu mundus perfectus est, resque gignuntur [v. 477—580]. Sed res neque ex uno genere principiorum, neque ex omnibus unius figuræ et similibus principiis constant; sed insunt in concretis quibusvis variarum figurarum principia: quod partim historia naturali telluris, partim allegorica quadam mythi de Cybele interpretatione illustratur [v. 581—728]. Porro, præter pondus et figuram, elementa rerum non habent sensibiles, quas vocamus, qualitates, colorem videlicet, saporem, frigus, calorem; nec sensu prædita sunt: quamvis res coloratæ, sapidæ, frigidæ, calidæ et sensibiles ex iis gignantur [v. 729—1021]. Denique infinitæ atomi, per infinitum inane volitantes, infinitos mundos

efficiunt: qui mundi augentur aliquando ab atomis, ex infinito delapsis, aliquando etiam, avolantibus in infinitum atomis, diminuuntur ac dissolvuntur [v. 1022—1149]: uti ante oculos omnia paullatim effœta fiunt, et, quæ olim lætissime adoleverant, plantæ atque animalia jam nunc senescunt, et ordine suo demum interibunt [v. 1150—1172].

LIBRI TERTII.

Postquam Lucretius naturam et affectiones, quas dicimus, atomorum in superioribus libris explicaverat; quatuor reliquis ea, quæ ex atomis istis fiunt, persequitur. Ac primas quidem partes detulit animo et animæ: de quibus hoc toto libro ita disputat, ut a laudibus Epicureæ doctrinæ auspicetur [v. 1—13]. Quoniam enim Epicurus docuit primus, non a deo quodam, sed ex fortuita átomorum concursione mundum hunc omniaque esse facta; e sententia Nostri egregie perfecit, quod alii philosophi frustra conati sint, ut mortis pœnarumque post mortem metu animos hominum liberaret [v. 14—93]. Hæc ita præfatus, porro docet, animum et animam partem esse hominis, æque ac pedes, manus, brachia, reliqua membra [v. 94—97], neque habitum esse vitalem totius corporis, seu omnium partium corporis intentionem atque concentum eum, quem veteres quidam philosophi harmoniam appellaverunt [v. 98—106]. Hanc enim opinionem partim eo labefactari, quod interdum, qui corpore doleat, animo lætetur, et qui nihil doloris in corpore sentiat, animo perturbetur [v. 107—112], partim hoc everti, quod etiam in somno animi sit

efficientia [v. 113—117]. Suam autem poëta sententiam firmat duobus argumentis: primo, quod in membris etiam mutilatis vita insit [v. 118—121], altero, quod calore privatus et spiritu, homo moriatur [v. 122—137]. Verum, ne vocabulis promiscue usurpandis minus distincte disserere videatur, ostendit, animum et animam inter se quidem junctissime teneri, sed *animum* (τὸ λογικόν) præcipuam esse partem, ejusque domicilium esse in medio pectore, utpote in quo affectiones animi exsistant; *animam* contra (τὸ ἄλογον) per totum diffusam corpus, ad nutum animi moveri [v. 138—161]. Animi et animæ naturam corpoream esse: quippe ab animo tangi animam, quam moveat, ab anima autem corpus: nullum vero, nisi inter corpora, contactum [v. 162—177]. Eum corporeum animum componi ex atomis minutissimis, subtilissimis et maxime rotundis, partim ex magna mentis mobilitate [v. 178—203], partim ex eo demonstratur, quod corporis mortui eadem sit, quæ fuit viventis, moles, idem pondus [v. 204—231]. Nec vero simplex est animus, sed conflatus e calore, vento, aëre et alia insuper re, quæ ex tenuissimis, minutissimis et maxime mobilibus atomis constans, sensus principium et origo est [v. 232—258]. Quæ quatuor res ita inter se miscentur, ut unam, pro diversa animantium natura, substantiam efficiant [v. 259—323]. Et tanta est animæ et corporis conjunctio, ut sine utriusque pernicie separari nequeant [v. 324—350]. Neque anima solum sentit, sed etiam corpus; seu potius totum animal, e corpore et anima compositum [v. 351—370]. Post hæc poëta refutat opinionem Democriti, singulas animæ partes singulis corporis partibus oppositas esse atque connexas asseverantis [v. 371—396]; et ut antea docuerat, animum esse potiorem animalis partem, sic ab animo potius, quam ab anima,

vitam pendere, salutemque conservari demonstrat [v. 397—417]. Deinde animos et animas nasci et interire cum corporibus, sex et viginti argumentis ostendere conatur, derisa etiam obiter transmigratione Pythagoræ [v. 418—841]. Istis autem ex argumentis concludit, mortem esse omnium rerum finem, nec post mortem mortali animæ quidquam timendum esse; imo, si animæ immortalitas concedatur, mortem tamen nihil esse, quum anima, corpore sejuncta, non meminerit, se unquam antea exstitisse [v. 842—882]. Proinde ridet vanum mortis metum, et inanem hominum de sepultura sollicitudinem [v. 883—906]; docetque, mortem non esse malum, quia mortui non indigeant bonis, quibus vivi gaudeant, neque istis doloribus crucientur, qui miseros mortales affligant [v. 907—943], vitam etiam ipsam non esse desiderabilem, quippe quæ nihil novi afferat, sed easdem semper voluptates usque ad nauseam subministret [v. 944—988]. Tum et terrificas fabulas, quas poëtæ sunt de inferis et pœnis post mortem commenti, allegorica quadam interpretatione elevat [v. 989—1036], ad consolandam vitæ fragilitatem etiam historiæ voce usus, quæ sapientissimos pariter atque potentissimos homines vim diræ necessitatis sensisse admoneat [v. 1037—1057]. Denique mortales ait vitam sollicitam et inquietam agere, quod mortis justam contemplationem refugiant [v. 1058—1088]; stulteque et inepte votis omnibus eam vitam expetere, quam aliquando amissuri sint, quæ nullam novam voluptatem ferat, innumeris vero doloribus et periculis obnoxia sit; præsertim quum vivendo et metuendo nihil detrahant de tempore mortis, quæ omnes maneat æterna [v. 1089—1107].

LIBRI QUARTI.

LUCRETIUS post magnificum exordium, quo et attentionem lectoris, et suum ipsius spiritum resuscitat [v. 1—25], libri quarti argumentum cum superioribus connectit. Postquam enim primo et secundo libro docuerat, quæ et qualia sint rerum primordia, quibus figuris distincta, quo motu ferantur, quâ ratione ceteras res procreent, libro autem tertio animæ atque animi naturam explicarat, aggreditur nunc ad disputationem de sensibus, incipiens a *simulacris* seu *imaginibus* Epicureis, quibus sensus omnes moveantur [v. 26—45]. Docet itaque, a rerum superficie tenuissima quædam et subtilissima simulacra mitti, quæ passim per aëra volitantia, singillatim sub visum non cadant, sed collecta et a speculis aut aqua repulsa, in oculos incurrant [v. 46—108]. Deinde tenuitatem horum simulacrorum demonstrat, simul primordiorum exiguitatem confirmans [v. 109—129]. Duplex autem simulacrorum distinguit genus; alterum eorum, quæ sponte sua generentur in aëre, qualia nonnunquam videamus exsistere in nubibus, varias rerum figuras imitantibus; alterum eorum, quæ a rerum superficie avolent, quasi tenues quædam exuviæ, facileque et perpetuo oriantur, et ea motus celeritate per aëra ferantur, ut luminis solaris jactum exsuperent [v. 130—216]. Sed quia visus omnium sensuum primus habetur, ab eo sic exorditur poëta, ut ex simulacrorum incursu eum gigni ostendat [v. 217—239]. Tum explicatis iis, quæ ad visus causas spectant, varia de eo problemata, inprimis quæ ad speculi imagines et lucis atque umbræ rationem pertinent, proponit et solvit [v. 240—379]. Porro sensus non esse incertos monet, quorum fidem multa temere existimentur labefactare;

sed ex opinatu animorum nasci falsa illorum judicia [v. 380—469]. Ne quis igitur ex illis problematis fallaciæ arguat sensus, horum dignitatem demonstrat, refutatis etiam Academicis [v. 470—478], omnemque omnino veritatem fide et auctoritate sensuum niti, copiosius asserit [v. 479—522]. His ita de visu disputatis, ad ceteros sensus progreditur. *Vocem* et *sonum* corporeas esse imagines, quæ aurem pariter feriant et auditum efficiant [v. 523—543]; vocis quæ sit natura, et quo modo formetur [v. 544—564]; cur eadem vox simul percipiatur a multis [v. 565—573]; quid sit echo, et unde oriatur [v. 574—596]; quo modo sonus per corpora multa penetret [v. 597—604], et in omnes partes diffundatur [v. 605—616]. De *sapore* docet, quid sit, et unde tanta ejus diversitas [v. 617—674]. De *odore*, quo modo exsistat, et cur aliis alius magis sit aptus [v. 675—688]; comparat eundem cum ceteris sensibus [v. 689—707], inprimis cum visu, quem species atque colores rerum eodem modo afficiant [v. 708—723]. Tum de *imaginatione* atque *cogitatione* agit: quae exsistant per sensus externos, tenuissimis rerum simulacris horum ope in mentem incurrentibus [v. 724—758]. Inde explicanda somniorum ratio [v. 759—778]; inde solvenda quæstio, quare, quod cuique libuerit, id cogitet [v. 779—808]; inde fraus intelligenda, in quam, simulacris aut parum acute cognitis, aut inter se permutatis, sæpe inducimur [v. 809—823]. Tum docet, linguam, oculos, aures, nares, omnia denique sensuum instrumenta prius nata esse, quam eorum usum: secus veró in artificiosis rebus, quæ prodeant ex prævisa indigentia [v. 824—877]. Etiam motus animalium voluntaria causam esse in simulacris quibusdam ad meandum aptis, quæ impulsu suo voluntatem movendi in animo excitent [v. 878—907]. Ab

simulacris denique uberius repetit et somnum [v. 908—962], et insomnia, quorum varias causas enumerat [v. 963—1033], adjecta de amore, libidine ejusque affectibus elegantissima digressione [v. 1034—1281].

LIBRI QUINTI.

Exorsus poëta ab Epicuri laudibus, cui propter repertam explicatamque philosophiam plus debeant mortales, quam reliquis omnibus, qui de genere humano bene meruerint [v. 1—54], argumentum tum libri præcedentis repetit [v. 55—67], tum novi adjungit [v. 68—91]. Ac primum docet fore, universum mundum una ut diruat dies [v. 92—110]. Nam terram, mare, cœlum, sidera esse mortalia; non esse, quod Stoici putarunt, animata deique ipsius partes, nec, quod vulgus existimet, sedem ac domicilium deorum [v. 111—156]. Ne quis autem hanc mundi compagem a diis factam esse, atque ideo immortalem credat, Lucretius contrariæ sententiæ argumenta tum a natura deorum, tum a vitiosa mundi constructione, tum ab eo petit, quod omnes ejus partes subinde intereant [v. 157—235]. Nam sicut quatuor, e quibus constat, elementa, terra, aqua, aër et ignis, et nata sint et exstinguantur: ita mundum ipsum aliquando initium habuisse, aliquando finem habiturum esse [v. 236—416]. Sequitur cosmogonia Epicuri [v. 417—432]; secundum quam poëta de ortu singularum mundi partium ex indigesta quadam mole pronuntiat, eisdemque, prout graviores levioresque sunt, sedes suas et locos attribuit [v. 433—509]: deinde de cœli siderumque motibus duas affert opiniones [v. 510—534]: docet porro, quo modo terræ

hujus compages, quum corpus grave sit, nullo fundamento innixa, pendeat [v. 535—564]: tum solem et lunam metitur, eaque nec majora nec minora esse, quam nobis appareant, judicat [v. 565—591]: simul refutat eos, qui ex tantulo sole tantum illorum calorem et lumen, per universum, quaque patet, æthera diffusum, emanare vix posse autumant [v. 592—612]: denique de solis ac lunæ conversionibus, seu de solstitio æstivo hiemalique, disputans, varias utriusque causas reddit [v. 613—648]; et quo modo nox fiat [v. 649—654], quo modo, aurora solem præcedente, dies oriatur [v. 655—678]; cur dies et noctes vicissim se superent [v. 679—702]; cur luna vultum et figuram variet [v. 703—749]; cur sol et luna defectum patiantur [v. 750—777], adjungit. Post hæc, e cœlo descendens, herbarum, arborum, avium, brutorum, hominum origines a terra repetit, quæ creatas res profuderit olim [v. 778—823], nunc sterilis facta et effeta [v. 824—834]. Sed quod fortuito sint omnia nata, ideo putandum esse, in principio mundi alia quædam innumerabilia animalia miranda specie et magnitudine exstitisse, sed permanere non potuisse, quippe cibi sumendi coëundique facultate carentia: quapropter monstra et mutila quædam et imperfecta animalia concedit, sed Chimæras, Centauros, Scyllas reliquaque poëtarum portenta ridet [v. 835—922]. Primorum hominum rudis vita, rude ingenium [v. 923—1008]; paullo post initia culturæ [v. 1009—1026], inventusque sermo [v. 1027—1089]. Tandem, post ignem in terras a fulmine delatum, humanior vita et victus mollior [v. 1090—1106]: facta hominum societas: reges constituti: agri divisi: post seditionem denique respublica orta [v. 1107—1159]. His declaratis, Lucretius de origine religionis disputat, quam naturæ divinæ et causarum naturalium ignorantiæ

refert acceptam [v. 1160—1239]; ac postremo metallorum, ortum primas bellandi artes, textorii artificii, agriculturæ, musices, poëseos et aliarum artium, vel necessitati vel oblectationi inservientium, initia et progressionem describit [v. 1240—1456.]

LIBRI SEXTI.

CELEBRATIS Epicuri Atheniensis meritis [v. 1—42], argumentisque superiorum librorum breviter repetitis [v. 43—81], ultimi libri materiem poëta explicat [v. 82—95]. Ac de meteoris disputaturus de tonitru, fulgure et fulmine diligenter disputat [96—422]. Fulmini affinis est *prester*, cujus brevis explicatio adjungitur [v. 423—450]. Tum de *nubibus* et de pluvia fuse disserit [v. 451—523], necnon de *iride* [v. 524—526], aliisque *naturæ phænomenis* [v. 527—535], quæ possint aliquam de diis et providentia opinionem facere. In his memorabiles sunt motus terræ: quæ aut inclinatione quadam in latera nutat [v. 536—576], aut succussione sursum deorsum quatitur [v. 577—607]. Memorabile etiam, quod tot fluviis in mare decurrentibus, mare tamen nihilo majus fiat [v. 608—639]. Majorem mirationem ignaris causarum Ætnæ ignes injiciunt [v. 640—712], et Nili ab æstivo solstitio ad æquinoctium usque autumnale exundatio, quæ et ipsa e quatuor causis naturalibus deducitur [v. 713—738]. Quemadmodum vero beneficum deum non agnoscit poëta, ita iratum negat; et ut cœli, aëris terræque phænomena diis superis, ita noxia quædam et in terris admiranda diis inferis eripit. Hoc consilio et de avernis aliisque terræ tractibus exitialibus

[v. 739—840], et de puteis variisque benignis fontibus [v. 841—906] dicit, adjuncta lapidis, quem *magnetem* vocant, explicatione [v. 907—921]; cujus lapidis insignem virtutem, Herculis beneficio fere tributam, ut rectius explicet, quatuor capita præmittit [v. 922—1000]. His præmissis, vim magnetis attrahendi ferrum exponit partim ex eo, quod, quum effluant ex magnete corpuscula, inane spatium exsistat, quod ab aëre comprimatur [v. 1001—1054], partim e natura extremarum partium, quæ in magnete quidem hamos, in ferro autem annulos referant [v. 1055—1088]. Postremo ortum et rationem morborum declarat [v. 1089—1136]; et pulcherrimam pestis illius, quæ temporibus belli Peloponnesiaci Athenis acerrime sæviit, descriptionem, ex Thucydide expressam, subjungit [v. 1137—1285].

T. LUCRETII CARI

DE

RERUM NATURA.

T. LUCRETII CARI

DE

RERUM NATURA

LIBER PRIMUS.

De inani et materia, ejusque prædicatis.

ÆNEADUM genetrix, hominum divumque voluptas,
Alma Venus, cœli subter labentia signa
Quæ mare navigerum, quæ terras frugiferentes
Concelebras; per te quoniam genus omne animantum
Concipitur, visitque exortum lumina solis:
Te, Dea, te fugiunt venti, te nubila cœli,
Adventumque tuum: tibi suaves dædala tellus
Submittit flores; tibi rident æquora ponti,
Placatumque nitet diffuso lumine cœlum.
Nam simul ac species patefacta est verna diei,
Et reserata viget genitabilis aura Favoni;
Aëriæ primum volucres te, Diva, tuumque
Significant initum, perculsæ corda tua vi.
Inde feræ pecudes persultant pabula læta,
Et rapidos tranant amnes; ita capta lepore[a]
Illecebrisque tuis omnis natura animantum
Te sequitur cupide, quo quamque[b] inducere pergis
Denique per maria ac montes fluviosque rapaces,
Frondiferasque domos avium camposque virentes,
Omnibus incutiens blandum per pectora amorem,
Efficis, ut cupide generatim[c] sæcla propagent.

[a] Deest versus iste in MS. [b] quocumque; MS. [c] generatum; MS.

Quæ quoniam rerum naturam sola gubernas,
Nec sine te quidquam dias in luminis oras
Exoritur, neque fit lætum, neque amabile quidquam:
Te sociam studeo scribendis versibus esse,
Quos ego de RERUM NATURA pangere conor
Memmiadæ nostro: quem tu, Dea, tempore in omni
Omnibus ornatum voluisti excellere rebus.
Quo magis æternum da dictis, Diva, leporem:
Effice, ut interea fera mœnera militiaï
Per maria ac terras omnes sopita quiescant.
Nam tu sola potes tranquilla pace juvare
Mortales, quoniam belli fera mœnera Mavors
Armipotens regit, in gremium qui sæpe tuum se
Rejicit, æterno devinctus vulnere amoris;
Atque ita suspiciens tereti cervice reposta
Pascit amore avidos inhians in te, Dea, visus,
Eque tuo pendet resupini spiritus ore.
Hunc tu, Diva, tuo recubantem corpore sancto
Circumfusa super, suaves ex ore loquelas
Funde, petens placidam Romanis, inclyta, pacem.
Nam neque nos agere hoc patriaï tempore iniquo
Possumus æquo animo; nec Memmi[d] clara propago
Talibus in rebus communi dêsse saluti.

Beatum et infinitum.

[Omnis enim per se divum natura necesse est
Immortali ævo summa cum pace fruatur,
Semota ab nostris rebus sejunctaque longe;
Nam privata dolore omni, privata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.]
Quod superest, vacuas aures mihi, Memmiada, et te[e]
Semotum a curis adhibe veram ad rationem,
Nec[f] mea dona tibi studio disposta fideli,

[d] Memmi nec; MS. [e] quæso, vacuas mihi, Memmius, aures; MS. [f] Ne; MS.

Intellecta prius quam sint, contempta relinquas.
Nam tibi de summa cœli ratione deûmque
Disserere incipiam, et rerum primordia pandam;
Unde omnes natura creet res, auctet alatque;
Quove eadem rursum natura perempta resolvat;
Quæ nos materiem, et genitalia corpora rebus
Reddenda in ratione vocare, et semina rerum
Appellare suëmus, et hæc eadem usurpare
Corpora prima, quod ex illis sunt omnia primis.

Laus inventoris.

Humana ante oculos fœde quum vita jaceret
In terris oppressa gravi sub religione,
Quæ caput a cœli regionibus ostendebat,
Horribili super aspectu mortalibus instans:
Primum Graius homo mortales tollere contra
Est oculos ausus, primusque obsistere contra;
Quem nec fama deûm, nec fulmina, nec minitanti
Murmure compressit cœlum, sed eo magis acrem
Irritât virtutem animi [8], confringere ut arcta
Naturæ primus portarum claustra cupiret.
Ergo vivida vis animi pervicit, et extra
Processit longe flammantia mœnia mundi,
Atque omne immensum peragravit mente animoque:
Unde refert nobis victor, quid possit oriri,
Quid nequeat; finita potestas denique cuique
Quanam sit ratione, atque alte terminus hærens:
Quare religio pedibus subjecta vicissim
Obteritur, nos exæquat victoria cœlo.
Illud in his rebus vereor, ne forte rearis
Impia te rationis inire elementa, viamque
Indogredi sceleris: quod contra sæpius illa
Religio peperit scelerosa atque impia facta.

[8] Irritant animi virtutem effringere; MS.

Exemplum religionis.

Aulide quo pacto Triviaï virginis aram
Iphianassaï turpârunt sanguine fœde
Ductores Danaum delecti, prima virorum.
Cui simul infula, virgineos circumdata comptus,
Ex utraque pari malarum parte profusa est,
Et mœstum simul ante aras adstare parentem
Sensit, et hunc propter ferrum celare ministros,
Aspectuque suo lacrymas effundere cives;
Muta metu terram, genibus submissa, petebat:
Nec miseræ prodesse in tali tempore quibat,
Quod patrio princeps donârat nomine regem.
Nam sublata virûm manibus tremebundaque ad aras
Deducta est; non ut, solemni more sacrorum
Perfecto, posset claro comitari Hymenæo;
Sed casta inceste, nubendi tempore in ipso,
Hostia concideret mactatu mœsta parentis,
Exitus ut classi felix faustusque daretur.
Tantum religio potuit suadere malorum!
  Tutemet a nobis jam quovis tempore, vatum
Terriloquis victus dictis, desciscere quæres?
Quippe etenim quam multa tibi jam fingere possum
Somnia, quæ vitæ rationes vertere possint,
Fortunasque tuas omnes turbare timore.

Finis doloris.

Et merito: nam si certam finem esse viderent
Ærumnarum homines, aliqua ratione valerent
Religionibus atque minis obsistere vatum:
Nunc ratio nulla est restandi, nulla facultas,
Æternas quoniam pœnas in morte timendum.

De anima.

Ignoratur enim, quæ sit natura animaï,
Nata sit, an contra nascentibus insinuetur,

Et simul intereat nobiscum morte dirempta,
An tenebras Orci visat vastasque lacunas,
An pecudes alias divinitus insinuet se,
Ennius ut noster cecinit, qui primus amœno
Detulit ex Helicone perenni fronde coronam,
Per gentes Italas hominum quæ clara clueret.
Etsi præterea tamen esse Acherusia templa
Ennius æternis exponit versibus edens;
Quo neque permanent[a] animæ, neque corpora nostra;
Sed quædam simulacra modis pallentia miris:
Unde sibi exortam semper florentis Homeri
Commemorat speciem, lacrymas effundere salsas
Cœpisse, et rerum naturam expandere dictis.
Quapropter, bene quum superis de rebus habenda
Nobis est ratio, solis lunæque meatus
Qua fiant ratione, et qua vi quæque gerantur
In terris; tunc cum primis ratione sagaci,
Unde anima atque animi constet natura, videndum
Et quæ res nobis vigilantibus obvia mentes
Terrificet, morbo affectis somnoque sepultis;
Cernere uti videamur eos audireque coram,
Morte obita quorum tellus amplectitur ossa.
Nec me animi fallit, Graiorum obscura reperta
Difficile illustrare Latinis versibus esse,
Multa novis verbis præsertim cum sit agendum,
Propter egestatem linguæ et rerum novitatem:
Sed tua me virtus tamen, et sperata voluptas
Suavis amicitiæ, quemvis efferre laborem
Suadet, et inducit noctes vigilare serenas,
Quærentem, dictis quibus et quo carmine demum
Clara tuæ possim præpandere lumina menti,
Res quibus occultas penitus convisere possis.
Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necesse est
Non radii solis, neque lucida tela diei
Discutiant, sed naturæ species, ratioque:
Principium hinc cujus nobis exordia sumet,

[a] permaneant.

Nihil de nihilo gigni.

Nullam rem e nihilo gigni divinitus unquam.
Quippe ita formido mortales continet omnes,
Quod multa in terris fieri cœloque tuentur,
Quorum operum causas nulla ratione videre
Possunt, ac fieri divino numine rentur.
Quas ob res, ubi viderimus nil posse creari
De nihilo, tum, quod sequimur, jam rectius inde
Perspiciemus, et unde queat res quæque creari,
Et quo quæque modo fiant opera sine divûm.
  Nam, si de nihilo fierent, ex omnibu' rebus
Omne genus nasci posset; nil semine egeret:
E mare primum homines, e terra posset oriri
Squamigerum genus et volucres; erumpere cœlo
Armenta atque aliæ pecudes; genus omne ferarum
Incerto partu culta ac deserta tenerent:
Nec fructus iidem arboribus constare solerent,
Sed mutarentur: ferre omnes omnia possent.
Quippe, ubi non essent genitalia corpora cuique,
Quî posset mater rebus consistere certa?
At nunc, seminibus quia certis quæque creantur,
Inde enascitur atque oras in luminis exit,
Materies ubi inest cujusque et corpora prima:
Atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni,
Quod certis in rebus inest secreta facultas.
  Præterea, cur vere rosam, frumenta calore,
Vites autumno fundi suadente videmus;
Si non, certa suo quia tempore semina rerum
Quum confluxerunt, patefit quodcumque creatur,
Dum tempestates adsunt, et vivida tellus
Tuto res teneras effert in luminis oras?
Quod si de nihilo fierent, subito exorerentur
Incerto spatio, atque alienis partibus anni:
Quippe ubi nulla forent primordia, quæ genitali
Concilio possent arceri tempore iniquo.

Nec porro augendis rebus spatio foret usus
Seminis ad coitum, e nihilo si crescere possent.
Nam fierent juvenes subito ex infantibu' parvis,
E terraque exorta repente arbusta salirent:
Quorum nil fieri manifestum est, omnia quando
Paulatim crescunt, ut par est, semine certo;
Crescendoque genus servant; ut noscere possis,
Quæque sua de materia grandescere alique.
Huc accedit, uti sine certis imbribus anni
Lætificos nequeat fœtus submittere tellus:
Nec porro, secreta cibo, natura animantum
Propagare genus possit, vitamque tueri:
Ut potius multis communia corpora rebus
Multa putes esse, ut verbis elementa videmus,
Quam sine principiis ullam rem existere posse.
Denique cur homines tantos natura parare
Non potuit, pedibus qui pontum per vada possent
Transire, et magnos manibus divellere montes,
Multaque vivendo vitalia vincere sæcla;
Si non, materies quia rebus reddita certa est
Gignendis, e qua constat quid possit oriri?
Nil igitur fieri de nilo posse fatendum est;
Semine quando opus est rebus, quo quæque creatæ
Aëris in teneras possint proferrier auras.
Postremo, quoniam incultis præstare videmus
Culta loca, et manibus meliores reddere fœtus;
Esse videlicet in terris primordia rerum,
Quæ nos, fœcundas vertentes vomere glebas,
Terraïque solum subigentes, cimus ad ortus.
Quod si nulla forent, nostra sine quæque labore
Sponte sua multo fieri meliora videres.

Nihil ad nihilum interitur.

Huc accedit, uti quæque in sua corpora rursum
Dissoluat natura, neque ad nihilum interimat res.
Nam, si quid mortale e cunctis partibus esset,

Ex oculis res quæque repente erepta periret;
Nulla vi foret usus enim, quæ partibus ejus
Discidium parere et nexus exsolvere posset.
Quod nunc, æterno quia constant semine quæque,
Donec vis obiit, quæ res diverberet ictu,
Aut intus penetret per inania, dissoluatque,
Nullius exitium patitur natura videri.
  Præterea, quæcumque vetustate amovet ætas,
Si penitus perimit consumens materiem omnem,
Unde animale genus generatim in lumina vitæ
Reducit Venus? aut reductum dædala tellus
Unde alit, atque auget, generatim pabula præbens?
Unde mare, ingenui fontes, externaque longe
Flumina suppeditant? unde æther sidera pascit?
Omnia enim debet, mortali corpore quæ sunt,
Infinita ætas consumpse ante acta diesque.
Quod si in eo spatio atque ante acta ætate fuere,
E quibus hæc rerum consistit summa refecta;
Immortali sunt natura prædita certe:
Haud igitur possunt ad nilum quæque reverti.
  Denique res omnes eadem vis causaque vulgo
Conficeret, nisi materies æterna teneret
Inter se nexu minus aut magis indupedita.
Tactus enim leti satis esset causa profecto;
Quippe, ubi nulla forent æterno corpore, quorum
Contextum vis deberet dissolvere quæque.
At nunc, inter se quia nexus principiorum
Dissimiles constant, æternaque materies est,
Incolumi remanent res corpore, dum satis acris
Vis obeat pro textura cujusque reperta.
Haud igitur redit ad nihilum res ulla, sed omnes
Discidio redeunt in corpora materiaï.
  Postremo, pereunt imbres, ubi eos pater æther
In gremium matris terraï præcipitavit:
At nitidæ surgunt fruges, ramique virescunt
Arboribus; crescunt ipsæ, fœtuque gravantur.

Hinc alitur porro nostrum genus atque ferarum:
Hinc lætas urbes pueris florere videmus,
Frondiferasque novis avibus[i] canere undique silvas;
Hinc fessæ pecudes pingues per pabula læta
Corpora deponunt, et candens lacteus humor
Uberibus manat distentis; hinc nova proles
Artubus infirmis teneras lasciva per herbas
Ludit, lacte mero mentes percussa novellas.
Haud igitur penitus pereunt quæcumque videntur:
Quando alîd ex alio reficit natura, nec ullam
Rem gigni patitur, nisi morte adjuta aliena.
Nunc age, res quoniam docui non posse creari
De nihilo, neque item genitas ad nil revocari:
Ne qua forte tamen cœptes diffidere dictis,
Quod nequeunt oculis rerum primordia cerni;

Corpora quæ non videntur.

Accipe præterea, quæ corpora tute necesse est
Confiteare esse in rebus, nec posse videri.
Principio, venti vis verberat incita pontum[k],
Ingentesque ruit naves, et nubila differt;
Interdum, rapido percurrens turbine, campos
Arboribus magnis sternit, montesque supremos
Silvifragis vexat flabris: ita perfurit acri
Cum fremitu, sævitque minaci murmure pontus.
Sunt igitur venti nimirum corpora cæca,
Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cœli
Verrunt, ac subito vexantia turbine raptant.
Nec ratione fluunt alia, stragemque propagant,
Et quum mollis aquæ fertur natura repente
Flumine abundanti, quod largis imbribus auget
Montibus ex altis magnus decursus aquaï,
Fragmina conjiciens silvarum arbustaque tota;
Nec validi possunt pontes venientis aquaï
Vim subitam tolerare: ita, magno turbidus imbri,

[i] apibus; MS. [k] portus; MS.

Molibus incurrit validis cum viribus amnis;
Dat sonitu magno stragem, volvitque sub undis
Grandia saxa, ruit qua quidquid fluctibus obstat.
Sic igitur debent venti quoque flamina ferri:
Quæ, veluti validum flumen, quum procubuere
Quamlibet in partem, trudunt res ante, ruuntque
Impetibus crebris; interdum vertice torto
Corripiunt, rapidoque rotantia turbine portant.
Quare etiam atque etiam sunt venti corpora cæca:
Quandoquidem factis et moribus, æmula magnis
Amnibus inveniuntur, aperto corpore qui sunt.

De odore, calore, fragore, voce.

Tum porro varios rerum sentimus odores,
Nec tamen ad nares venientes cernimus unquam:
Nec calidos æstus tuimur, nec frigora quimus
Usurpare oculis, nec voces cernere suemus;
Quæ tamen omnia corporea constare necesse est
Natura; quoniam sensus impellere possunt.
Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.

Vestes viresci et aresci.

Denique fluctifrago suspensæ in litore vestes
Uvescunt; eædem dispansæ in sole serescunt:
At neque quo pacto persederit humor aquaï
Visu est, nec rursum quo pacto fugerit æstu;
In parvas igitur partes dispergitur humor,
Quas oculi nulla possunt ratione videre.

De annulo in digito attenuato, et cæteris

Quin etiam, multis solis redeuntibus annis,
Annulus in digito subtertenuatur habendo:
Stillicidi casus lapidem cavat: uncus aratri
Ferreus occulte decrescit vomer in arvis:
Strataque jam vulgi pedibus detrita viarum
Saxea conspicimus: tum portas propter ahena

Signa manus dextras ostendunt attenuari
Sæpe salutantum tactu præterque meantum.
Hæc igitur minui, quum sint detrita, videmus;
Sed, quæ corpora decedant in tempore quoque,
Invida præclusit speciem natura videndi.
Postremo, quæcumque dies naturaque rebus
Paulatim tribuit, moderatim crescere cogens,
Nulla potest oculorum acies contenta tueri;
Nec porro quæcumque ævo macieque senescunt:
Nec mare quæ impendent vesco sale saxa peresa,
Quid quoque amittant in tempore, cernere possis.
Corporibus cæcis igitur natura gerit res.
Nec tamen undique corporea stipata tenentur
Omnia natura; namque est in rebus inane:
Quod tibi cognosse in multis erit utile rebus:
Nec sinet errantem dubitare et quærere semper
De summa rerum, et nostris diffidere dictis.
Quapropter locus est intactus, inane, vacansque.
Quod si non esset, nulla ratione moveri
Res possent; namque, officium quod corporis exstat,
Officere atque obstare, id in omni tempore adesset
Omnibus: haud igitur quidquam procedere posset,
Principium quoniam cedendi nulla daret res.
At nunc per maria ac terras sublimaque cœli
Multa modis multis varia ratione moveri
Cernimus ante oculos; quæ, si non esset inane,
Non tam sollicito motu privata carerent,
Quam genita omnino nulla ratione fuissent:
Undique materies quoniam stipata quiesset.
Præterea, quamvis solidæ res esse putentur,
Hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas
In saxis ac speluncis permanat aquarum
Liquidus humor, et uberibus flent omnia guttis:
Dissipat in corpus sese cibus omne animantum:
Crescunt arbusta, et fœtus in tempore fundunt,
Quod cibus in totas, usque ab radicibus imis,

Per truncos, ac per ramos diffunditur omnes:
Inter septa meant voces, et clausa domorum
Transvolitant: rigidum permanat frigus ad ossa.
Quod, nisi inania sint, qua possent corpora quæque
Transire, haud ulla fieri ratione videres.
Denique, cur alias aliis præstare videmus
Pondere res rebus, nihilo majore figura?
Nam, si tantundem est in lanæ glomere, quantum
Corporis in plumbo est, tantundem pendere par est;
Corporis officium est quoniam premere omnia deorsum:
Contra autem natura manet sine pondere inanis.
Ergo, quod magnum est æque, leviusque videtur,
Nimirum plus esse sibi declarat inanis:
At contra gravius plus in se corporis esse
Dedicat, et multo vacuum minus intus habere.
Est igitur nimirum id, quod ratione sagaci
Quærimus, admixtum rebus, quod inane vocamus.

De piscibus in aqua.

Illud, in his rebus ne te deducere vero
Possit, quod quidam fingunt, præcurrere cogor.
Cedere squamigeris latices nitentibus ajunt,
Et liquidas aperire vias, quia post loca pisces
Linquant, quo possint cedentes confluere undæ.
Sic alias quoque res inter se posse moveri,
Et mutare locum, quamvis sint omnia plena.
Scilicet id falsa totum ratione receptum est.
Nam quo squamigeri poterunt procedere tandem,
Ni spatium dederint latices? Concedere porro
Quo poterunt undæ, quum pisces ire nequibunt?
Aut igitur motu privandum est corpora quæque,
Aut esse admixtum dicendum est rebus inane,
Unde initum primum capiat res quæque movendi.
Postremo, duo de concursu corpora lata
Si cita dissiliant, nempe aër omne necesse est,
Inter corpora quod fiat, possidat inane.

Is porro quamvis circum celerantibus auris
Confluat, haud poterit tamen uno tempore totum
Compleri spatium: nam primum quemque necesse est
Occupet ille locum, deinde omnia possideantur.
Quod si forte aliquis, quum corpora dissiluere[1],
Tum putat id fieri, quia se condenseat aër,
Errat; nam vacuum tum fit, quod non fuit ante,
Et repletur item, vacuum quod constitit ante;
Nec tali ratione potest denserier aër,
Nec, si jam posset, sine inani posset, opinor,
Ipse in se trahere et partes conducere in unum.
Quapropter, quamvis causando multa moreris,
Esse in rebus inane tamen fateare necesse est.
Multaque præterea tibi possum commemorando
Argumenta, fidem dictis corradere nostris;
Verum animo satis hæc vestigia parva sagaci
Sunt, per quæ possis cognoscere cetera tute.
Namque canes ut montivagæ persæpe feraï
Naribus inveniunt intectas fronde quietes,
Quum semel institerint vestigia certa viaï:
Sic alîd ex alio per te tute ipse videre
Talibus in rebus poteris, cæcasque latebras
Insinuare omnes, et verum protrahere inde.
Quod si pigrâris, paulumve recesseris abs re,
Hoc tibi de plano possum promittere, Memmi,
Usque adeo largos haustus de fontibu' magnis
Lingua meo suavis diti de pectore fundet,
Ut verear, ne tarda prius per membra senectus
Serpat, et in nobis vitaï claustra resolvat,
Quam tibi de quavis una re versibus omnis
Argumentorum sit copia missa per aures.
Sed nunc ut repetam cœptum pertexere dictis.

Corpus et inane esse natura rerum.

Omnis, ut est, igitur per se natura duabus
Constitit in rebus; nam corpora sunt, et inane,

[1] dissoluere; MS.

Hæc in quo sita sunt, et qua diversa moventur.
Corpus enim per se communis dedicat esse
Sensus; cui nisi prima fides fundata valebit,
Haud erit, occultis de rebus quo referentes
Confirmare animi quidquam ratione queamus.
Tum porro locus ac spatium, quod inane vocamus,
Si nullum foret, haud quaquam sita corpora possent
Esse, neque omnino quoquam diversa meare;
Id quod jam supra tibi paulo ostendimus ante.

Tertiam naturam nullam esse rerum.

Præterea nihil est, quod possis dicere[m] ab omni
Corpore sejunctum secretumque esse ab inani:
Quod quasi tertia sit rerum natura reperta.
Nam quodcumque erit, esse aliquid debebit id ipsum,
Augmine vel grandi, vel parvo denique dum sit;
Cui si tactus erit quamvis levis exiguusque,
Corporis augebit numerum, summamque sequetur;
Sin intactile erit, nulla de parte quod ullam
Rem prohibere queat per se transire meantem:
Scilicet hoc id erit vacuum, quod inane vocamus.
Præterea per se quodcumque erit, aut faciet quid,
Aut aliis fungi debebit agentibus ipsum;
Aut erit, ut possint in eo res esse gerique.
At facere et fungi sine corpore nulla potest res,
Nec præbere locum porro, nisi inane vacansque.
Ergo præter inane et corpora tertia per se
Nulla potest rerum in numero natura relinqui;
Nec quæ sub sensus cadat ullo tempore nostros,
Nec ratione animi quam quisquam possit apisci.
Nam quæcumque cluent, aut his conjuncta duabus
Rebus ea invenies, aut horum eventa videbis.
Conjunctum est id, quod nunquam sine perniciali
Discidio potis est sejungi seque gregari,
Pondus uti saxi, calor ignis, liquor aquaï,

[m] dicere possit; MS.

Tactus corporibus cunctis, intactus inani.
Servitium contra, paupertas, divitiæque,
Libertas, bellum, concordia, cetera, quorum
Adventu manet incolumis natura abituque;
Hæc soliti sumus, ut par est, eventa vocare.
  Tempus item per se non est, sed rebus ab ipsis
Consequitur sensus, transactum quid sit in ævo;
Tum, quæ res instet, quid porro deinde sequatur:
Nec per se quemquam tempus sentire fatendum est
Semotum ab rerum motu placidaque quiete.
  Denique, Tyndaridem raptam, belloque subactas
Trojugenas gentes quum[n] dicunt esse, videndum est,
Ne forte hæc per se cogant nos esse fateri;
Quando ea sæcla hominum, quorum hæc eventa fuere,
Irrevocabilis abstulerit jam præterita ætas.
Namque aliud terris, aliud regionibus ipsis
Eventum dici poterit, quodcumque erit actum.
  Denique materies si rerum nulla fuisset,
Nec locus ac spatium, res in quo quæque geruntur;
Nunquam Tyndaridis formæ conflatus amore
Ignis, Alexandri Phrygio sub pectore gliscens,
Clara accendisset sævi certamina belli;
Nec clam durateus[o] Trojanis Pergama partu
Inflammasset equus nocturno Grajugenarum;
Perspicere ut possis, res gestas funditus omnes
Non ita, uti corpus, per se constare, neque esse;
Nec ratione cluere eadem, qua constat inane:
Sed magis ut merito possis eventa vocare
Corporis, atque loci, res in quo quæque gerantur.
  Corpora sunt porro partim primordia rerum,
Partim concilio quæ constant principiorum.
Sed, quæ sunt rerum primordia, nulla potest vis
Stringere; nam solido vincunt ea corpore demum;
Etsi difficile esse videtur, credere quidquam
In rebus solido reperiri corpore posse:

[n] ut; MS. [o] dira tegens; MS.

Transit enim fulmen cœli per septa domorum,
Clamor ut ac voces; ferrum candescit in igni;
Dissiliuntque fere ferventi saxa vapore:
Collabefactatus rigor auri solvitur æstu:
Tum glacies aëris flamma devicta liquescit:
Permanat calor argentum penetraleque frigus,
Quando utrumque manu, retinentes pocula rite,
Sensimus, infuso lympharum rore superne:
Usque adeo in rebus solidi nihil esse videtur.

Solidum esse.

Sed quia vera tamen ratio naturaque rerum
Cogit, ades, paucis dum versibus expediamus,
Esse ea, quæ solido atque æterno corpore constent
Semina quæ rerum primordiaque esse docemus:
Unde omnis rerum nunc constet summa creata.
  Principio, quoniam duplex natura duarum
Dissimilis rerum longe constare reperta est,
Corporis atque loci, res in quo quæque geruntur;
Esse utramque sibi per se, puramque necesse est:
Nam quacumque vacat spatium, quod inane vocamus,
Corpus ea non est: qua porro quumque tenet se
Corpus, ea vacuum nequaquam constat inane.
Sunt igitur solida ac sine inani corpora prima.
  Præterea, quoniam genitis in rebus inane est,
Materiem circum solidam constare necesse est;
Nec res ulla potest vera ratione probari
Corpore inane suo celare atque intus habere;
Si non, quod cohibet, solidum constare relinquas.
Id porro nihil, esse potest, nisi materiaï
Concilium, quod inane queat rerum cohibere.
Materies igitur, solido quæ corpore constat,
Esse æterna potest, cum cetera dissoluantur.
  Tum porro si nil esset[p], quod inane vacaret,
Omne foret solidum; nisi contra corpora cera

[p] siquidem nihil est; MS.

Essent, quæ loca complerent, quæcumque tenerent:
Omne, quod est, spatium, vacuum constaret inane.
Alternis igitur nimirum corpus inani
Distinctum, quoniam nec plenum gnaviter exstat,
Nec porro vacuum; sunt ergo corpora certa,
Quæ spatium pleno possint distinguere inane.
Hæc neque dissolvi plagis extrinsecus icta
Possunt, nec porro penitus penetrata retexi;
Nec ratione queunt alia tentata labare:
Id quod jam supra tibi paulo ostendimus ante.
Nam neque collidi sine inani posse videtur
Quidquam, nec frangi, nec findi in bina secando:
Nec capere humorem, neque item manabile frigus,
Nec penetralem ignem, quibus omnia conficiuntur.
Et quo quæque magis cohibet res intus inane,
Tam magis his rebus penitus tentata labascit.
Ergo, si solida ac sine inani corpora prima
Sunt, ita uti docui, sunt hæc æterna necesse est.
Præterea, nisi materies æterna fuisset,
Antehac ad nihilum penitus res quæque redissent;
De nihiloque renata [q] forent quæcumque videmus.
At quoniam supra docui, nil posse creari
De nihilo, neque, quod genitum est, ad nil revocari;
Esse immortali primordia corpore debent,
Dissolvi quo quæque supremo tempore possint,
Materies ut suppeditet rebus reparandis.
Sunt igitur solida primordia simplicitate,
Nec ratione queunt alia servata per ævum
Ex infinito jam tempore res reparare.

Contra infinitum et indivisibile.

Denique, si nullam finem natura parasset
Frangendis rebus, jam corpora materiaï
Usque redacta forent, ævo frangente priore,
Ut nihil ex illis a certo tempore posset

[q] quoque nata; MS.

Conceptum, summum ætatis pervadere finem;
Nam quidvis citius dissolvi posse videmus,
Quam rursus refici: quapropter longa diei
Infinita ætas anteacti temporis omnis,
Quod fregisset adhuc, disturbans dissoluensque,
Id nunquam reliquo reparari tempore posset:
At nunc nimirum frangendi reddita finis
Certa manet, quoniam refici rem quamque videmus,
Et finita simul generatim tempora rebus
Stare, quibus possint ævi contingere florem.

De molli natura aquæ, aeris et ceterum.

Huc accedit, uti solidissima materiaï
Corpora quum constant, possint tamen omnia reddi
Mollia, quæ fiunt, aqua et aër, terra, vapores,
Quo pacto fiant, et qua vi quumque[r] gerantur,
Admixtum quoniam simul est in rebus inane.
At contra, si mollia sint primordia rerum,
Unde queant validi silices ferrumque creari,
Non poterit ratio reddi: nam funditus omnis
Principio fundamenti natura carebit.
Sunt igitur solida pollentia simplicitate;
Quorum condenso magis omnia conciliatu
Arctari possunt, validasque ostendere vires.
Porro, si nulla est frangendis reddita finis
Corporibus, tamen ex æterno tempore quæque
Nunc etiam superare necesse est corpora rebus,
Quæ nondum[s] clueant ullo tentata periclo.
At quoniam fragili natura prædita constant,
Discrepat, æternum tempus potuisse manere
Innumerabilibus plagis vexata per ævum.
Denique, jam quoniam generatim reddita finis
Crescendis rebus constat, vitamque tenendi,
Et quid quæque queant, per fœdera naturaï,
Quid porro nequeant, sancitum quandoquidem exstat;

[r] quæque; MS. [s] non dura queant; MS.

Nec commutatur quidquam; quin omnia constant
Usque adeo, variæ volucres ut in ordine cunctæ
Ostendant maculas generales corpore inesse:
Immutabile materiæ quoque corpus habere
Debent nimirum. Nam si primordia rerum
Commutari aliqua possent ratione revicta,
Incertum quoque jam constet, quid possit oriri,
Quid nequeat; finita potestas denique cuique
Quanam sit ratione, atque alte terminus hærens;
Nec toties possent generatim sæcla referre
Naturam, motus, victum, moresque parentum.
Tum porro, quoniam est extremum quodque cacumen
Corporis illius, quod nostri cernere sensus
Jam nequeunt; id nimirum sine partibus exstat,
Et minima constat natura; nec fuit unquam
Per se secretum, neque posthac esse valebit;
Alterius quoniam est ipsum pars primaque et ima:
Inde aliæ atque aliæ similes ex ordine partes
Agmine condenso naturam corporis explent.
Quæ, quoniam per se nequeunt constare, necesse est
Hærere; unde queant nulla ratione revelli.
Sunt igitur solida primordia simplicitate,
Quæ minimis stipata cohærent partibus arcte,
Non ex ullorum conventu conciliata,
Sed magis æterna pollentia simplicitate:
Unde neque avelli quidquam, neque diminui jam
Concedit natura reservans semina rebus.
Præterea, nisi erit minimum, parvissima quæque
Corpora constabunt ex partibus infinitis;
Quippe ubi dimidiæ partis pars semper habebit
Dimidiam partem, nec res perfiniet ulla.
Ergo rerum inter summam minimamque quid esset?
Nil erit ut distent: nam quamvis funditus omnis
Summa sit infinita, tamen, parvissima quæ sunt,
Ex infinitis constabunt partibus æque.
Quod quoniam ratio reclamat vera, negatque

Credere posse animum, victus fateare necesse est,
Esse ea, quæ nullis jam prædita partibus exstent,
Et minima constent natura: quæ quoniam sunt,
Illa quoque esse tibi solida atque æterna fatendum.
  Denique, ni minimas in partes cuncta[t] resolvi
Cogere consuesset rerum natura creatrix,
Jam nihil ex illis eadem reparare valeret:
Propterea quia, quæ nullis sunt partibus aucta,
Non possunt ea, quæ debet genitalis habere
Materies, varios connexus, pondera, plagas,
Concursus, motus, per quas res quæque geruntur.

Contra Heraclitum.

  Quapropter, qui materiem rerum esse putarunt
Ignem, atque ex igni summam consistere solo,
Magnopere a vera lapsi ratione videntur.
Heraclitus init quorum dux prœlia primus,
Clarus ob obscuram linguam magis inter inanes,
Quamde graves inter Graios, qui vera requirunt.
Omnia enim stolidi magis admirantur amantque,
Inversis quæ sub verbis latitantia cernunt;
Veraque constituunt, quæ belle tangere possunt
Aures, et lepido quæ sunt fucata sonore.
  Nam cur tam variæ res possent esse, requiro,
Ex uno[u] si sunt igni puroque creatæ?
Nil prodesset enim calidum denserier ignem,
Nec rarefieri, si partes ignis eandem
Naturam, quam totus habet super ignis, haberent.
Acrior ardor enim conductis partibus esset:
Languidior porro disjectis disque supatis.
Amplius hoc fieri nihil est quod posse rearis
Talibus in causis; nedum variantia rerum
Tanta queat densis rarisque ex ignibus esse.
Id quoque, si faciant admixtum rebus inane,
Denseri poterunt ignes, rarique relinqui:

[t] rupta; MS.   [u] vero; MS.

Sed, quia multa sibi cernunt contraria, inesse [v],
Et fugitant in rebus inane relinquere purum;
Ardua dum metuunt, amittunt vera viaï:
Nec rursum cernunt exemptum rebus inane,
Omnia denseri, fierique ex omnibus unum
Corpus, nil ab se quod possit mittere raptim,
Æstifer ignis uti lumen jacit, atque vaporem;
Ut videas non e stipatis partibus esse.
Quod si forte ulla credunt ratione potesse
Ignes in cœtu stingui mutareque [w] corpus;
Scilicet ex nulla facere id si parte reparcent,
Occidet ad nihilum nimirum funditus ardor
Omnis, et ex nihilo fient quæcumque creantur.
Nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante;
Proinde aliquid superare necesse est incolume illis,
Ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes,
De nihiloque renata virescat copia rerum.
Nunc igitur, quoniam certissima corpora quædam
Sunt, quæ conservant naturam semper eandem,
Quorum abitu aut aditu, mutatoque ordine, mutant
Naturam res, et convertunt corpora sese;
Scire licet non esse hæc ignea corpora rerum.
Nil referret enim quædam discedere [x], abire,
Atque alio attribui, mutarique ordine quædam,
Si tantum ardoris naturam cuncta tenerent:
Ignis enim foret omnimodis, quodcumque crearet.
Verum, ut opinor, ita est: sunt quædam corpora, quorum
Concursus, motus, ordo, positura, figuræ,
Efficiunt ignes, mutatoque ordine mutant
Naturam; neque sunt igni simulata, neque ulli
Præterea rei, quæ corpora mittere possit
Sensibus, et nostros adjectu tangere tactus.
Dicere porro ignem res omnes esse, neque ullam
Rem veram in numero rerum constare, nisi ignem,

[v] mussant; MS. [w] mussare; MS. [x] descendere; MS.

Quod facit hic idem, perdelirum esse videtur.
Nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat,
Et labefactat eos, unde omnia credita pendent;
Unde hic cognitus est ipsi, quem nominat ignem.
Credit enim sensus ignem cognoscere vere;
Cetera non credit, nihilo quæ clara minus sunt:
Quod mihi cum vanum, tum delirum esse videtur.
Quo referemus enim? Quid nobis certius[y] ipsis
Sensibus esse potest? Quî vera ac falsa notemus?
  Præterea, quare quisquam magis omnia tollat,
Et velit ardoris naturam linquere solam,
Quam neget esse ignes, summam tamen esse relinquat?
Æqua videtur enim dementia dicere utrumque.
  Quapropter, qui materiem rerum esse putarunt
Ignem, atque ex igni summam consistere posse;
Et qui principium gignendis aëra rebus
Constituere; aut humorem quicumque putarunt
Fingere res ipsum per se, terramve creare
Omnia, et in rerum naturas vertier omnes;
Magnopere a vero longeque errasse videntur.
  Adde etiam, qui conduplicant primordia rerum,
Aëra jungentes igni terramque liquori;
Et qui quatuor ex rebus posse omnia rentur,
Ex igni, terra atque anima, procrescere, et imbri.

Contra Empedoclem.

  Quorum Agrigentinus cum primis Empedocles est,
Insula quem triquetris terrarum gessit in oris,
Quam fluitans circum magnis amfractibus æquor
Ionium glaucis adspergit virus ab undis,
Angustoque freto rapidum mare dividit undis
Italiæ terrarum oras a finibus ejus.
Hic est vasta Charybdis, et hic Ætnæa minantur
Murmura flammarum rursum se colligere iras,
Faucibus eruptos iterum ut vis evomat ignes,

[y] rectius: MS.

Ad cœlumque ferat flammaï fulgura rursum.
Quæ cum magna modis multis miranda videtur
Gentibus humanis regio, visendaque fertur,
Rebus opima bonis, multa munita virum vi:
Nil tamen hoc habuisse viro præclarius in se,
Nec sanctum magis et mirum carumque, videtur.
Carmina quin etiam divini pectoris ejus
Vociferantur, et exponunt præclara reperta;
Ut vix humana videatur stirpe creatus.
  Hic tamen et, supra quos diximus, inferiores
Partibus egregie multis, multoque minores,
Quamquam, multa bene ac divinitus invenientes,
Ex adyto tanquam cordis responsa dedere
Sanctius, et multo certa ratione magis, quam
Pythia, quæ tripode ex Phœbi lauroque profatur;
Principiis tamen in rerum fecere ruinas,
Et graviter magni magno cecidere ibi casu.
Primum, quod motus, exempto rebus inani,
Constituunt, et res molles rarasque relinquunt,
Aëra, solem, ignem, terras, animalia, fruges;
Nec tamen admiscent in eorum corpus inane.
Deinde, quod omnino finem non esse secandis
Corporibus faciunt, neque pausam stare fragori;
Nec prorsum in rebus minimum consistere quidquam:
Quum videamus id extremum cujusque cacumen
Esse, quod ad sensus nostros minimum esse videtur;
Conjicere ut possis ex hoc, quod cernere non quis,
Extremum quod habent, minimum consistere rebus.
  Huc accedit item, quoniam primordia rerum
Mollia constituunt, quæ nos nativa videmus
Esse et mortali cum corpore funditus; atqui
Debeat ad nihilum jam rerum summa reverti,
De nihiloque renata vigescere copia rerum:
Quorum utrumque quid a vero jam distet, habebas.
  Deinde inimica modis multis sunt atque venena
Ipsa sibi inter se: quare aut congressa peribunt.

Aut ita diffugient, ut, tempestate coacta,
Fulmina diffugere atque imbres ventosque videmus.
  Denique, quatuor ex rebus si cuncta creantur,
Atque in eas rursum res omnia dissoluuntur,
Qui magis illa queunt rerum primordia dici,
Quam contra res illorum, retroque putari?
Alternis gignuntur enim, mutantque colorem
Et totam inter se naturam tempore ab omni.
Sin ita forte putas ignis terræque coire
Corpus et aërias auras roremque liquorum,
Nil in concilio naturam ut mutet eorum;
Nulla tibi ex illis poterit res esse creata,
Non animans, non exanimo cum corpore, ut arbos:
Quippe suam quidque in cœtu variantis acervi
Naturam ostendet, mixtusque videbitur aër
Cum terra simul et quodam cum rore manere.
At primordia gignendis in rebus oportet
Naturam clandestinam cæcamque adhibere,
Emineat ne quid, quod contra pugnet et obstet,
Quo minus esse queat proprie, quodcumque creatur.
  Quin etiam repetunt a cœlo atque ignibus ejus;
Et primum faciunt ignem se vertere in auras
Aëris; hinc imbrem[1] gigni, terramque creari
Ex imbri, retroque a terra cuncta reverti,
Humorem primum, post aëra, deinde calorem;
Nec cessare hæc inter se mutare, meare
A cœlo ad terram, de terra ad sidera mundi:
Quod facere haud ullo debent primordia facto.
Immutabile enim quiddam superare necesse est;
Ne res ad nihilum redigantur funditus omnes.
Nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante.
Quapropter, quoniam quæ paulo diximus ante,
In commutatum veniunt, constare necesse est
Ex aliis ea, quæ nequeant convertier usquam:

[1] ignem—igni; MS.

Ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.
Quin potius, tali natura prædita, quædam
Corpora constituas; ignem si forte crearint,
Posse eadem, demptis paucis, paucisque tributis,
Ordine mutato, et motu, facere aëris auras:
Sic alias aliis rebus mutarier omnes.
At manifesta palam res indicat, inquis, in auras
Aëris e terra res omnes crescere alique;
Et, nisi tempestas indulget tempore fausto,
Imbribus et tabe nimborum arbusta vacillant;
Solque sua pro parte fovet, tribuitque calorem;
Crescere non possint fruges, arbusta, animantes.
Scilicet, et nisi nos cibus aridus et tener humor
Adjuvet, amisso jam corpore, vita quoque omnis
Omnibus e nervis atque ossibus exsoluatur.
Adjutamur enim dubio procul atque alimur nos
Certis ab rebus, certis aliæ atque aliæ res.
Nimirum, quia multi modis communia multis
Multarum rerum in rebus primordia mixta
Sunt, ideo variis variæ res rebus aluntur.
Atque eadem magni refert primordia sæpe
Cum quibus et quali positura contineantur,
Et quos inter se dent motus accipiantque.
Namque eadem cœlum, mare, terras, flumina, solem
Constituunt; eadem fruges, arbusta, animantes:
Verum aliis alioque modo commixta moventur.
Quin etiam passim nostris in versibus ipsis
Multa elementa vides, multis communia verbis,
Quum tamen inter se versus ac verba necesse est
Confiteare et re et sonitu distare sonanti:
Tantum elementa queunt, permutato ordine solo.
At rerum quæ sunt primordia, plura adhibere
Possunt, unde queant variæ res quæque creari.

Contra Anaxagoram.

Nunc et Anaxagoræ scrutemur homœomeriam
Quam Græci memorant, nec nostra dicere lingua
Concedit nobis patrii sermonis egestas:
Sed tamen ipsam rem facile est exponere verbis,
Principium, rerum quam dicit homœomeriam.
Ossa videlicet e pauxillis atque minutis
Ossibu', sic et de pauxillis atque minutis
Visceribus viscus gigni, sanguenque creari,
Sanguinis inter se multis coëuntibu' guttis;
Ex aurique putat micis consistere posse
Aurum, et de terris terram concrescere parvis;
Ignibus ex ignem, humorem ex humoribus esse:
Cetera consimili fingit ratione, putatque.
Nec tamen esse ulla parte idem in rebus inane
Concedit, neque corporibus finem esse secandis:
Quare in utraque mihi pariter ratione videtur
Errare; atque viris illis quos diximus ante.
Adde, quod imbecilla nimis primordia fingit;
Si primordia sunt, simili quæ prædita constant
Natura atque ipsæ res sunt; æqueque laborant,
Et pereunt, neque ab exitio res ulla refrænat.
Nam quid in oppressu valido durabit eorum,
Ut mortem effugiat, leti sub dentibus ipsis?
Ignis? an humor? an aura? quid horum? sanguis an? anne os?
Nil, ut opinor, ubi ex æquo res funditus omnis
Tam mortalis erit, quam quæ manifesta videmus
Ex oculis nostris aliqua vi victa perire.
At neque recedere ad nihilum res posse, neque autem
Crescere de nihilo, testor res ante probatas.
Præterea, quoniam cibus auget corpus alitque,
Scire licet, nobis venas et sanguen et ossa,
Et nervos alienigenis ex partibus esse;
Sive cibos omnes commixto corpore dicent
Esse, et habere in se nervorum corpora parva,

Ossaque, et omnino venas partesque cruoris;
Fiet, uti cibus omnis et aridus, et liquor ipse,
Ex alienigenis rebus constare putentur,
Ossibus et nervis venisque et sanguine mixta.
  Præterea, quæcumque e terra corpora crescunt,
Si sunt in terris, terram constare necesse est
Ex alienigenis, quæ terris exoriuntur.
Transfer item, totidem verbis utare licebit:
In lignis si flamma latet, fumusque, cinisque,
[*]Ex alienigenis consistant ligna necesse est.
  Linquitur hic tenuis latitandi copia quædam,
Id quod Anaxagoras sibi sumit; ut omnibus omnes
Res putat immixtas rebus latitare, sed illud
Apparere unum, cujus sint pluria mixta,
Et magis in promtu, primaque in fronte locata:
Quod tamen a vera longe ratione repulsum est.
Conveniebat enim, fruges quoque sæpe, minaci,
Robore cum saxi franguntur, mittere signum
Sanguinis, aut aliquid, nostro quæ corpore aluntur:
Quum lapidem in lapidem terimus, manare cruorem.
Consimili ratione herbas quoque sæpe decebat,
Et laticis dulces guttas similique sapore
Mittere, lanigeræ quales sunt ubere lactis:
Scilicet, et glebis terrarum sæpe friatis
Herbarum genera et fruges frondesque videri
Dispertita, ac in terram latitare minute;
Postremo, in lignis cinerem fumumque videri,
Quum præfracta forent, ignesque latere minutos.
Quorum nil fieri quoniam manifesta docet res,
Scire licet, non esse in rebus res ita mixtas:
Verum semina multimodis immixta latere
Multarum rerum in rebus communia debent.
  At sæpe in magnis fit montibus, inquis, ut altis

[*] Sequuntur in MS. versus duo,
"Prætera tellus quæ corpora cunque alit, auget,
Ex alienigenis, quæ lignis eroriuntur."

Arboribus vicina cacumina summa terantur
Inter se, validis facere id cogentibus Austris,
Donec fulserunt flammæ fulgore coorto:
Scilicet, et non est lignis tamen insitus ignis,
Verum semina sunt ardoris multa, terendo
Quæ quum confluxere, creant incendia silvis.
Quod si facta foret silvis abscondita flamma,
Non possent ullum tempus[b] celarier ignes:
Conficerent vulgo silvas, arbusta cremarent.
  Jamne vides igitur, paulo quod diximus ante,
Permagni referre, eadem primordia sæpe
Cum quibus, et quali positura contineantur,
Et quos inter se dent motus, accipiantque:
Atque eadem paulo inter se mutata creare
Ignes e lignis, quo pacto verba quoque ipsa
Inter se paulo mutatis sunt elementis,
Quum ligna atque ignes distincta voce notemus.
  Denique, jam quæcumque in rebus cernis apertis,
Si fieri non posse putas, quin materiaï
Corpora consimili natura prædita fingas,
Hac ratione tibi pereunt primordia rerum:
Fiet, uti risu tremulo concussa cachinnent,
Et lacrymis salsis humectent ora genasque.
  Nunc age, quod superest, cognosce, et clarius audi:
Nec me animi fallit, quam sint obscura; sed acri
Percussit thyrso laudis spes magna meum cor,
Et simul incussit suavem mi in pectus amorem
Musarum: quo nunc instinctus mente vigenti
Avia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita solo: juvat integros accedere fontes,
Atque haurire; juvatque novos decerpere flores,
Insignemque meo capiti petere inde coronam,
Unde prius nulli velârint tempora Musæ.
Primum, quod magnis doceo de rebus, et arctis
Religionum animum nodis exsolvere pergo:

[b] lumen; MS.

Deinde, quod obscura de re tam lucida pango
Carmina, Musæo contingens cuncta lepore.
Id quoque enim non ab nulla ratione videtur;
Sed, veluti pueris absinthia tetra medentes
Quum dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
Ut puerorum ætas improvida ludificetur
Labrorum tenus, interea perpotet amarum
Absinthî laticem, deceptaque non capiatur,
Sed potius tali facto recreata valescat:
Sic ego nunc, quoniam hæc ratio plerumque videtur
Tristior esse, quibus non est tractata, retroque
Vulgus abhorret ab hac, volui tibi suaviloquenti
Carmine Pierio rationem exponere nostram,
Et quasi Musæo dulci contingere melle;
Si tibi forte animum tali ratione tenere
Versibus in nostris possem, dum perspicis omnem
Naturam rerum, qua constet compta figura.

Quod totum est infinitum, quod enim finitum est corpus.

Sed quoniam docui, solidissima materiaï
Corpora perpetuo volitare invicta per ævum;
Nunc age, summaï quænam sit finis eorum,
Necne sit, evolvamus: item, quod inane repertum est,
Seu locus ac spatium, res in quo quæque gerantur,
Pervideamus, utrum finitum funditus omne
Constet, an immensum pateat vasteque[c] profundum.
Omne quod est, igitur, nulla regione viarum
Finitum est; namque extremum debebat habere:
Extremum porro nullius posse videtur
Esse, nisi ultra sit quod finiat; ut videatur,
Quo non longius hæc sensus natura sequatur.
Nunc extra summam quoniam nihil esse fatendum est,
Non habet extremum: caret ergo fine modoque:
Nec refert, quibus assistas regionibus ejus.

[c] vel ad usque; MS.

Usque adeo, quem quisque locum possedit, in omnes
Tantundem partes infinitum omne relinquit.
  Præterea, si jam finitum constituatur
Omne, quod est, spatium, si quis procurrat ad oras
Ultimus extremas, jaciatque volatile telum;
Id validis utrum contortum viribus ire,
Quo fuerit missum, mavis, longeque volare,
An prohibere aliquid censes, obstareque posse?
Alterutrum fatearis enim sumasque, necesse est,
Quorum utrumque tibi effugium præcludit, et omne
Cogit ut exempta concedas fine patere.
Nam sive est aliquid, quod prohibeat efficiatque[d],
Quo minu' quo missum est veniat, finique locet se;
Sive foras fertur, non est a fine profectum.
Hoc pacto sequar, atque, oras ubicumque locaris
Extremas, quæram, quid telo denique fiat.
Fiet, uti nusquam possit consistere finis;
Effugiumque fugæ prolatet copia semper.
  Præterea spatium summaï totius omne
Undique si inclusum certis consisteret oris,
Finitumque foret; jam copia materiaï
Undique ponderibus solidis confluxet ad imum:
Nec res ulla geri sub cœli tegmine posset;
Nec foret omnino cœlum, neque lumina solis:
Quippe ubi materies omnis cumulata jaceret
Ex infinito jam tempore subsidendo.
At nunc nimirum requies data principiorum
Corporibus nulla est; quia nil est funditus imum,
Quo quasi confluere, et sedes ubi ponere possint;
Semper in assiduo motu res quæque geruntur
Partibus in cunctis, infernaque suppeditantur
Ex infinito cita corpora materiaï.
  Postremo ante oculos res rem finire videtur;
Aër dissepit colles, atque aëra montes;
Terra mare, et contra mare terras terminat omnes:

[d] præbeat faciatque; MS.

Omne quidem vero nihil est quod finiat extra.
Est igitur natura loci spatiumque profundi,
Quod neque clara suo percurrere flumina cursu
Perpetuo possint ævi labentia tractu;
Nec prorsum facere, ut restet minus ire, meando:
Usque adeo passim patet ingens copia rebus,
Finibus exemptis, in cunctas undique partes.
  Ipsa modum porro sibi rerum summa parare
Ne possit, natura tenet: quia corpus inani,
Et, quod inane autem est, finiri corpore cogit:
Ut sic alternis infinita omnia reddat.
Aut etiam, alterutrum nisi terminet alterum eorum,
Simplice natura, ut pateat tamen immoderatum:
Nec mare, nec tellus, nec cœli lucida templa,
Nec mortale genus, nec divûm corpora sancta
Exiguum possent horaï sistere tempus.
Nam dispulsa suo de cœtu, materiaï
Copia ferretur magnum per inane soluta,
Sive adeo potius nunquam concreta creasset
Ullam rem, quoniam cogi disjecta nequisset.
  Nam certe neque consilio primordia rerum
Ordine se suo quæque sagaci mente locarunt;
Nec quos quæque darent motus pepigere profecto:
Sed, quia multa modis multis mutata, per omne
Ex infinito vexantur percita plagis.
Omne genus motus et cœtus experiundo
Tandem deveniunt in tales disposituras,
Qualibus hæc rebus consistit summa creata:
Et multos etiam magnos servata per annos,
Ut semel in motus conjecta est convenientes,
Efficit, ut largis avidum mare fluminis undis
Integrent amnes, et solis terra vapore
Fota novet fœtus, summa quoque gens animantum
Floreat, et vivant labentes ætheris ignes.
Quod nullo facerent pacto, nisi materiaï
Ex infinito suboriri copia posset,

Unde amissa solent reparari in tempore quæque.
Nam veluti privata cibo natura animantum
Diffluit, amittens corpus; sic omnia debent
Dissolvi, simul ac defecit suppeditare
Materies, aliqua ratione aversa viaï.
Nec plagæ possunt extrinsecus undique summam
Conservare omnem, quæcumque est conciliata.
Cudere enim crebro possunt, partemque morari,
Dum veniant aliæ, ac suppleri summa queatur.
Interdum resilire tamen coguntur, et una
Principiis rerum spatium, tempusque fugaï
Largiri, ut possint a cœtu libera ferri.
Quare etiam atque etiam suboriri multa necesse est:
Et tamen, ut plagæ quoque possint suppetere ipsæ,
Infinita opus est vis undique materiaï.

In medium omnia fieri.

Illud in his rebus longe fuge credere, Memmi,
In medium summæ, quod dicunt, omnia niti,
Atque ideo mundi naturam stare sine ullis
Ictibus externis, neque quoquam posse resolvi
Summa atque ima, quod in medium sint omnia nixa;
Ipsum si quidquam posse in se sistere credis:
Et, quæ pondera sunt sub terris, omnia sursum
Nitier, in terraque retro requiescere posta:
Ut per aquas quæ nunc rerum simulacra videmus:
Et simili ratione animalia suppa vagari
Contendunt, neque posse e terris in loca cœli
Recidere inferiora magis, quam corpora nostra
Sponte sua possint in cœli templa volare:
Illi quum videant solem, nos sidera noctis
Cernere, et alternis nobiscum tempora cœli
Dividere, et noctes pariles agitare diebus.
Sed vanus stolidis hæc omnia finxerit error,
Amplexi quod habent perverse prima viaï.

Nam medium nihil esse potest, ubi inane locusque
Infinita: neque omnino, si jam medium sit,
Posset ibi quidquam hac potius consistere causa,
Quam quavis alia longe ratione manere.
Omnis enim locus ac spatium, quod inane vocamus,
Per medium, per non medium, concedere oportet
Æquis ponderibus, motus quacumque feruntur:
Nec quisquam locus est, quo corpora quum venere,
Ponderis amissa vi, possint stare in inani:
Nec, quod inane autem est, ulli subsistere debet,
Quin, sua quod natura petit, concedere pergat.
Haud igitur possunt tali ratione teneri
Res in concilium, medii cupedine victæ.
   Præterea, quoniam non omnia corpora fingunt
In medium niti, sed terrarum atque liquoris,
Humorem ponti magnisque e montibus undas,
Et quasi terreno quæ corpore contineantur:
At contra tenues exponunt aëris auras,
Et calidos simul a medio differrier ignes,
Atque ideo totum circumtremere æthera signis,
Et solis flammam per cœli cærula pasci,
Quod calor a medio fugiens ibi colligat omnis.
[Quippe etiam vesci e terra mortalia sæcla;
Nec prorsum arboribus summos frondescere ramos
Posse, nisi a terris paulatim cuique cibatum
Terra det;] at supra circumtegere omnia cœlum,
Ne, volucri ritu flammarum, mœnia mundi
Diffugiant subito magnum per inane soluta;
Et ne cetera consimili ratione sequantur,
Neve ruant cœli penetralia templa superne,
Terraque se pedibus raptim subducat, et omnes,
Inter permixtas rerum cœlique ruinas
Corpora solventes, abeant per inane profundum,
Temporis ut puncto nihil exstet relliquiarum,
Desertum præter spatium et primordia cæca.
Nam quæcumque prius de parti corpora dêsse

Constitues, hæc rebus erit pars janua leti:
Hac se turba foras dabit omnis materiaï.
  Hæc si pernosces, parva perductus opella,
(Namque alid ex alio clarescet,) nec tibi cæca
Nox iter eripiet, quin ultima naturaï
Pervideas: ita res accendent lumina rebus.

T. LUCRETII CARI

DE

RERUM NATURA

LIBER SECUNDUS.

SUAVE, mari magno turbantibus æquora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem;
Non, quia vexari quemquam est jucunda voluptas,
Sed, quibus ipse malis careas, quia cernere suave est.
Per campos instructa, tua sine parte pericli,
Suave etiam, belli certamina magna tueri.
Sed nil dulcius est, bene quam munita tenere
Edita doctrina sapientum templa serena;
Despicere unde queas alios, passimque videre
Errare, atque viam palantes quærere vitæ,
Certare ingenio, contendere nobilitate,
Noctes atque dies niti præstante labore
Ad summas emergere opes, rerumque potiri.

Derisio satyrica stultitiæ humanæ.

O miseras hominum mentes! o pectora cæca!
Qualibus in tenebris vitæ quantisque periclis
Degitur hoc ævi, quodcumque est! Nonne videtis;
Nil aliud sibi naturam latrare, nisi ut, cui

Corpore sejunctus dolor absit, mente fruatur
Jucundo sensu, cura semota metuque?
Ergo corpoream ad naturam pauca videmus
Esse opus omnino, quæ demant cunque dolorem,
Delicias quoque uti multas substernere possint;
Gratius interdum neque natura ipsa requirit.
Si non aurea sunt juvenum simulacra per ædes,
Lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
Lumina nocturnis epulis ut suppeditentur;
Nec domus argento fulget auroque renidet;
Nec citharæ reboant laqueata aurataque templa:
Quum tamen inter se prostrati in gramine molli
Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ,
Non magnis opibus jucunde corpora curant:
Præsertim quum tempestas arridet, et anni
Tempora conspergunt viridantes floribus herbas.
Nec calidæ citius decedunt corpore febres,
Textilibus si in picturis ostroque rubenti
Jactaris, quam si plebeia in veste cubandum est.
Quapropter, quoniam nil nostro in corpore gazæ
Proficiunt, neque nobilitas, nec gloria regni;
Quod superest, animo quoque nil prodesse putandum:
Si non forte tuas legiones per loca campi
Fervere quum videas, belli simulacra cientes;
[Fervere quum videas classem lateque vagari[a];]
His tibi tum rebus timefactæ religiones
Effugiunt animo pavidæ, mortisque timores:
Tum vacuum pectus linquunt curaque solutum.
Quod si ridicula hæc ludibriaque esse videmus,
Reveraque metus hominum curæque sequaces
Nec metuunt sonitus armorum, nec fera tela;
Audacterque inter reges rerumque potentes
Versantur, neque fulgorem reverentur ab auro,
Nec clarum vestis splendorem purpureaï:

[a] "Subsidiis magnis Epicuri constabilitas
Ornatas armis statuas stantesque animatas;" MS.

Quid dubitas, quin omnï sit hæc rationi' potestas,
Omnis quum in tenebris præsertim vita laboret?
  Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt: sic nos in luce timemus
Interdum, nihilo quæ sunt metuenda magis, quam
Quæ pueri in tenebris pavitant, finguntque futura.
Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necesse est
Non radii solis, neque lucida tela diei
Discutiant, sed naturæ species, ratioque.

De motu principiorum, et infinita esse.

  Nunc age, quo motu genitalia materiaï
Corpora res varias gignant, genitasque resolvant,
Et qua vi facere id cogantur, quæve sit illis
Reddita mobilitas magnum per inane meandi,
Expediam: tu te dictis præbere memento.
  Nam certe non inter se stipata cohæret
Materies, quoniam minui rem quamque videmus,
Et quasi longinquo fluere omnia cernimus ævo;
Ex oculisque vetustatem subducere nostris;
Quum tamen incolumis videatur summa manere,
Propterea, quia, quæ decedunt corpora cuique,
Unde abeunt, minuunt, quo venere, augmine donant:
Illa senescere, at hæc contra florescere cogunt.
Nec remorantur ibi: sic rerum summa novatur
Semper, et inter se mortales mutua vivunt.
Augescunt aliæ gentes, aliæ minuuntur:
Inque brevi spatio mutantur sæcla animantum,
Et, quasi cursores, vitaï lampada tradunt.
  Si cessare putas rerum primordia posse,
Cessandoque novos rerum progignere motus;
Avius a vera longe ratione vagaris.
Nam, quoniam per inane vagantur, cuncta necesse est
Aut gravitate sua ferri primordia rerum,
Aut ictu forte alterius: nam quum cita [b] sæpe

[b] concita; MS.

Obvia conflixere[c], fit, ut diversa repente
Dissiliant: neque enim mirum, durissima quæ sint,
Ponderibus solidis, neque quidquam a tergo ibus obstet.

Imum nihil esse.

Et quo jactari magis omnia materiaï
Corpora pervideas, reminiscere totius imum
Nil esse in summa; neque habere, ubi corpora prima
Consistant: quoniam spatium sine fine modoque est,
Immensumque patere in cunctas undique partes,
Pluribus ostendit, certa et ratione probatum est.
  Quod quoniam constat, nimirum nulla quies est
Reddita corporibus primis per inane profundum;
Sed magis, assiduo varioque exercita motu,
Partim intervallis magnis conflicta resultant,
Pars etiam brevibus spatiis nexantur ab ictu.
Et quæcumque, magis condenso conciliatu,
Exiguis intervallis convecta[d] resultant,
Indupedita suis perplexis ipsa figuris;
Hæc validas saxi radices et fera ferri
Corpora constituunt, et cetera de genere horum
Paucula: quæ porro magnum per inane vagantur,
Cetera dissiliunt longe, longeque recursant
In magnis intervallis; hæc aëra rarum
Sufficiunt nobis et splendida lumina solis.
  Multaque præterea magnum per inane vagantur,
Conciliis rerum quæ sunt rejecta, nec usquam
Consociare etiam motus potuere recepta.
Cujus, uti memoro, rei simulacrum et imago
Ante oculos semper nobis versatur et instat.
Contemplator enim, quum solis lumina cunque
Insertim fundunt radios per opaca domorum:
Multa minuta modis multis per inane videbis
Corpora misceri radiorum lumine in ipso,
Et, velut æterno certamine, prœlia pugnasque

[c] confluxere ita uti; MS.   [d] confulta; MS.

Edere, turmatim certantia; nec dare pausam,
Conciliis et discidiis exercita crebris:
Conjicere ut possis ex hoc, primordia rerum,
Quale sit, in magno jactari semper inani.
Duntaxat rerum magnarum parva potest res
Exemplare dare et vestigia notitiaï.
Hoc etiam magis hæc animum te advertere par est
Corpora, quæ in solis radiis turbare videntur;
Quod tales turbæ motus quoque materiaï
Significant clandestinos cæcosque subesse.
Multa videbis enim plagis ibi percita cæcis
Commutare viam, retroque repulsa reverti,
Nunc huc, nunc illuc, in cunctas undique partes.
Scilicet hic a principiis est omnibus error:
Prima moventur enim per se primordia rerum:
Inde ea, quæ parvo sunt corpora conciliatu,
Et quasi proxima sunt ad vires principiorum,
Ictibus illorum cæcis impulsa cientur,
Ipsaque, quæ porro paulo majora, lacessunt.
Sic a principiis ascendit motus et exit
Paulatim nostros ad sensus; ut moveantur
Illa quoque, in solis quæ lumine cernere quimus;
Nec quibus id faciant plagis apparet aperte.

De celeritate motus.

Nunc, quæ mobilitas sit reddita materiaï
Corporibus, paucis licet hinc cognoscere, Memmi.
Primum, Aurora novo quum spargit lumine terras,
Et variæ volucres, nemora avia pervolitantes,
Aëra per tenerum liquidis loca vocibus opplent;
Quam subito soleat sol ortus tempore tali
Convestire sua perfundens omnia luce,
Omnibus in promptu manifestumque esse videmus.
At vapor is, quem sol mittit, lumenque serenum
Non per inane meat vacuum; quo tardius ire

Cogitur, aërias quod sic diverberat * undas.
Nec singillatim corpuscula quæque vaporis,
Sed complexa meant inter se, conque globata.
Quapropter simul inter se retrahuntur, et extra
Officiuntur, uti cogantur tardius ire.
At, quæ sunt solida primordia simplicitate,
Quum per inane meant vacuum, nec res remoratur
Ulla foris, atque ipsa, suis e partibus unum,
Unum in quem cœpere locum, connixa feruntur;
Debent nimirum præcellere mobilitate,
Et multo citius ferri, quam lumina solis,
Multiplexque loci spatium transcurrere eodem
Tempore, quo solis pervulgant fulgura cœlum.
Nam neque consilio debent tardata morari,
Nec persectari primordia singula quæque,
Ut videant, qua quidque geratur cum ratione.
At quidam contra hæc ignari, materiaï
Naturam non posse deûm sine numine reddi
Tantopere humanis rationibus, ac modo rata
Tempora mutare annorum, frugesque creare;
Et jam cetera, mortales quæ suadet adire,
Ipsaque deducit dux vitæ, dia voluptas,
Ut res per Veneris blanditim sæcla propagent,
Ne genus occidat humanum: quorum omnia causa
Constituisse deos quum fingunt, omnibu' rebus
Magnopere a vera lapsi ratione videntur.
Nam quamvis rerum ignorem primordia quæ sint,
Hoc tamen ex ipsis cœli rationibus ausim
Confirmare aliisque ex rebus reddere multis,
Nequaquam nobis divinitus esse creatam
Naturam mundi: quanquam hæc sint prædita culpa;
Quæ tibi posterius, Memmi, faciemus aperta.
Nunc id, quod superest de motibus, expediemus.

* quod sol diverberat; MS.

Nihil sursum ferri corpusculorum, sed pressa a radicibus exsurgere corpora.

Nunc locus est, ut opinor, in his illud quoque rebus
Confirmare tibi, nullam rem posse sua vi
Corpoream sursum ferri sursumque meare.
Ne tibi dent in eo flammarum corpora fraudem:
Sursus enim vorsus gignuntur, et augmina sumunt:
Et sursum nitidæ fruges arbustaque crescunt,
Pondera, quantum in se est, cum deorsum cuncta ferantur.
Nec quum subsiliunt ignes ad tecta domorum,
Et celeri flamma degustant tigna trabesque,
Sponte sua facere id sine vi subigente putandum est:
Quod genus, e nostro quum missus corpore sanguis
Emicat exsultans alte spargitque cruorem.
Nonne vides etiam, quanta vi tigna trabesque
Respuat humor aquæ? Nam, quo magis ursimus alte
Directa, et magna vi multi pressimus ægre,
Tam cupide sursum revomit magis atque remittit,
Plus ut parte foras emergant exsiliantque.
Nec tamen hæc, quantum est in se, dubitamus, opinor,
Quin vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.
Sic igitur debent flammæ quoque posse per auras
Aëris expressæ sursum succedere; quamquam
Pondera, quantum in se est, deorsum deducere pugnent;
Nocturnasque faces, cœli sublime volantes,
Nonne vides longos flammarum ducere tractus,
In quascumque dedit partes natura meatum?
Non cadere in terram stellas, et sidera cernis?
Sol etiam summo de vertice dissipat omnes
Ardorem in partes, et lumine conserit arva:
In terras igitur quoque solis vergitur ardor.
Transversosque volare per imbres fulmina cernis:
Nunc hinc, nunc illinc abrupti nubibus ignes
Concursant; cadit in terras vis flammea vulgo.

Illud in his quoque te rebus cognoscere avemus:
Corpora quum deorsum rectum per inane feruntur,

Ponderibus propriis incerto tempore ferme,
Incertisque locis, spatio decedere paulum:
Tantum quod minimum mutatum dicere possis.

De declinatione motus.

Quod nisi declinare solerent, omnia deorsum,
Imbris uti guttæ, caderent per inane profundum;
Nec foret offensus natus, nec plaga creata
Principiis: ita nil unquam natura creasset.
Quod si forte aliquis credit, graviora potesse
Corpora, quo citius rectum per inane feruntur,
Incidere e supero levioribus, atque ita plagas
Gignere, quæ possint genitales reddere motus,
Avius a vera longe ratione recedit:
Nam per aquas quæcumque cadunt, atque aëra deorsum,
Hæc pro ponderibus casus celerare necesse est;
Propterea, quia corpus aquæ naturaque tenuis
Aëris haud possunt æque rem quamque morari,
Sed citius cedunt gravioribus exsuperata.
At contra nulli, de nulla parte, neque ullo
Tempore inane potest vacuum subsistere rei;
Quin, sua quod natura petit, concedere pergat.
Omnia quapropter debent per inane quietum
Æque, ponderibus non æquis, concita ferri.
Haud igitur poterunt levioribus incidere unquam
Ex supero graviora, neque ictus gignere per se,
Qui varient motus, per quos natura gerat res.
Quare etiam atque etiam paulum inclinare necesse est
Corpora, nec plus quam minimum; ne fingere motus
Obliquos videamur, et id res vera refutet.
Namque hoc in promptu manifestumque esse videmus,
Pondera, quantum in se est, non posse obliqua meare,
Ex supero quum præcipitant, quod cernere possis.
Sed nihil omnino recta regione viaï
Declinare, quis est, qui possit cernere, sese?
Denique si semper motus connectitur omnis,

Et vetere exoritur semper novus ordine certo,
Nec declinando faciunt primordia motus
Principium quoddam, quod fati fœdera rumpat,
Ex infinito ne causam causa sequatur:
Libera per terras unde hæc animantibus exstat,
Unde est hæc, inquam, fatis avulsa voluntas,
Per quam progredimur, quo ducit quemque voluptas;
Declinamus item motus, nec tempore certo,
Nec regione loci certa, sed ubi ipsa tulit mens?
Nam dubio procul his rebus sua cuique voluntas
Principium dat: et hinc motus per membra rigantur[f].
Nonne vides etiam, patefactis tempore puncto
Carceribus, non posse tamen prorumpere equorum
Vim cupidam tam de subito, quam mens avet ipsa?
Omnis enim totum per corpus materiaï
Copia conquiri debet, concita per artus
Omnes, ut studium mentis connexa sequatur:
Ut videas initum motus a corde creari,
Ex animique voluntate id procedere primum;
Inde dari porro per totum corpus et artus.
Nec simile est, ut quum impulsi procedimus ictu,
Viribus alterius magnis magnoque coactu:
Nam tum materiam totius corporis omnem
Perspicuum est nobis invitis ire rapique,
Donec eam refrænavit per membra voluntas.
Jamne vides igitur, quamquam vis extera multos
Pellat, et invitos cogit procedere sæpe,
Præcipitesque rapit, tamen esse in pectore nostro
Quiddam, quod contra pugnare obstareque possit;
Cujus ad arbitrium quoque copia materiaï
Cogitur interdum flecti per membra, per artus,
Et projecta refrænatur retroque residit?
Quare in seminibus quoque idem fateare necesse est,
Esse aliam præter plagas et pondera causam
Motibus, unde hæc est nobis innata potestas:

f vagantur; MS.

De nihilo quoniam fieri nil posse videmus.
Pondus enim prohibet, ne plagis omnia fiant,
Externa quasi vi: sed ne mens ipsa necessum
Intestinum habeat cunctis in rebus agendis;
Et devicta quasi cogatur ferre patique:
Id facit exiguum clinamen principiorum
Nec regione loci certa, nec tempore certo.
  Nec stipata magis fuit unquam materiaï
Copia, nec porro majoribus intervallis.
Nam neque adaugescit quidquam, neque deperit inde.
Quapropter, quo nunc in motu principiorum
Corpora sunt, in eodem anteacta ætate fuere,
Et posthac semper simili ratione ferentur;
Et quæ consuerunt gigni, gignentur eadem
Conditione, et erunt et crescent inque valebunt,
Quantum cuique datum est per fœdera naturaï.
Nec rerum summam commutare ulla potest vis.
Nam, neque quo possit genus ullum materiaï
Effugere ex omni, quidquam est, neque rursus, in omne
Unde coorta queat nova vis irrumpere, et omnem
Naturam rerum mutare et vertere motus.
  Illud in his rebus non est mirabile, quare,
Omnia quum rerum primordia sint in motu,
Summa tamen summa videatur stare quiete,
Præterquam si quid proprio dat corpore motus.
Omnis enim longe nostris ab sensibus infra
Primorum natura jacet: quapropter, ubi ipsam
Cernere jam nequeas, motus quoque surpere debent:
Præsertim quum, quæ possimus cernere, celent
Sæpe tamen motus, spatio diducta locorum.
Nam sæpe in colli tondentes pabula læta
Lanigeræ reptant pecudes, quo quamque vocantes
Invitant herbæ gemmantes rore recenti;
Et satiati agni ludunt, blandeque coruscant:
Omnia quæ nobis longe confusa videntur,
Et veluti in viridi candor consistere colli.

Præterea, magnæ legiones quum loca cursu
Camporum complent, belli simulacra cientes,
Fulgur ibi[g] ad cœlum se tollit, totaque circum
Ære renidescit tellus, subterque virûm vi
Excitur pedibus sonitus, clamoreque montes
Icti rejectant voces ad sidera mundi;
Et circumvolitant equites, mediosque repente
Transmittunt valido quatientes impete campos:
Et tamen est quidam locus altis montibus, unde
Stare videntur, et in campis consistere fulgur.

De figura atomorum.

Nunc age, jam deinceps cunctarum exordia rerum,
Qualia sint, et quam longe distantia formis,
Percipe; multigenis quam sint variata figuris:
Non quo multa parum simili sint prædita forma,
Sed quia non vulgo paria omnibus omnia constant.
Nec mirum: nam quum sit eorum copia tanta,
Ut neque finis, uti docui, neque summa sit ulla:
Debent nimirum non omnibus omnia prorsum
Esse pari filo similique affecta figura.
Præterea genus humanum, mutæque natantes
Squamigerum pecudes, et læta armenta feræque,
Et variæ volucres, lætantia quæ loca aquarum
Concelebrant circum ripas fontesque lacusque;
Et quæ pervulgant nemora avia pervolitantes;
Quorum unumquodvis generatim sumere perge:
Invenies tamen inter se distare figuris.
Nec ratione alia proles cognoscere matrem,
Nec mater posset prolem; quod posse videmus,
Nec minus atque homines inter se nota cluere.
Nam sæpe ante deûm vitulus delubra decora
Turicremas propter mactatus concidit aras,
Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen:
At mater virides saltus orbata peragrans,

[g] ubi; MS.

Linquit humi pedibus vestigia pressa bisulcis [h],
Omnia convisens oculis loca, si queat usquam
Conspicere amissum fœtum; completque querelis
Frondiferum nemus adsistens; et crebra revisit
Ad stabulum, desiderio perfixa juvenci;
Nec teneræ salices, atque herbæ rore vigentes,
Fluminaque ulla queunt, summis labentia ripis,
Oblectare animum, subitamque avertere curam;
Nec vitulorum aliæ species per pabula læta
Derivare queunt animum, curaque levare:
Usque adeo quiddam proprium notumque requirit.
Præterea teneri tremulis cum vocibus hœdi
Cornigeras norunt matres, agnique petulci
Balantum pecudes: ita, quod natura reposcit,
Ad sua quisque fere decurrunt ubera lactis.
  Postremo quodvis frumentum, non tamen omne,
Quodque suo genere, inter se simile esse videbis,
Quin intercurrat quædam distantia formis;
Concharumque genus parili ratione videmus
Pingere telluris gremium, qua mollibus undis
Litoris incurvi bibulam pavit æquor arenam.
Quare etiam atque etiam simili ratione necesse est,
Natura quoniam constant, neque facta manu sunt
Unius ad certam formam primordia rerum,
Dissimili inter se quædam volitare figura.
  Perfacile est animi ratione exsolvere nobis,
Quare fulmineus multo penetralior ignis,
Quam noster fluat e tædis terrestribus ortus.
Dicere enim possis, cœlestem fulminis ignem
Subtilem magis e parvis constare figuris;
Atque ideo transire foramina, quæ nequit ignis
Noster hic [i], e lignis ortus tædaque creatus.

De lumine lunæ.

Præterea lumen per cornu transit; at imber

[h] trisulcis; MS. [i] nostris; MS.

Respuitur: quare? nisi luminis illa minora
Corpora sunt, quam de quibus est liquor[k] almus aquarum.

De cœlo.

Et quamvis subito per colum vina videmus
Perfluere, at contra tardum cunctatur olivum:
Aut quia nimirum majoribus est elementis,
Aut magis hamatis inter se perque plicatis;
Atque ideo fit, uti non tam deducta repente
Inter se possint primordia singula quæque
Singula per cujusque foramina permanare.
Huc accedit, uti mellis lactisque liquores
Jucundo sensu linguæ tractentur in ore;
At contra tetra absinthi natura ferique
Centauri fœdo pertorquent ora sapore:
Ut facile agnoscas, e lævibus atque rotundis
Esse ea, quæ sensus jucunde tangere possunt:
At contra, quæ amara atque aspera cumque videntur,
Hæc magis hamatis inter se nexa teneri;
Propterea que solere vias rescindere nostris
Sensibus, introituque suo perrumpere corpus.
Omnia postremo bona sensibus, et mala tactu,
Dissimili inter se pugnant perfecta figura:
Ne tu forte putes serræ stridentis acerbum
Horrorem constare elementis lævibus æque,
Ac musæa mele, per chordas organici quæ
Mobilibus digitis expergefacta figurant.
Neu simili penetrare putes primordia forma
In nares hominum, quum tetra cadavera torrent,
Et quum scena croco Cilici perfusa recens est,
Araque Panchæos exhalat propter odores:
Neve bonos rerum simili constare colores
Semine constituas, oculos qui pascere possunt,
Et qui compungunt aciem, lachrymareque cogunt:
Aut fœda specie tetri[l] turpesque videntur.

[k] qui liquosus limus; MS. [l] qui olidi; MS.

Omnis enim, sensus quæ mulcet cumque videntum,
Haud sine principiali aliquo lævore creata est:
At contra, quæcumque molesta atque aspera constat,
Non aliquo sine materiæ squalore reperta est.
  Sunt etiam, quæ jam nec lævia jure putantur
Esse, neque omnino flexis mucronibus unca:
Sed magis angellis paulum prostantibus, et quæ
Titillare magis sensus, quam lædere possint:
Fæcula jam quo de genere est inulæque[m] sapores.
  Denique jam calidos ignes gelidamque pruinam
Dissimili dentata modo compungere sensus
Corporis, indicio nobis est tactus uterque.
Tactus enim, tactus, proh divûm numina sancta!
Corporis est sensus, vel quum res extera sese
Insinuat, vel quum lædit, quæ in corpore nata est,
Aut juvat egrediens genitales per Veneris res:
Aut, ex offensu quum turbant corpore in ipso
Semina, confundunt inter se concita sensum:
Ut, si forte manu quamvis jam corporis ipse
Tute tibi partem ferias, atque experiare.
Quapropter longe formas distare necesse est
Principiis, varios quæ possint edere sensus.
  Denique, quæ nobis durata ac spissa videntur,
Hæc magis hamatis inter sese esse necesse est,
Et quasi ramosis alte compacta teneri.

De adamante, ferro, silice et ære.

In quo jam genere in primis adamantina saxa
Prima acie constant, ictus contemnere sueta,
Et validi silices, ac duri robora ferri,
Æraque, quæ claustris restantia vociferantur.
  Illa quidem debent ex lævibus atque rotundis
Esse magis, fluido quæ corpore liquida[n] constant;
[Namque papaveris haustus item est facilis quod aquarum:]
Nec retinentur enim inter se glomeramina quæque,

[m] vitisque; MS. [n] liquido—fluvida; MS.

Et procursus [o] item in proclive volubilis exstat.
Omnia postremo, quæ puncto tempore cernis
Diffugere, ut fumum, nebulas, flammasque, necesse est,
Si minus omnia sunt e lævibus atque rotundis,
At non esse tamen perplexis indupedita,
Pungere uti possint corpus, penetrareque saxa:
Nec tamen hærere inter se, quod quisque [p] videmus
Sentibus esse datum: facile ut cognoscere possis,
Non e perplexis, sed acutis esse elementis.

De sudore salso.

Sed quod amara vides eadem, quæ fluvida constant,
Sudor uti maris est, minime mirabile habendum [q].
Nam quod fluvidum est, e lævibus atque rotundis
Est: et lævibus atque rotundis mixta doloris
Corpora; nec tamen hæc retinere hamata necesse est:
Scilicet esse globosa tamen, quum squalida constent,
Provolvi simul ut possint et lædere sensus.

De aqua marina.

Et quo mixta putes magis aspera lævibus esse
Principiis, unde est Neptuni corpus acerbum:
Est ratio secernendi seorsumque videndi.
Humor dulcis, ubi per terras crebrius idem
Percolatur, ut in foveam fluat ac mansuescat.
Linquit enim supra tetri [r] primordia viri
Aspera, quo magis in terris hærescere possint.

Figuras esse multas.

Quod quoniam docui, pergam connectere rem, quæ
Ex hoc apta fidem ducit: primordia rerum
Finita variare figurarum ratione.
Quod si non ita sit, rursum jam semina quædam
Esse infinito debebunt corporis auctu.

[o] perculsus; MS.
[p] quodcumque; MS.
[q] debet; MS.
[r] superante salo; MS.

Nam, quod eadem una cujusvis in brevitate
Corporis, inter se multum variare figuræ
Non possunt: fac enim, minimis e partibus esse
Corpora prima; tribus, vel paulo pluribus, auge;
Nempe ubi eas partes unius corporis omnes,
Summa atque ima locans, transmutans dextera lævis,
Omnimodis expertus eris, quam quisque det ordo
Formarum speciem totius corporis ejus:
Quod superest, si forte voles [s] variare figuras,
Addendum partes alias erit; inde sequetur
Adsimili ratione, alias ut postulet ordo,
Si tu forte voles etiam variare figuras.
Ergo formarum novitatem corporis augmen
Subsequitur: quare non est ut credere possis,
Esse infinitis distantia semina formis;
Ne quædam cogas immani maximitate
Esse; supra quod jam docui non esse probare.
  Jam tibi barbaricæ vestes, Melibœaque fulgens
Purpura, Thessalico concharum tincta [t] colore, et
Aurea pavonum ridenti imbuta lepore
Sæcla, novo rerum superata colore, jacerent;
Et contemptus odor smyrnæ, mellisque sapores;
Et cycnea mele Phœbeaque, dædala chordis,
Carmina consimili ratione oppressa silerent;
Namque aliis aliud præstantius exoreretur.
  Cedere item retro possent in deteriores
Omnia sic partes, ut diximus in meliores.
Namque aliis aliud retro quoque tetrius esset
Naribus, auribus, atque oculis, orisque sapori.
  Quæ quoniam non sunt in rebus reddita, certa et
Finis utrimque tenet summam; fateare necesse est,
Materiam quoque finitis differre figuris.
  Denique ab ignibus ad gelidas hiemisque pruinas
Finitum est, retroque pari ratione remensum est.
Omnis enim calor ac frigus; mediique tepores

[s] vales; MS. [t] tecta; MS.

Inter utrasque jacent, explentes ordine summam.
Ergo finita distant ratione creata;
Ancipiti quoniam mucrone utrimque notantur,
Hinc flammis, illinc rigidis insessa [a] pruinis.

In terra semina inesse.

Quod quoniam docui, pergam connectere rem, quæ
Ex hoc apta fidem ducit: primordia rerum,
Inter se simili quæ sunt perfecta figura,
Infinita cluere: etenim distantia quum sit
Formarum finita, necesse est, quæ similes sint,
Esse infinitas: aut summam materiaï
Finitam constare: id quod non esse probavi.
Quod quoniam docui, nunc suaviloquis, age, paucis
Versibus ostendam, corpuscula materiaï
Ex infinito summam rerum usque tenere,
Undique protelo plagarum continuato.
Nam quod rara vides magis esse animalia quædam,
Fœcundamque minus naturam cernis in illis;
At regione locoque alio terrisque remotis
Multa licet genere esse in eo, numerumque repleri:
Sic, uti quadrupedum cum primis esse videmus
In genere anguimanos elephantos, India quorum
Millibus e multis vallo munitur eburno,
Ut penitus nequeat penetrari; tanta ferarum
Vis est, quarum nos perpauca exempla videmus.
Sed tamen, id quoque uti concedam, quam lubet esto
Unica res quædam, nativo corpore sola,
Cui similis toto terrarum non sit in orbe:
Infinita tamen nisi erit vis materiaï,
Unde ea progigni possit concepta, creari
Non poterit, neque, quod superest, procrescere alique.
Quippe etenim sumant oculi, finita per omne
Corpora jactari unius genitalia rei;
Unde, ubi, qua vi, et quo pacto congressa coibunt

[a] infensa; MS.

Materiæ tanto in pelago turbaque aliena?
Non, ut opinor, habent rationem conciliandi:
Sed, quasi naufragiis magnis multisque coortis,
Disjectare solet magnum mare transtra, guberna [x],
Antennas, proram, malos, tonsasque, natantes,
Per terrarum omnes oras fluitantia aplustra
Ut videantur, et indicium mortalibus edant,
Infidi maris insidias viresque dolumque
Ut vitare velint, neve ullo tempore credant,
Subdola quum ridet placidi pellacia ponti:
Sic tibi, si finita semel primordia quædam
Constitues, ævum debebunt sparsa per omnem
Disjectare æstus diversi materiaï:
Nunquam in concilium ut possint compulsa coire,
Nec remorari in concilio, nec crescere adaucta:
Quorum utrumque palam fieri manifesta docet res,
Et res progigni, et genitas procrescere posse:
Esse igitur genere in quovis primordia rerum
Infinita palam est, unde omnia suppeditantur.
  Nec superare queunt motus itaque exitiales
Perpetuo, neque in æternum sepelire salutem;
Nec porro rerum genitales auctificique
Motus perpetuo possunt servare creata.
Sic æquo geritur certamine principiorum
Ex infinito contractum tempore bellum:
Nunc hic, nunc illic superant vitalia rerum,
Et superantur item; miscetur funere vagor,
Quem pueri tollunt visentes luminis oras:
Nec nox ulla diem, neque noctem aurora secuta est,
Quæ non audierit mixtos vagitibus ægris
Ploratus, mortis comites et funeris atri.
  Illud in his obsignatum quoque rebus habere
Convenit, et memori mandatum mente tenere:
Nil esse, in promptu quorum natura videtur,
Quod genere ex uno consistat principiorum:

[x] curva carina; MS.

Nec quidquam, quod non permixto semine constet;
Et quæcumque magis vis multas possidet in se
Atque potestates, ita plurima principiorum
In sese genera ac varias docet esse figuras.
Principio, tellus habet in se corpora prima,
Unde mare immensum volventes frigora fontes
Assidue renovent: habet, ignes unde oriantur.
Nam multis succensa locis ardent sola terræ;
Eximiis vero furit ignibus impetus Ætnæ.
Tum porro nitidas fruges arbustaque læta
Gentibus humanis habet unde extollere possit:
Unde etiam fluidas frondes et pabula læta
Montivago generi possit præbere ferarum.

De matre magna.

Quare magna deûm mater, materque ferarum,
Et nostri genetrix hæc dicta est corporis una.
Hanc veteres Graiûm docti cecinere poetæ
Sedibus in curru bijugos agitare leones:
Aëris in spatio magnam pendere docentes
Tellurem, neque posse in terra sistere terram.
Adjunxere feras; quia quamvis effera proles
Officiis debet molliri victa parentum:

Quare corona muralis datur Cybeli.

Muralique caput summum cinxere corona;
Eximiis munita locis quod sustinet urbes:
Quo nunc insigni per magnas prædita terras
Horrifice fertur divinæ matris imago.
Hanc variæ gentes antiquo more sacrorum
Idæam vocitant matrem, Phrygiasque catervas
Dant comites, quia primum ex illis finibus edunt
Per terrarum orbes fruges cœpisse creari.
Gallos attribuunt, quia, numen qui violarint
Matris, et ingrati genitoribus inventi sint,
Significare volunt indignos esse putandos,

Vivam progeniem qui in oras luminis edant.
Tympana tenta tonant palmis et cymbala circum
Concava, raucisonoque minantur cornua cantu,
Et Phrygio stimulat numero cava tibia mentes;
Telaque præportant, violenti signa furoris,
Ingratos animos atque impia pectora vulgi
Conterrere metu quæ possint numine divæ.
  Ergo quum primum magnas invecta per urbes
Munificat tacita mortales muta salute:
Ære atque argento sternunt iter omne viarum[y],
Largifica stipe ditantes, ninguntque rosarum
Floribus, umbrantes matrem comitumque catervas.
Hic armata manus, Curetas nomine Græci
Quos memorant Phrygios, inter se forte catenas
Ludunt, in numerumque exsultant, sanguine fleti;
Terrificas capitum quatientes numine cristas,
Dictæos referunt Curetas, qui Jovis illum
Vagitum in Creta quondam occultasse feruntur;
Quum pueri circum puerum pernice chorea
Armati in numerum pulsarent æribus æra,
Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus,
Æternumque daret matri sub pectore vulnus.
Propterea magnam armati matrem comitantur:
Aut, quia significant divam prædicere, ut armis
Ac virtute velint patriam defendere terram;
Præsidioque parent decorique parentibus esse.
  Quæ, bene et eximie quamvis disposta ferantur,
Longe sunt tamen a vera ratione repulsa.

Beatum et corruptibile.

Omnis enim per se divûm natura necesse est
Immortali ævo summa cum pace fruatur,
Semota a nostris rebus sejunctaque longe;
Nam privata dolore omni, privata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,

[y] omnia circum; MS.

Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.
  Terra quidem vero caret omni tempore sensu:
Sed, quia multarum potitur primordia rerum,
Multa modis multis effert in lumina solis.
Hic si quis mare Neptunum, Cereremque vocare
Constituet fruges, et Bacchi nomine abuti
Mavult, quam laticis proprium proferre vocamen:
Concedamus ut hic terrarum dictitet orbem
Esse deûm matrem, dum vera re tamen ipse.
  Sæpe itaque, ex uno tondentes gramina campo,
Lanigeræ pecudes et equorum duellica proles
Buceriæque greges, sub eodem tegmine cœli,
Ex unoque sitim sedantes flumine aquaï,
Dissimili vivunt specie, retinentque parentum
Naturam, et mores generatim quæque imitantur:
Tanta est in quovis genere herbæ materiaï
Dissimilis ratio; tanta est in flumine quoque.
  Hinc porro quemvis animantem ex omnibus una
Ossa, cruor, venæ, calor, humor, viscera, nervi
Constituunt; quæ sunt porro, distantia longe,
Dissimili perfecta figura principiorum.
  Tum porro quæcumque igni flammata cremantur;
Si nil præterea, tamen hæc in corpore tradunt,
Unde ignem jacere et lumen submittere possint:
Scintillasque agere, ac late differre favillam.
Cetera consimili mentis ratione peragrans,
Invenies intus multarum semina rerum
Corpore celare, et varias cohibere figuras.
  Denique multa vides, quibus et color et sapor una
Reddita sunt cum odore; imprimis pleraque dona,
Relligione animum turpi contingere pacto.
Hæc igitur variis debent constare figuris:
Nidor enim penetrat, qua succus non it in artus:
Succus item seorsum, et seorsum[a] sapor insinuatur
Sensibus; ut noscas primis differre figuris.

[a] sed nec; MS.

Dissimiles igitur formæ glomeramen in unum
Conveniunt, et res permixto semine constant.
Quin etiam passim nostris in versibus ipsis
Multa elementa vides multis communia verbis;
Quum tamen inter se versus ac verba necesse est
Confiteare alia ex aliis constare elementis:
Non, quo multa parum communis litera currat,
Aut nulla inter se duo sint ex omnibus isdem[a]:
Sed quia non vulgo paria omnibus omnia constant.
Sic aliis in rebus item communia multa,
Multarum rerum quum sint primordia, longe
Dissimili tamen inter se consistere summa
Possunt: ut merito ex aliis constare feratur
Humanum genus ac fruges arbustaque læta.
Nec tamen omnimodis connecti posse putandum est
Omnia: nam vulgo fieri portenta videres;
Semiferas hominum species exsistere; et altos
Interdum ramos e gigni corpore vivo;
Multaque connecti terrestria membra marinis:
Tum flammam tetro spirantes ore Chimæras
Pascere naturam per terras omniparentes.
Quorum nil fieri manifestum est: omnia quando
Seminibus certis certa genetrice creata
Conservare genus crescentia posse videmus.
Scilicet id certa fieri ratione necesse est:
Nam sua cuique cibis ex omnibus intus in artus
Corpora discedunt; connexaque convenientes
Efficiunt motus: at contra aliena videmus
Rejicere in terras naturam; multaque cæcis
Corporibus fugiunt e corpore percita plagis;
Quæ neque connecti quoquam potuere, neque intra
Vitales motus consentire, atque animari.
Sed ne forte putes animalia sola teneri
Legibus his; quædam ratio disterminat omnes.
Nam, veluti tota natura dissimiles sunt

[a] iddem; MS.

Inter se genitæ res quæque; ita quamque necesse est
Dissimili constare figura principiorum:
Non, quo multa parum simili sint prædita forma;
Sed quia non vulgo paria omnibus omnia constent.
  Semina quum porro distent, differre necesse est
Intervalla, vias, connexus, pondera, plagas,
Concursus, motus; quæ non animalia solum
Corpora sejungunt, sed terras ac mare totum
Secernunt, cœlumque a terris omne retentant.

Non necessario alba ex albis principiis fieri.

  Nunc age, dicta meo dulci quæsita labore
Percipe: ne forte hæc albis ex alba rearis
Principiis esse, ante oculos quæ candida cernis;
Aut ea, quæ nigrant, nigro de semine nata:
Neve alium quemvis quæ sunt imbuta colorem,
Propterea gerere hunc credas, quod materiaï
Corpora consimili sint ejus tincta colore.
Nullus enim color est omnino materiaï
Corporibus, neque par rebus, neque denique dispar.
  In quæ corpora si nullus tibi forte videtur
Posse animi injectus fieri, procul avius erras.
Nam quum cæcigeni, solis qui lumina nunquam
Despexere, tamen cognoscant corpora tactu,
Ex ineunte ævo nullo conjuncta colore:
Scire licet, nostræ quoque menti corpora posse
Verti in notitiam, nullo circumlita fuco.
Denique nos ipsi, cæcis quæcumque tenebris
Tangimus, haud ullo sentimus tincta colore.
  Quod, quoniam vinco fieri, nunc esse docebo.
Omnis enim color omnino mutatur in omnes;
Quod facere haud ullo debent primordia pacto:
Immutabile enim quiddam superare necesse est,
Ne res ad nihilum redigantur funditus omnes.
Nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante.

Colores non esse.

Proinde colore cave contingas semina rerum;
Ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.
Præterea, si nulla coloris principiis est
Reddita natura, et variis sunt prædita formis,
E quibus omnigenos gignunt variantque colores:
Præterea magni quod refert, semina quæque
Cum quibus et quali positura contineantur,
Et quos inter se dent motus accipiantque:
Perfacile extemplo rationem reddere possis,
Cur ea, quæ nigro fuerint paulo ante colore,
Marmoreo fieri possint candore repente:
Ut mare, quum magni commorunt æquora venti,
Vertitur in canos candenti marmore fluctus.
Dicere enim possis nigrum, quod sæpe videmus,
Materies ubi permixta est illius, et ordo
Principiis mutatus, et addita demptaque quædam,
Continuo id fieri, ut candens videatur et album.
Quod si cæruleis constarent æquora ponti
Seminibus, nullo possent albescere pacto:
Nam quocumque modo perturbes, cærula quæ sint
Nunquam in marmoreum possunt migrare colorem.
Sin alio atque alio sunt semina tincta colore,
Quæ maris efficiunt unum purumque nitorem:
Ut sæpe ex aliis formis variisque figuris
Efficitur quiddam quadratum, unaque figura[b]:
Conveniebat, uti in quadrato cernimus esse
Dissimiles formas; ita cernere in æquore ponti,
Aut alio in quovis uno puroque nitore,
Dissimiles longe inter se, variosque colores.
Præterea, nihil officiunt obstantque figuræ
Dissimiles, quo quadratum minus omne sit extra:
At varii rerum impediunt prohibentque colores,
Quo minus esse uno possit res tota nitore.

[b] unaque figura est; MS.

Tum porro, quæ ducit et illicit, ut tribuamus
Principiis rerum nonnunquam, causa, colores,
Occidit; ex albis quoniam non alba creantur,
Nec quæ nigra cluent de nigris, sed variis de.
Quippe etenim multo proclivius exorientur
Candida de nullo, quam nigro, nata colore,
Aut alio quovis, qui contra pugnet et obstet.
Præterea, quoniam nequeunt sine luce colores
Esse, neque in lucem existunt primordia rerum:
Scire licet quam sint nullo velata colore.
Qualis enim cæcis poterit color esse tenebris,
Lumine qui in ipso mutatur, propterea quod
Recta aut obliqua percussus luce refulget?

De colore columbarum.

Pluma columbarum quo pacto in sole videtur,
Quæ sita cervices circum collumque coronat:
Namque alias fit, uti claro sit rubra pyropo;
Interdum quodam sensu fit, uti videatur
Inter cæruleum virides miscere smaragdos.

De cauda pavonis.

Caudaque pavonis, larga quum luce repleta est,
Consimili mutat ratione obversa colores.
Qui quoniam quodam gignuntur luminis ictu,
Scire licet sine eo fieri non posse putandum est.
Et quoniam plagæ quoddam genus excipit in se
Pupula, quum sentire colorem dicitur album,
Atque aliud porro, nigrum quum et cetera sentit,
Nec refert, ea quæ tangis, quo forte colore
Prædita sint, verum quali magis apta figura:
Scire licet, nil principiis opus esse colores;
Sed variis formis variantes edere tactus.
Præterea, quoniam non certis certa figuris
Est natura coloris, et omnia principiorum
Formamenta queunt in quovis esse nitore:
Cur ea, quæ constant ex illis, non pariter sunt

Omnigenis perfusa coloribus in genere omni?
Conveniebat enim, corvos quoque sæpe volantes
Ex albis album pennis jactare colorem,
Et nigros fieri nigro de semine cygnos,
Aut alio quovis uno varioque colore.
Quin etiam, quanto in partes res quæque minutas
Distrahitur magis, hoc magis est ut cernere possis
Evanescere paulatim stinguique colorem:
Ut fit, ubi in parvas partes discerpitur aurum,
Purpura, pœniceusque color clarissimu' multo,
Filatim quum distractum est, disperditur omnis:
Noscere ut hinc possis prius omnem efflare colorem
Particulas, quam discedant ad semina rerum.
Postremo, quoniam non omnia corpora vocem
Mittere concedis, neque odorem: propterea fit,
Ut non omnibus attribuas sonitus et odores:
Sic, oculis quoniam non omnia cernere quimus,
Scire licet, quædam tam constare orba colore,
Quam sine odore ullo quædam, sonituque remota:
Nec minus hæc animum cognoscere posse sagacem,
Quam quæ sunt aliis rebus privata notisque.

Atomos nec colorem nec odorem nec succum nec frigus nec calorem habere.

Sed ne forte putes, solo spoliata colore
Corpora prima manere; etiam secreta teporis
Sunt ac frigoris omnino calidique vaporis;
Et sonitu sterila et succo jejuna feruntur;
Nec jaciunt ullum proprium de corpore odorem.
Sicut amaracini blandum stactæque liquorem
Et Nardi florem, nectar qui naribus halat,
Quum facere instituas: cumprimis quærere par est,
Quod licet ac possis reperire, inolentis olivi
Naturam, nullam quæ mittat naribus auram:
Quam minime ut possit mixtos in corpore odores,
Concoctosque suo contactos perdere viro.

Propterea tandem debent primordia rerum
Non adhibere suum gignendis rebus odorem,
Nec sonitum; quoniam nihil ab se mittere possunt,
Nec simili ratione saporem denique quemquam,
Nec frigus, neque item calidum tepidumque vaporem.
Cetera, quæ quum ita sunt tamen, ut mortalia constent,
Molli lenta, fragosa putri, cava corpore raro,
Omnia sint a principiis sejuncta necesse est;
Immortalia si volumus subjungere rebus
Fundamenta, quibus nitatur summa salutis:
Ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.

De insensili sensile gigni.

Nunc ea, quæ sentire videmus cumque, necesse est,
Ex insensilibus tamen omnia confiteare
Principiis constare: neque id manifesta refutant,
Nec contra pugnant, in promptu cognita quæ sunt;
Sed magis ipsa manu ducunt et credere cogunt,
Ex insensilibus, quod dico, animalia gigni.
Quippe videre licet, vivos exsistere vermes
Stercore de tetro, putorem quum sibi nacta est
Intempestivis ex imbribus humida tellus:
Præterea cunctas itidem res vertere sese.
Vertunt se fluvii in frondes, et pabula læta
In pecudes; vertunt pecudes in corpora nostra
Naturam; et nostro de corpore sæpe ferarum
Augescunt vires et corpora pennipotentum.
Ergo omnes natura cibos in corpora viva
Vertit, et hinc sensus animantum procreat omnes;
Non alia longe ratione, atque arida ligna
Explicat in flammas, et in ignes omnia versat.
Jamne vides igitur, magni primordia rerum
Referre in quali sint ordine quæque locata,
Et commixta quibus dent motus accipiantque?
Tum porro quid id est, animum quod percutit ipsum,
Quod movet, et varios sensus expromere cogit,

Ex insensilibus ne credas sensile gigni?
Nimirum lapides et ligna et terra, quod una
Mixta, tamen nequeunt vitalem reddere sensum.
Illud in his igitur fœdus meminisse decebit,
Non ex omnibus omnino, quæcumque creant res,
Sensile et extemplo me gigni dicere sensus:
Sed magni referre, ea primum quantula constent,
Sensile quæ faciunt, et qua sint prædita forma,
Motibus, ordinibus, posituris denique, quæ sint:
Quarum nil rerum in lignis, glebisque videmus.
Et tamen hæc, quum sunt quasi putrefacta per imbres,
Vermiculos pariunt, quia corpora materiaï,
Antiquis ex ordinibus permota nova re,
Conciliantur ita, ut debent animalia gigni.
Deinde, ex sensilibus quum sensile posse creari
Constituunt, porro, ex aliis sentire suëti,
Mollia tum faciunt: nam sensus jungitur omnis
Visceribus, nervis, venis, quæcumque videmus
Mollia mortali consistere corpore creta.
Sed tamen esto jam posse hæc æterna manere;
Nempe tamen debent aut sensum partis habere,
Aut similia totis animalibus esse putari.
At nequeant per se partes sentire, necesse est.
Namque alios sensus membrorum respuit omnis:
Nec manus a nobis potis est secreta, neque ulla
Corporis omnino sensum pars sola tenere.
Linquitur, ut totis animalibus assimilentur;
Vitali ut possint consentire undique sensu.
Qui poterunt igitur rerum primordia dici,
Et leti vitare vias, animalia quum sint,
Atque animalibus in mortalibus una eademque?
Quod tamen ut possint, ab cœtu concilioque
Nil facient præter vulgum turbamque animantum;
Scilicet ut nequeant homines, armenta, feræque
Inter sese ullam rem gignere conveniendo.
Sic itidem, qua sentimus, sentire necesse est.

Quod si forte suum dimittunt corpore sensum,
Atque alium capiunt; quid opus fuit attribui, quod
Detrahitur? Tum præterea, quod fugimus ante,
Quatenus in pullos animales vertier ova
Cernimus alituum, vermesque effervere, terram
Intempestivos quum putror cepit ob imbres;
Scire licet gigni posse ex non sensibu' sensus.

Quod si forte aliquis dicet, duntaxat oriri
Posse ex non sensu sensus mutabilitate
Ante, aliquo tanquam partu, quam proditur extra:
Huic satis illud erit planum facere atque probare,
Non fieri partum, nisi concilio ante coacto,
Nec quidquam commutari sine conciliatu
Principiôm; nequeunt ullius corporis esse
Sensus ante ipsam genitam naturam animantis.
Nimirum quia materies disjecta tenetur
Aëre, fluminibus, terris, terraque creatis;
Nec congressa modo vitales convenientes
Contulit inter se motus, quibus omne tuentes
Accensi sensus animantem quamque tuentur.

Præterea quamvis animantem grandior ictus,
Quam patitur natura, repente affligit, et omnes
Corporis atque animi pergit confundere sensus.
Dissolvuntur enim positure principiorum,
Et penitus motus vitales impediuntur;
Donec materies, omnes concussa per artus,
Vitales animæ nodos e corpore solvit,
Dispersamque foras per caulas ejicit omnes.
Nam quid præterea facere ictum posse reamur
Oblatum, nisi discutere ac dissolvere quæque?

Fit quoque, uti soleant minus oblato acriter ictu
Reliquiæ motus vitalis vincere sæpe;
Vincere, et ingentes plagæ sedare tumultus,
Inque suos quidquid rursus revocare meatus;
Et quasi jam leti dominantem in corpore motum
Discutere, ac pæne amissos accendere sensus.

Nam, quare potius leti jam limine ab ipso
Ad vitam possint conjecta mente reverti,
Quam, quo decursum prope jam siet, ire et abire ?
  Præterea, quoniam dolor est, ubi materiaï
Corpora, vi quadam per viscera viva, per artus
Sollicitata, suis trepidant in sedibus intus ;
Inque locum quando remigrant, fit blanda voluptas :
Scire licet, nullo primordia posse dolore
Tentari, nullamque voluptatem capere ex se :
Quandoquidem non sunt ex ullis principiorum
Corporibus, quorum motus novitate laborent,
Aut aliquem fructum capiant dulcedinis almæ :
Haud igitur debent esse ullo prædita sensu.
  Denique, uti possint sentire animalia quæque,
Principiis si jam est sensus tribuendus eorum :
Quid ? genus humanum propritim de quibus auctum est,
Scilicet et risu tremulo concussa cachinnant,
Et lachrymis spargunt rorantibus ora genasque,
Multaque de rerum mixtura dicere callent,
Et sibi proporro quæ sint primordia quærunt.
Quandoquidem totis mortalibus assimilata
Ipsa quoque ex aliis debent constare elementis ;
Inde alia ex aliis, nusquam consistere ut ausis.
Quippe sequar, quodcumque loqui ridereque dices,
Et sapere, ex aliis eadem hæc facientibus, ut sit.
Quod si delira hæc furiosaque cernimus esse :
Et ridere potest non ex ridentibus auctus,
Et sapere, et doctis rationem reddere dictis,
Non ex seminibus sapientibus atque disertis :
Qui minus esse queant ea, quæ sentire videmus
Seminibus permixta carentibus undique sensu ?
  Denique cœlesti sumus omnes semine oriundi :
Omnibus ille idem pater est, unde alma liquentes
Humoris guttas mater quum terra recepit,
Fœta parit nitidas fruges arbustaque læta,
Et genus humanum, parit omnia sæcla ferarum ;

Pabula quum præbet, quibus omnes corpora pascunt,
Et dulcem ducunt vitam, prolemque propagant:
Quapropter merito maternum nomen adepta est.
Cedit item retro, de terra quod fuit ante,
In terras; et quod missum est ex ætheris oris,
Id rursum cœli relatum templa receptant:
Nec sic interimit mors res, ut materiaï
Corpora conficiat, sed cœtum dissipat illis:
Inde aliis aliud conjungit, et efficit, omnes
Res ita convertant formas, mutentque colores,
Et capiant sensus, et puncto tempore reddant:
Ut noscas referre, eadem primordia rerum
Cum quibus, et quali positura contineantur,
Et quos inter se dent motus, accipiantque:
Neve putes, æterna penes residere potesse
Corpora prima, quod in summis fluitare videmus
Rebus, et interdum nasci, subitoque perire:
Quin etiam refert nostris in versibus ipsis,
Cum quibus et quali sint ordine quæque locata.
Namque eadem cœlum, mare, terras, flumina, solem
Significant, eadem fruges, arbusta, animantes:
Si non omnia sint, at multo maxima pars est
Consimilis: verum positura discrepitant res.
Sic ipsis in rebus item jam materiaï
Intervalla, viæ, connexus, pondera, plagæ,
Concursus, motus, ordo, positura, figuræ
Quum permutantur, mutari res quoque debent.
  Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem.
Nam tibi vehementer nova res molitur ad aures
Accidere, et nova se species ostendere rerum.
Sed neque tam facilis res ulla est, quin ea primum
Difficilis magis ad credendum constet: itemque
Nil adeo magnum, nec tam mirabile quidquam,
Quod non paulatim minuant mirarier omnes.

De cœlo.

Principio cœli clarum purumque colorem,
Quemque in se cohibent palantia sidera passim,
Lunaï et solis præclara luce nitorem :
Omnia quæ nunc si primum mortalibus essent,
Ex improviso si sint objecta repente :
Quid magis his rebus poterat mirabile dici,
Aut minus ante quod auderent fore credere gentes ?
Nil, ut opinor; ita hæc species miranda fuisset;
Quam tibi jam nemo fessus satiate videndi
Suspicere in cœli dignatur lucida templa.
Desine quapropter novitate exterritus ipsa
Exspuere ex animo rationem : sed magis acri
Judicio perpende, et, si tibi vera videntur,
Dede manus ; aut, si falsum est, accingere contra.
Quærit enim rationem animus, quum summa loci sit
Infinita foris hæc extra mœnia mundi ;
Quid sit ibi porro, quo prospicere usque velit mens,
Atque animi jactus liber quo pervolet ipse [c].

Omne infinitum in omnes partes.

Principio, nobis in cunctas undique partes,
Et latere ex utroque, infraque superque, per omne
Nulla est finis, uti docui, res ipsaque per se
Vociferatur, et elucet natura profundi.
Nullo jam pacto verisimile esse putandum est,
Undique quum versum spatium vacet infinitum,
Seminaque innumero numero summaque profunda
Multimodis volitent, æterno percita motu ;
Hunc unum terrarum orbem cœlumque creatum ;
Nil agere illa foris tot corpora materiaï :
Quum præsertim hic sit natura factus, et ipsa
Sponte sua forte offensando semina rerum
Multimodis, temere, incassum, frustraque coacta

[c] liber sit quo velit ipse ; MS.

Tandem coaluerint[d] ea, quæ conjecta repente
Magnarum rerum fierent exordia semper,
Terraï, maris, et cœli, generisque animantum.
Quare etiam atque etiam tales fateare necesse est
Esse alios alibi congressus materiaï,
Qualis hic est, avido complexu quem tenet æther.
Præterea, quum materies est multa parata,
Quum locus est præsto, nec res, nec causa moratur
Ulla; geri debent nimirum et confieri res.
Nunc, et seminibus si tanta est copia, quantam
Enumerare ætas animantum non queat omnis;
Visque eadem et natura manet, quæ semina rerum
Conjicere in loca quæque queat, simili ratione
Atque huc sunt conjecta; necesse est confiteare,
Esse alios aliis terrarum in partibus orbes,
Et varias hominum gentes, et sæcla ferarum.
Huc accedit, ut in summa res nulla sit una,
Unica quæ gignatur, et unica solaque crescat:
Quin alicujus sit sæcli, permultaque eodem
Sint genere: in primis animalibus, indice mente,
Invenies sic montivagum genus esse ferarum,
Sic hominum geminam prolem, sic denique mutas
Squamigerum pecudes, et corpora cuncta volantum.
Quapropter cœlum simili ratione fatendum est,
Terramque, et solem, lunam, mare, cetera, quæ sunt,
Non esse unica, sed numero magis innumerali:
Quandoquidem vitæ depactus terminus alte
Tam manet hæc, et tam nativo corpore constant,
Quam genus omne, quod his generatim rebus abundans.
Quæ bene cognita si teneas, natura videtur
Libera continuo, dominis privata superbis,

[d] coierunt; MS.

Nihil agit natura sine Diis.

Ipsa sua per se sponte omnia dîs agere expers.
Nam, proh sancta deûm tranquilla pectora pace
Quæ placidum degunt ævum multumque serenum!
Quis regere immensi summam, quis habere profundi
Indo manu validas potis est moderanter habenas?
Quis pariter cœlos omnes convertere, et omnes
Ignibus ætheriis terras suffire feraces;
Omnibus inve locis esse omni tempore præsto,
Nubibus ut tenebras faciat, cœlique serena
Concutiat sonitu? tum fulmina mittat, et ædes
Sæpe suas disturbet; et in deserta recedens
Sæviat, exercens telum, quo sæpe nocentes
Præterit, exanimatque indignos inque merentes;

Mundum natum et multos similes.

Multaque post mundi tempus genitale, diemque
Primigenum maris, et terræ solisque coortum,
Addita corpora sunt extrinsecus, addita circum
Semina, quæ magnum jaculando contulit omne;
Unde mare et terræ possent augescere, et unde
Appareret spatium cœli domus, altaque tecta
Tolleret a terris procul, et consurgeret aër.
Nam sua cuique locis ex omnibus omnia plagis
Corpora distribuuntur, et ad sua sæcla recedunt:
Humor ad humorem, terreno corpore terra
Crescit; et ignem ignes procudunt, ætheraque æther:
Denique ad extremum crescendi perfica finem
Omnía perduxit rerum natura creatrix:
Ut fit, ubi nihilo jam plus est, quod datur intra
Vitales venas, quam quod fluit atque recedit:
Omnibus his ætas debet consistere rebus,
Hic natura suis refrænat viribus auctum.
Nam, quæcumque vides hilarem grandescere ad auctum
Paulatimque gradus ætatis scandere adultæ;

Plura sibi assumunt, quam de se corpora mittunt;
Dum facile in venas cibus omnes inditur, et dum
Non ita sunt late dispersa, ut multa remittant,
Et plus dispendî faciant, quam vescitur ætas.
Nam certe fluere ac decedere corpora rebus
Multa, manus dandum est: sed plura accedere debent,
Donec alescendi summum tetigere cacumen.
Inde minutatim vires et robur adultum
Frangit, et in partem pejorem liquitur ætas.
Quippe etenim, quanto est res amplior, augmine dempto,
Et quo latior est, in cunctas undique partes
Plura modo dispergit, et a se corpora mittit;
Nec facile in venas cibus omnis diditur ei:
Nec satis est, pro quam largos exæstuat æstus,
Unde queant tantum suboriri ac suppeditare,
[Quantum opus est, et, quod satis est, natura novare *;]
Jure igitur pereunt, quum rarefacta fluendo
Sunt, et quum externis succumbunt omnia plagis;
Quandoquidem grandi cibus ævo denique defit:
Nec tuditantia rem cessant extrinsecus ullam
Corpora conficere, et plagis infesta domare.
  Sic igitur magni quoque circum mœnia mundi
Expugnata dabunt labem putresque ruinas.
Omnia debet enim cibus integrare novando,
Et fulcire cibus, cibus omnia sustentare.
Nequidquam, quoniam nec venæ perpetiuntur
Quod satis est, neque quantum opus est natura ministrat.
Jamque adeo fracta est ætas, effœtaque tellus
Vix animalia parva creat, quæ cuncta creavit
Sæcla, deditque ferarum ingentia corpora partu.
Haud, ut opinor, enim mortalia sæcla superne
Aurea de cœlo demisit funis in arva,
Nec mare, nec fluctus plangentes saxa, crearunt:
Sed genuit tellus eadem, quæ nunc alit ex se.
Præterea nitidas fruges vinetaque læta

* Deest in MS.

Sponte sua primum mortalibus ipsa creavit;
Ipsa dedit dulces fœtus et pabula læta,
Quæ nunc vix nostro grandescunt aucta labore;
Conterimusque boves, et vires agricolarum:
Conficimus ferrum, vix arvis suppeditati;
Usque adeo pereunt fœtus, augentque labore!
Jamque caput quassans grandis suspirat arator
Crebrius incassum magnum cecidisse laborem:
Et quum tempora temporibus præsentia confert
Præteritis, laudat fortunas sæpe parentis;
Tristis item vetulæ vitis sator, atque fatiscens
Temporis incusat momen, cœlumque fatigat;
Et crepat, antiquum genus ut pietate repletum
Perfacile angustis tolerarit finibus ævum,
Quum minor esset agri multo modus ante viritim:
Nec tenet, omnia paulatim tabescere et ire
Ad scopulum, spatio ætatis defessa vetusto.

T. LUCRETII CARI

DE

RERUM NATURA

LIBER TERTIUS.

De anima.

E TENEBRIS tantis tam clarum extollere lumen
Qui primus potuisti, illustrans commoda vitæ,
Te sequor, o Graiæ gentis decus, inque tuis nunc
Fixa pedum pono pressis vestigia signis;
Non ita certandi cupidus, quam propter amorem
Quod te imitari aveo. Quid enim contendat hirundo
Cygnis? aut quidnam tremulis facere artubus hœdi
Consimile in cursu possint, et fortis equi vis?
Tu, pater, es rerum inventor; tu patria nobis
Suppeditas præcepta, tuisque ex, inclyte, chartis,
Floriferis ut apes in saltibus omnia limant,
Omnia nos itidem depascimur aurea dicta,
Aurea, perpetua semper dignissima vita.
Nam simul ac ratio tua cœpit vociferari
Naturam rerum, haud divina mente coortam,
Diffugiunt animi terrores; mœnia mundi
Discedunt; totum video per inane geri res,
Apparet Divûm numen sedesque quietæ,
Quas neque concutiunt venti, nec nubila nimbis
Adspergunt, neque nix acri concreta pruina
Cana cadens violat; semperque innubilus æther

Integer et large diffuso lumine ridet.
Omnia suppeditat porro natura, neque ulla
Res animi pacem delibat tempore in ullo.
At contra nusquam apparent Acherusia templa;
Nec tellus obstat, quin omnia despiciantur,
Sub pedibus quæcumque infra per inane geruntur.
His ibi me rebus quædam divina voluptas
Percipit atque horror; quod sic natura tua vi
Tam manifesta patens ex omni parte retecta est.
Et quoniam docui, cunctarum exordia rerum
Qualia sint, et quam variis distantia formis
Sponte sua volitent æterno percita motu,
Quoque modo possint res ex his quæque creari;
Hasce secundum res animi natura videtur,
Atque animæ claranda meis jam versibus esse;
Et metus ille foras præceps Acheruntis agendus,
Funditus humanam qui vitam turbat ab imo,
Omnia suffundens mortis nigrore, neque ullam
Esse voluptatem liquidam puramque relinquit.

Homines mortem maxime timere.

Nam, quod sæpe homines morbos magis esse timendos
Infamemque ferunt vitam, quam Tartara leti;
Et se scire animæ naturam sanguinis esse,
Aut etiam venti, si fert ita forte voluntas,
Nec prorsum quidquam nostræ rationis egere;
Hinc licet advertas animum, magis omnia laudis,
Jactari causa, quam quod res ipsa probetur:
Extorres îdem patria longeque fugati
Conspectu ex hominum, fœdati crimine turpi,
Omnibus ærumnis affecti denique vivunt;
Et quocumque tamen miseri venere, parentant,
Et nigras mactant pecudes, et manibu' divis
Inferias mittunt: multoque in rebus acerbis
Acrius advertunt animos ad religionem.
Quo magis in dubiis hominem spectare periclis

Convenit, adversisque in rebus noscere, quid sit.
Nam veræ voces tum demum pectore ab imo
Eliciuntur, et eripitur persona, manet res.
Denique avarities, et honorum cæca cupido,
Quæ miseros homines cogunt transcendere fines
Juris, et interdum socios scelerum atque ministros
Noctes atque dies niti præstante labore
Ad summas emergere opes: hæc vulnera vitæ
Non minimam partem mortis formidine aluntur.
Turpis enim ferme contemptus[a], et acris egestas
Semota ab dulci vita stabilique videntur,
Et quasi jam leti portas cunctarier ante:
Unde homines, dum se falso terrore coacti
Effugisse volunt longe, longeque remosse,
Sanguine civili rem conflant, divitiasque
Conduplicant avidi, cædem cæde accumulantes;
Crudeles gaudent in tristi funere fratris;
Et consanguineûm mensas odere timentque.
Consimili ratione ab eodem sæpe timore
Macerat invidia: ante oculos illum esse potentem,
Illum adspectari, claro qui incedit honore;
Ipsi se in tenebris volvi cœnoque queruntur.
Intereunt partim statuarum et nominis ergo;
Et sæpe usque adeo mortis formidine vitæ
Percipit humanos odium lucisque videndæ,
Ut sibi consciscant mœrenti pectore letum,
Obliti fontem curarum hunc esse timorem,
Hunc vexare pudorem, hunc vincula amicitiaï
Rumpere, et in summa pietatem evertere suadet.
Nam jam sæpe homines patriam carosque parentes
Prodiderunt, vitare Acherusia templa petentes.
Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt; sic nos in luce timemus
Interdum, nihilo quæ sunt metuenda magis, quam
Quæ pueri in tenebris pavitant, finguntque futura.

[a] formæ contectus; MS.

Hunc igitur terrorem animi tenebrasque, necesse est
Non radii solis, neque lucida tela diei
Discutiant, sed naturæ species, ratioque.

De animi et animæ natura sensuque.

Primum animum dico, mentem quem sæpe vocamus,
In quo consilium vitæ regimenque locatum est,
Esse hominis partem nihilo minus, ac manus et pes
Atque oculi partes animantis totius exstant.
Quamvis multa quidem sapientum turba putarunt,
Sensum animi certa non esse in parte locatum;
Verum habitum quendam vitalem corporis esse,
Harmoniam Graii quam dicunt, quod faciat nos
Vivere cum sensu, nulla quum in parte siet mens:
Ut bona sæpe valetudo quum dicitur esse
Corporis, et non est tamen hæc pars ulla valentis;
Sic animi sensum non certa parte reponunt:
Magnopere in quo mî diversi errare videntur.
Sæpe utique in promptu corpus, quod cernitur, ægrum,
Quum tamen ex alia lætamur parte latenti;
Et retro fit, uti contra sit sæpe vicissim,
Quum miser ex animo lætatur corpore toto;
Non alio pacto, quam si, pes quum dolet ægri,
In nullo caput interea sit forte dolore.
Præterea molli somno quum dedita membra,
Effusumque jacet sine sensu corpus onustum:
Est aliud tamen in nobis, quod tempore in illo
Multimodis agitatur, et omnes accipit in se
Lætitiæ motus ac curas cordis inanes.
Nunc animam quoque ut in membris cognoscere possis
Esse, neque harmoniam corpus retinere solere;
Principio fit, uti, detracto corpore multo,
Sæpe tamen nobis in membris vita moretur;
Atque eadem rursus, quum corpora pauca caloris
Diffugere, forasque per os est editus aër,
Deserit extemplo venas, atque ossa relinquit;

Noscere ut hinc possis, non æquas omnia partes
Corpora habere, neque ex æquo fulcire salutem;
Sed magis hæc, venti quæ sunt calidique vaporis
Semina, curare in membris ut vita moretur.
Est igitur calor ac ventus vitalis in ipso
Corpore, qui nobis moribundos deserit artus.
  Quapropter, quoniam est animi natura reperta
Atque animæ, quasi pars hominis; redde harmoniaï
Nomen, ab organico saltu delatum Heliconis,
Sive aliunde ipsi porro traxere et in illam
Transtulerunt, proprio quæ tum res nomine egebat;
Quidquid id est, habeant; tu cetera percipe dicta.

Animum et animam conjuncta esse.

  Nunc animum atque animam dico conjuncta teneri
Inter se, atque unam naturam conficere ex se;
Sed caput esse quasi, et dominari in corpore toto
Consilium, quod nos animum mentemque vocamus:
Idque situm media regione in pectoris hæret.
Hic exsultat enim pavor ac metus; hæc loca circum
Lætitiæ mulcent; hic ergo mens animusque est.
Cetera pars animæ per totum dissita corpus
Paret, et ad numen mentis momenque movetur;
Idque sibi solum per se sapit, et sibi gaudet;
Quum neque res animam, neque corpus commovet una.
Et quasi quum caput aut oculus, tentante dolore,
Læditur in nobis, non omni concruciamur
Corpore; sic animus nonnunquam læditur ipse,
Lætitiaque viget, quum cetera pars animaï
Per membra atque artus nulla novitate cietur.
Verum, ubi vehementi magis est commota metu mens,
Consentire animam totam per membra videmus,
Sudoresque ita palloremque exsistere toto
Corpore, et infringi linguam vocemque aboriri,
Caligare oculos, sonere aures, succidere artus.
  Denique concidere ex animi terrore videmus

Sæpe homines: facile ut quivis hinc noscere possit,
Esse animam cum animo conjunctam; quæ, quum animi vi
Percussa est, exin corpus propellit et icit.

Natura animi et animæ corporea.

Hæc eadem ratio naturam animi atque animaï
Corpoream docet esse: ubi enim propellere membra,
Corripere ex somno corpus, mutareque vultum,
Atque hominem totum regere ac versare videtur;
Quorum nil fieri sine tactu posse videmus,
Nec tactum porro sine corpore; nonne fatendum est,
Corporea natura animum constare animamque?
Præterea pariter fungi cum corpore et una
Consentire animum nobis in corpore cernis.
Si minus offendit vitam vis horrida teli,
Ossibus ac nervis disclusis intus adacta;
Attamen insequitur languor, terræque petitus
Suavis, et in terra mentis qui gignitur æstus,
Interdumque quasi exsurgendi incerta voluntas.
Ergo corpoream naturam animi esse necesse est:
Corporeis quoniam telis ictuque laborat.
Is tibi nunc animus quali sit corpore, et unde
Constiterit, pergam rationem reddere dictis.
Principio esse aio persubtilem, atque minutis
Perquam corporibus factum constare: id ita esse,
Hinc, licet advertas animum, ut pernoscere possis.

De mobilitate animi.

Nil adeo fieri celeri ratione videtur,
Quam si mens fieri proponit, et inchoat ipsa.
Ocius ergo animus, quam res se perciet ulla,
Ante oculos quorum in promptu natura videtur.
At, quod mobile tantopere est, constare rotundis
Perquam seminibus debet perquamque minutis:
Momine uti parvo possint impulsa moveri.
Namque movetur aqua, et tantillo momine flutat;

Quippe volubilibus parvisque creata figuris.
At contra mellis constantior est natura,
Et pigri latices magis, et cunctantior actus.
Hæret enim inter se magis omnis materiaï
Copia; nimirum quia non tam lævibus exstat
Corporibus, neque tam subtilibus atque rotundis.
Namque papaveris, aura potest suspensa levisque
Cogere, ut ab summo tibi diffluat altus acervus;
At contra lapidum conjectum spicarumque
Nenu potest: igitur parvissima corpora pro quam
Et lævissima sunt, ita mobilitate fruuntur.
At contra quæcumque magis cum pondere magno,
Asperaque inveniuntur, eo stabilita magis sunt.
  Nunc igitur, quoniam est animi natura reperta
Mobilis egregie, perquam constare necesse est
Corporibus parvis et lævibus atque rotundis.
Quæ tibi cognita res in multis, o bone, rebus
Utilis invenietur, et opportuna cluebit.
  Hæc quoque res etiam naturam dedicat ejus,
Quam tenui constet textura; quamque loco se
Contineat parvo, si possit conglomerari:
Quod, simul atque hominem leti secura quies est
Indepta, atque animi natura animæque recessit,
Nil ibi libatum de toto corpore cernas
Ad speciem, nil ad pondus: mors omnia præstat,
Vitalem præter sensum calidumque vaporem.
  Ergo animam totam perparvis esse necesse est
Seminibus, nexam per venas, viscera, nervos:
Quatenus omnis ubi e toto jam corpore cessit,
Extima membrorum circumcæsura tamen se
Incolumem præstat, nec defit ponderis hilum:
Quod genus est, Bacchi quum flos evanuit, aut cum
Spiritus unguenti suavis diffugit in auras,
Aut aliquo quum jam succus de corpore cessit:
Nil oculis tamen esse minor res ipsa videtur
Propterea, neque detractum de pondere quidquam;

Nimirum, quia multa minutaque semina succos
Efficiunt et odorem in toto corpore rerum.

Tertiam animam esse mentem.

Quare etiam atque etiam mentis naturam animæque
Scire licet perquam pauxillis esse creatam
Seminibus; quoniam fugiens nil ponderis aufert.
  Nec tamen hæc simplex nobis natura putanda est:
Tenuis enim quædam moribundos deserit aura
Mixta vapore; vapor porro trahit aëra secum;
Nec calor est quisquam, cui non sit mixtus et aër.
Rara quod ejus enim constat natura, necesse est
Aëris inter eum primordia multa moveri.
  Jam triplex animi est igitur natura reperta.
Nec tamen hæc sat sunt ad sensum cuncta creandum;
Nil horum quoniam recipit mens posse creare
Sensiferos motus, quædam qui mente volutant.

Quartam sine nomine animam.

Quarta quoque his igitur quædam natura necesse est
Attribuatur: ea est omnino nominis expers:
Qua neque mobilius quidquam neque tenuius exstat,
Nec magis e parvis et lævibus ex elementis:
Sensiferos motus quæ didit[b] prima per artus.
Prima cietur enim parvis perfecta figuris;
Inde calor motus et venti cæca potestas
Accipit; inde aër, inde omnia mobilitantur:
Concutitur sanguis, tum viscera persentiscunt
Omnia; postremis datur ossibus atque medullis,
Sive voluptas est, sive est contrarius ardor.
  Nec temere huc dolor usque potest penetrare, neque acre
Permanare malum, quin omnia perturbentur:
Usque adeo ut vitæ desit locus, atque animaï
Diffugiant partes per caulas corporis omnes.
Sed plerumque fit in summo quasi corpore finis

[b] cedit; MS.

Motibus: hanc ob rem vitam retinere valemus.
Nunc, ea quo pacto inter sese mixta, quibusque
Compta modis vigeant, rationem reddere aventem
Abstrahit invitum patrii sermonis egestas.
Sed tamen, ut potero summatim attingere, tangam.

Conjunctio animi et animarum.

Inter enim cursant primordia principiorum
Motibus inter se, nihil ut secernier unum
Possit, nec spatio fieri divisa potestas:
Sed quasi multæ vis unius corporis exstant.
Quod genus in quovis animantum visere vulgo
Est odor et quidam calor et sapor: et tamen ex his
Omnibus est unum perfectum corporis augmen.
Sic calor atque aër et venti cæca potestas
Mixta creant unam naturam, et mobilis illa
Vis, initum motus ab se quæ dividit illis,
Sensifer unde oritur primum per viscera motus.
Nam penitus prorsum latet hæc natura, subestque:
Nec magis hac infra quidquam est in corpore nostro:
Atque anima est animæ proporro totius ipsa:
Quod genus in nostris membris et corpore toto
Mixta latens animi vis est animæque potestas;
Corporibus quia de parvis paucisque creata est.
Sic tibi nominis hæc expers vis facta minutis
Corporibus latet: atque animaï totius ipsa
Proporro est anima, et dominatur corpore toto.
Consimili ratione necesse est, ventus et aër
Et calor inter se vigeant commixta per artus,
Atque aliis aliud subsit magis, emineatque:
Ut quiddam fieri videatur de omnibus unum:
Ne calor ac ventus seorsum, seorsumque potestas
Aëris interimant sensum, diductaque solvant.

De varietate animi.

Est etiam calor ille animo, quem sumit in ira,
Quum fervescit, et ex oculis micat acribus ardor.
Est et frigida multa comes formidinis aura,
Quæ ciet horrorem membris, et concitat artus.
Est etiam quoque pacati status aëris ille,
Pectore tranquillo fit qui, vultuque sereno.
Sed calidi plus est illis, quibus acria corda,
Iracundaque mens facile effervescit in ira:
Quo genere in primis vis est violenta leonum,
Pectora qui fremitu rumpunt plerumque gementes,
Nec capere irarum fluctus in pectore possunt.
At ventosa magis cervorum frigida mens est,
Et gelidas citius per viscera concitat auras,
Quæ tremulum faciunt membris existere motum.
At natura boum placido magis aëre vivit,
Nec nimis iraï fax unquam subdita percit
Fumida, suffundens cæcæ caliginis umbras;
Nec gelidis torpet telis perfixa vaporis:
Inter utrasque sita est, cervos sævosque leones.
Sic hominum genus est; quamvis doctrina politos
Constituat pariter quosdam, tamen illa relinquit
Naturæ cujusque animi vestigia prima.
Nec radicitus evelli mala posse putandum est,
Quin proclivius hic iras decurrat ad acres;
Ille metu citius paulo tentetur: at ille
Tertius accipiat quædam clementius æquo;
Inque aliis rebus multis differre necesse est
Naturas hominum varias moresque sequaces:
Quorum ego nunc nequeo cæcas exponere causas,
Nec reperire figurarum tot nomina, quot sunt
Principiis, unde hæc oritur variantia rerum.
Illud in his rebus videor firmare potesse,
Usque adeo naturarum vestigia linqui
Parvula, quæ nequeat ratio depellere dictis:

Ut nihil impediat dignam Dîs degere vitam.
Hæc igitur natura tenetur corpore ab omni,
Ipsaque corporis est custos, et causa salutis;
Nam communibus inter se radicibus hærent,
Nec sine pernicie divelli posse videntur.
Quod genus, e thuris glebis evellere odorem
Haud facile est, quin intereat natura quoque ejus.
Sic animi atque animæ naturam corpore toto
Extrahere haud facile est, quin omnia dissoluantur:
Implexis ita principiis ab origine prima
Inter se fiunt consorti prædita vita;
Nec sibi quæque, sine alterius vi posse videtur
Corporis atque animi seorsum sentire potestas:
Sed communibus inter eos conflatur utrimque
Motibus accensus nobis per viscera sensus.

De corpore.

Præterea, corpus per se nec gignitur unquam,
Nec crescit, nec post mortem durare videtur.
Non enim, ut humor aquæ, dimittit sæpe vaporem,
Qui datus est, neque ea causa convellitur ipse,
Sed manet incolumis: non, inquam, sic animaï
Discidium possunt artus perferre relicti:
Sed penitus pereunt convulsi, conque putrescunt.
Ex ineunte ævo sic corporis atque animaï
Mutua vitales discunt contagia motus,
Maternis etiam membris, alvoque reposto;
Discidium ut nequeat fieri sine peste maloque:
Ut videas, quoniam conjuncta est causa salutis,
Conjunctam quoque naturam consistere eorum.

De sensu corporis et animi.

Quod superest, si quis corpus sentire refutat,
Atque animam credit permixtam corpore toto
Suscipere hunc motum, quem sensum nominitamus;
Vel manifestas res contra verasque repugnat.

Quid sit enim corpus sentire quis afferet unquam,
Si non ipsa palam quod res dedit ac docuit nos ?
At, dimissa anima, corpus caret undique sensu :
Perdit enim quod non proprium fuit ejus in ævo :
Multaque præterea perdit, quum expellitur ævo.

Oculi non vident sed animus per oculos.

Dicere porro, oculos nullam rem cernere posse,
Sed per eos animum ut foribus spectare reclusis,
Difficile est, contra quum sensus ducat eorum :
Sensus enim trahit, atque acies detrudit ad ipsas :
Fulgida præsertim quum cernere sæpe nequimus,
Lumina luminibus quia nobis præpediuntur ;
Quod foribus non fit : neque enim, qua cernimus ipsi,
Ostia suscipiunt ullum reclusa laborem.
Præterea, si pro foribus sunt lumina nostra,
Jam magis, exemptis oculis, debere videtur
Cernere res animus, sublatis postibus ipsis.

Contra Democritum de animo et anima.

Illud in his rebus nequaquam sumere possis,
Democriti quod sancta viri sententia ponit,
Corporis atque animi primordia singula, primis
Apposita alternis variare ac nectere membra.
Nam quum multo sunt animaï elementa minora,
Quam quibus et corpus nobis et viscera constant,
Tum numero quoque concedunt, et rara per artus
Dissita sunt, dumtaxat ut hoc promittere possis,
Quantula prima queant nobis injecta ciere

Corpus non sentire per se sine anima motu.

Corpora sensiferos motus in corpore, tanta
Intervalla tenere exordia prima animaï.
Nam neque pulveris interdum sentimus adhæsum
Corpore, nec membris incussam sidere cretam,
Nec nebulam noctu, nec aranei tenuia fila

Obvia sentimus, quando obretimur euntes;
Nec supra caput ejusdem cecidisse vietam
Vestem, nec plumas avium papposque volantes,
Qui nimia levitate cadunt plerumque gravatim;
Nec repentis itum cujusviscumque animantis
Sentimus, nec priva pedum vestigia quæque,
Corpore quæ in nostro culices et cetera ponunt.
Usque adeo prius est in nobis multa ciendum,
Quam primordia sentiscant concussa animai,
Semina, corporibus nostris immixta per artus,
Et quantis intervallis tuditantia possint
Concursare, coire, et dissultare vicissim.
Et magis est animus vitaï claustra coërcens,
Et dominantior ad vitam, quam vis animaï.
Nam sine mente animoque nequit residere per artus
Temporis exiguam partem pars ulla animaï:
Sed comes insequitur facile, et discedit in auras,
Et gelidos artus in leti frigore linquit.
At manet in vita, cui mens animusque remansit,
Quamvis est circumcæsis lacer undique membris:
Truncus, adempta anima circum, membrisque remotis,
Vivit, et ætherias vitales suscipit auras:
Si non omnimodis, at magna parte, animaï
Privatus, tamen in vita cunctatur et hæret.
Ut lacerato oculo circum, si pupula mansit
Incolumis, stat cernendi vivata potestas;
Dummodo ne totum corrumpas luminis orbem,
Sed circumcidas aciem, solamque relinquas:
Id quoque enim sine pernicie non fiet eorum;
At si tantula pars oculi media illa peresa est,
Incolumis quamvis alioqui splendidus orbis,
Occidit extemplo lumen, tenebræque sequuntur:
Hoc anima atque animus juncti sunt fœdere semper.

Animam nativam et mortalem esse.

Nunc age, nativos animantibus, et mortales
Esse animos, animasque leves, ut noscere possis;
Conquisita diu, dulcique reperta labore,
Digna tua pergam disponere carmina vita.
Tu fac utrumque uno subjungas nomen eorum,
Atque animam verbi causa quum dicere pergam,
Mortalem esse docens, animum quoque dicere credas,
Quatenus est unum inter se conjunctaque res est.
Principio, quoniam tenuem constare minutis
Corporibus docui, multoque minoribus esse
Principiis factam, quam liquidus humor aquaï,
Aut nebula, aut fumus: nam longe mobilitate
Præstat, et a tenui causa magis icta movetur;
Quippe ubi imaginibus fumi nebulæque moventur.
Quod genus in somnis sopiti ubi cernimus alta
Exhalare vapore altaria, ferreque fumum:
Nam procul hæc dubio nobis simulacra genuntur:
Nunc igitur quoniam, quassatis undique vasis,
Diffluere humorem et laticem discedere cernis;
Et nebula ac fumus quoniam discedit in auras:
Crede, animam quoque diffundi, multoque perire
Ocius, et citius dissolvi in corpora prima,
Quum semel omnibus ex membris ablata recessit.
Quippe etenim corpus, quod vas quasi constitit ejus,
Quum cohibere nequit conquassatum ex aliqua re
Ac rarefactum, detracto sanguine venis:
Aëre qui credas posse hanc cohiberier ullo,
Corpore qui nostro rarus magis incohibescit?

Animam et corpus simul nasci et crescere et interire.

Præterea, gigni pariter cum corpore et una
Crescere sentimus, pariterque senescere mentem.
Nam velut infirmo pueri teneroque vagantur
Corpore, sic animi sequitur sententia tenuis.

Inde, ubi robustis adolevit viribus ætas,
Consilium quoque majus, et auctior est animi vis:
Post ubi jam validis quassatum est viribus ævi
Corpus, et obtusis ceciderunt viribus artus;
Claudicat ingenium, delirat linguaque mensque,
Omnia deficiunt, atque uno tempore desunt.
Ergo dissolvi quoque convenit omnem animaï
Naturam, ceu fumus in altas aëris auras:
Quandoquidem gigni pariter, pariterque videmus
Crescere, et, ut docui, simul ævo fessa fatiscit.
  Huc accedit, uti videamus, corpus ut ipsum
Suscipere immanes morbos, durumque dolorem;
Sic animum curas acres luctumque metumque.
Quare participem leti quoque convenit esse.
  Quin etiam morbis in corporis avius errat
Sæpe animus; dementit enim, deliraque fatur:
Interdumque gravi lethargo fertur in altum
Æternumque soporem, oculis nutuque cadenti:
Unde neque exaudit voces, neque noscere vultus
Illorum potis est, ad vitam qui revocantes
Circumstant, lachrymis rorantes ora genasque.
Quare animum quoque dissolvi fateare necesse est,
Quandoquidem penetrant in eum contagia morbi:
Nam dolor ac morbus leti fabricator uterque est;
Multorum exitio perdocti quod sumus ante.
  Denique, cor hominum quum vini vis penetravit
Acris, et in venas discessit diditus ardor,
Consequitur gravitas membrorum, præpediuntur
Crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
Nant oculi; clamor, singultus, jurgia gliscunt;
Et jam cetera de genere hoc quæcumque sequuntur;
Cur ea sunt, nisi quod vehemens violentia vini
Conturbare animam consuevit corpore in ipso?
At quæcumque queunt conturbari inque pediri,
Significant, paulo si durior insinuarit
Causa, fore ut pereant, ævo privata futuro.

Quin etiam, subita vi morbi sæpe coactus
Ante oculos aliquis nostros, ut fulminis ictu,
Concidit, et spumas agit, ingemit, et tremit artus,
Desipit, extentat nervos, torquetur, anhelat,
Inconstanter et in jactando membra fatigat:
Nimirum, quia vis morbi distracta per artus
Turbat agens animam, spumans ut in æquore salso
Ventorum validis fervescit viribus unda.
Exprimitur porro gemitus, quia membra dolore
Afficiuntur, et omnino quod semina vocis
Ejiciuntur, et ore foras glomerata feruntur,
Qua quasi consuerunt, et sunt munita viaï.
Desipientia fit, quia vis animi atque animaï
Conturbatur, et, ut docui, divisa seorsum
Disjectatur, eodem illo distracta veneno.
Inde, ubi jam morbi reflexit causa, reditque
In latebras acer corrupti corporis humor;
Tum quasi vacillans primum consurgit, et omnes
Paulatim redit in sensus, animamque receptat.
Hæc igitur tantis ubi morbis corpore in ipso
Jactentur, miserisque modis distracta laborent:
Cur eadem credis sine corpore in aëre aperto
Cum validis ventis ætatem degere posse?
Et quoniam mentem sanari, corpus ut ægrum,
Cernimus, et flecti medicina posse videmus;
Id quoque præsagit, mortalem vivere mentem:
Addere enim partes, aut ordine trajicere æquum est,
Aut aliud prorsum de summa detrahere hilum,
Commutare animum quicumque adoritur et infit;
Aut aliam quamvis naturam flectere quærit:
At neque transferri sibi partes nec tribui vult,
Immortale quod est quidquam, neque defluere hilum.
Nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante.
Ergo animus sive ægrescit, mortalia signa
Mittit, uti docui; seu flectitur a medicina:

Usque adeo falsæ rationi vera videtur
Res occurrere, et effugium præcludere eunti;
Ancipitique refutatu convincere falsum.
  Denique sæpe hominem paulatim cernimus ire,
Et membratim vitalem deperdere sensum:
In pedibus primum digitos livescere et ungues;
Inde pedes et crura mori; post inde per artus
Ire alios tractim gelidi vestigia leti.
Scinditur atque animo quoniam natura, nec uno
Tempore sincera existit, mortalis habenda est.
Quod si forte putas, ipsam se posse per artus
Introrsum trahere, et partes conducere in unum,
Atque ideo cunctis sensum deducere membris;
At locus ille tamen, quo copia tanta animaï
Cogitur, in sensu debet majore videri.
Qui quoniam nusquam est, nimirum, ut diximus ante,
Dilaniata foras dispergitur; interit ergo.
  Quin etiam, si jam libeat concedere falsum,
Et dare, posse animam glomerari in corpore eorum,
Lumina qui linquunt moribundi particulatim:
Mortalem tamen esse animam fateare necesse est.
Nec refert, utrum pereat dispersa per auras,
An contracta suis e partibus obbrutescat;
Quando hominem totum magis ac magis undique sensus
Deficit, et vitæ minus et minus undique restat.
  Et quoniam mens est hominis pars una, locoque
Fixa manet certo, velut aures atque oculi sunt,
Atque alii sensus, qui vitam cumque gubernant;
Et veluti manus, atque oculus, naresve seorsum,
Secreta a nobis nequeunt sentire, neque esse:
Sed tamen in parvo liquuntur tempore tali:
Sic animus per se non quit sine corpore et ipso
Esse homine, illius quasi quod vas esse videtur,
Sive aliud quidvis potius conjunctius ei
Fingere; quandoquidem connexu corpus adhæret.
  Denique corporis atque animi vivata potestas

Inter se conjuncta valent, vitaque fruuntur:
Nec sine corpore enim vitales edere motus
Sola potest animi per se natura; nec autem
Cassum anima corpus durare, et sensibus uti:
Scilicet avulsus radicitus ut nequit ullam
Dispicere ipse oculus rem seorsum corpore toto;
Sic anima atque animus per se nil posse videtur:
Nimirum, quia per venas et viscera mixtim
Per nervos atque ossa tenentur corpore ab omni.
Nec magnis intervallis primordia possunt
Libera dissultare; ideo conclusa moventur
Sensiferos motus; quos extra corpus in auras
Aëris haud possunt post mortem ejecta movere:
Propterea quia non simili ratione tenentur.
Corpus enim atque animam serit aër, si cohibere
Sese anima, atque in eos poterit concludere motus,
Quos ante in nervis et in ipso corpore agebat.
Quare etiam atque etiam, resoluto corporis omni
Tegmine, et ejectis extra vitalibus auris,
Dissolvi sensus animi fateare necesse est,
Atque animam, quoniam conjuncta est causa duobus.
  Denique quum corpus nequeat perferre animaï
Discidium, quin in tetro tabescat odore;
Quid dubitas, quin, ex imo penitusque coorta,
Emanarit, uti fumus, diffusa animæ vis?
Atque ideo tanta mutatum putre ruina
Conciderit corpus penitus, quia mota loco sunt
Fundamenta, foras manant animæque per artus,
Perque viarum omnes flexus, in corpore qui sunt,
Atque foramina? multimodis ut noscere possis
Dispertitam animæ naturam exisse per artus;
Et prius esse sibi distractam corpore in ipso,
Quam prolapsa foras enaret in aëris auras?
  Quin etiam, finis dum vitæ vertitur intra,
Sæpe aliqua tamen e causa labefacta videtur
Ire anima, et toto solvi de corpore membra;

Et quasi supremo languescere tempore vultus,
Molliaque exsangui cadere omnia corpore membra.
Quod genus est, animo male factum quum perhibetur,
Aut animam liquisse, ubi jam trepidatur, et omnes
Extremum cupiunt vires reprehendere vinclum.
Conquassatur enim tum mens animæque potestas
Omnis; et hæc ipso cum corpore conlabefiunt:
Ut gravior paulo possit dissolvere causa.
  Quid dubitas, tandem quin extra prodita corpus
Imbecilla foras, in aperto, tegmine dempto,
Non modo non omnem possit durare per ævum,
Sed minimum quodvis nequeat consistere tempus?
  Nec sibi enim quisquam moriens sentire videtur,
Ire foras animam incolumem de corpore toto;
Nec prius ad jugulum et superas succedere fauces;
Verum deficere in certa regione locatam:
Ut sensus alios, in parti quemque sua, scit
Dissolvi: quod si immortalis nostra foret mens,
Non jam se moriens dissolvi conquereretur;
Sed magis ire foras, vestemque relinquere, ut anguis,
[Gauderet, prælonga senex aut cornua cervus[c].]
  Denique cur animi nunquam mens consiliumque
Gignitur in capite, aut pedibus, manibusve, sed unis
Sedibus, et certis regionibus omnibus hæret:
Si non certa loca ad nascendum reddita cuique
Sunt, et ubi quidquid possit durare creatum;
Atque ita multimodis pro totis artubus esse,
Membrorum ut nunquam exsistat præposterus ordo?
Usque adeo sequitur res rem; neque flamma creari
Fluminibus solita est, neque in igni gignier algor.

De sensibus animæ et animi.

  Præterea, si immortalis natura animaï est,
Et sentire potest secreta a corpore nostro;
Quinque, ut opinor, eam faciendum est sensibus auctam:

[c] Deest in MS.

Nec ratione alia nosmet proponere nobis
Possumus infernas animas Acherunte vagare.
Pictores itaque et scriptorum sæcla priora
Sic animas introduxerunt sensibus auctas.
At neque seorsum oculi, neque nares, nec manus ipsa
Esse potest anima, neque seorsum lingua, neque aures
Auditum per se possunt sentire, neque esse.
   Et quoniam toto sentimus corpore inesse
Vitalem sensum, et totum esse animale videmus;
Si subito medium celeri præciderit ictu
Vis aliqua, ut seorsum partem secernat utramque,
Dispertita procul dubio quoque vis animaï,
Et discissa simul cum corpore, disjicietur.
At quod scinditur et partes discedit in ullas,
Scilicet æternam sibi naturam abnuit esse.
   Falciferos memorant currus abscindere membra
Sæpe ita de subito permixta cæde calentes,
Ut tremere in terra videatur ab artubus id quod
Decidit abscissum; quum mens tamen atque hominis vis
Mobilitate mali non quit sentire dolorem;
Et simul in pugnæ studio quod dedita mens est,
Corpore cum reliquo pugnam cædesque petissit:
Nec tenet, amissam lævam cum tegmine sæpe
Inter equos abstraxe rotas falcesque rapaces:
Nec cecidisse alius dextram, quum scandit et instat.
Inde alius conatur adempto surgere crure,
Quum digitos agitat propter moribundus humi pes;
Et caput, abscissum calido viventeque trunco,
Servat humi vultum vitalem oculosque patentes,
Donec reliquias animaï reddidit omnes.
   Quin etiam tibi si lingua vibrante minanti
Serpentis cauda et procero corpore, utrimque
Sit libitum in multas partes discindere ferro;
Omnia jam seorsum cernes amcisa recenti
Vulnere tortari, et terram conspergere tabo;
Ipsam seque retro partem petere ore priorem,

Vulneris ardenti ut morsu premat icta dolore.
Omnibus esse igitur totas dicemus in illis
Particulis animas ? at ea ratione sequetur,
Unam animantem animas habuisse in corpore multas.
Ergo divisa est ea, quæ fuit una simul cum
Corpore: quapropter mortale utrumque putandum est,
In multas quoniam partes disciditur æque.

Contra Pythagoram, qui dicebat animas in corpora iterum reverti.

Præterea, si immortalis natura animaï
Constat, et in corpus nascentibus insinuatur;
Cur super ante actam ætatem meminisse nequimus,
Nec vestigia gestarum rerum ulla tenemus ?
Nam si tantopere est animi mutata potestas,
Omnis ut actarum exciderit retinentia rerum;
Non, ut opinor, id ab leto jam longiter errat.
Quapropter fateare necesse est, quæ fuit ante,
Interiisse, et, quæ nunc est, nunc esse creatam.
Præterea, si, jam perfecto corpore, nobis
Inferri solita est animi vivata potestas
Tum, quum gignimur et vitæ quum limen inimus:
Haud ita conveniebat, uti cum corpore et una
Cum membris videatur in ipso sanguine cresse:
Sed velut in cavea, per se sibi vivere solam
Convenit, ut sensu corpus tamen affluat omne:
Quare etiam atque etiam nec originis esse putandum est
Expertes animas, nec leti lege solutas.
Nam neque tantopere adnecti potuisse putandum est
Corporibus nostris extrinsecus insinuatas;
Quod fieri totum contra manifesta docet res.
Namque ita connexa est per venas, viscera, nervos,
Ossaque, uti dentes quoque sensu participentur;
Morbus ut indicat, et gelidaï stringor aquaï,
Et lapis oppressus subitis e frugibus asper:

Nec, tam contextæ quum sint, exire videntur
Incolumes posse, et salvas exsolvere sese
Omnibus e nervis atque ossibus articulisque.
  Quod si forte putas, extrinsecus insinuatam
Permanare animam nobis per membra solere;
Tanto quæque magis cum corpore fusa peribit.
Quod permanat enim, dissolvitur: interit ergo.
Dispertita ergo per caulas corporis omnes,
Ut cibus in membra atque artus quum diditur omnes,
Disperit, atque aliam naturam sufficit ex se;
Sic anima atque animus, quamvis integra recens in
Corpus eunt, tamen in manando dissoluuntur;
Dum, quasi per caulas, omnes diduntur in artus
Particulæ, quibus hæc animi natura creatur,
Quæ nunc in nostro dominatur corpore, nata
Ex illa, quæ tunc peritat partita per artus.

Die natali animam non esse privatam.

Quapropter neque natali privata videtur
Esse die natura animæ, neque funeris expers.
  Semina præterea linquuntur, necne, animaï
Corpore in exanimo? Quod si linquuntur et insunt,
Haud erit, ut merito immortalis possit haberi;
Partibus amissis quoniam libata recessit.
Sin ita sinceris membris ablata profugit,
Ut nullas partes in corpore liquerit ex se;
Unde cadavera rancenti jam viscere vermes
Exspirant? atque unde animantum copia tanta
Exos et exsanguis tumidos perfluctuat artus?
  Quod si forte animas extrinsecus insinuari
Vermibus, et priva si in corpora posse venire
Credis; nec reputas, cur millia multa animarum
Conveniant, unde una recesserit: hoc tamen est, ut
Quærendum videatur et in discrimen agendum:
Utrum tandem animæ venentur semina quæque

Vermiculorum, ipsæque sibi fabricentur ubi sint;
An jam corporibus perfectis insinuentur.
At neque, cur faciant ipsæ quareve laborent,
Dicere suppeditat; neque enim, sine corpore quum sint,
Sollicitæ volitant morbis alguque, fameque.
Corpus enim magis his vitiis et fine laborat;
Et mala multa animus contage fungitur ejus.
Sed tamen his esto quamvis facere utile corpus
Quod subeant; at, qua possint, via nulla videtur.
Haud igitur faciunt animæ sibi corpora et artus.
Nec tamen est, quî cum perfectis insinuentur
Corporibus: neque enim poterunt subtiliter esse
Connexæ; neque consensu contagia fient.
  Denique cur acris violentia triste leonum
Seminium sequitur, vulpes dolus, et fuga cervis
A patribus datur, et patrius pavor incitat artus?
Et jam cetera de genere hoc, cur omnia membris
Ex ineunte ævo generascunt ingenioque,
Si non certa suo quia semine seminioque
Vis animi pariter crescit cum corpore quoque
Quod si immortalis foret, et mutare soleret
Corpora, permixtis animantes moribus essent:
Effugeret canis Hyrcano de semine sæpe
Cornigeri incursum cervi; tremeretque per auras
Aëris accipiter fugiens, veniente columba;
Desiperent homines, saperent fera sæcla ferarum.
  Illud enim falsa fertur ratione, quod aiunt,
Immortalem animam mutato corpore flecti.
Quod mutatur enim, dissolvitur: interit ergo.
Trajiciuntur enim partes, atque ordine migrant;
Quare dissolvi quoque debent posse per artus,
Denique ut intereant una cum corpore cunctæ.
  Sin animas hominum dicent in corpora semper
Ire humana; tamen quæram, cur e sapienti
Stulta queat fieri, nec prudens sit puer ullus,

Nec tam doctus equæ pullus, quam fortis equi vis[d]?
Si non certa suo quia semine seminioque
Vis animi pariter crescit cum corpore quoque.
Scilicet in tenero tenerascere corpore mentem
Confugient; quod si jam fit, fateare necesse est,
Mortalem esse animam, quoniam mutata per artus
Tantopere amittit vitam sensumque priorem.
  Quove modo poterit pariter cum corpore quoque
Confirmata cupitum ætatis tangere florem
Vis animi, nisi erit consors in origine prima?
Quidve foras sibi vult membris exire senectis?
An metuit conclusa manere in corpore putri?
Et domus ætatis spatio ne fessa vetusto
Obruat? At non sunt jam immortali ulla pericla.
  Denique connubia ad Veneris partusque ferarum
Esse animas præsto, deridiculum esse videtur;
Exspectare immortales mortalia membra
Innumero numero, certareque præproperanter
Inter se, quæ prima potissimaque insinuetur:
Si non forte ita sunt animarum fœdera pacta,
Ut, quæ prima volans advenerit, insinuetur
Prima, neque inter se contendant viribus hilum.
  Denique in æthere non arbor, non æquore in alto
Nubes esse queunt, nec pisces vivere in arvis,
Nec cruor in lignis, nec saxis succus inesse.
Certum ac dispositum est, ubi quidquid crescat et insit:
Sic animi natura nequit sine corpore oriri
Sola, neque a nervis et sanguine longius esse.
Quod si possit enim, multo prius ipsa animi vis
In capite, aut humeris, aut imis calcibus esse
Posset, et innasci quavis in parte soleret,

[d] In MS. locus iste ita legitur,
Stulta queat fieri, nec prudens sit puer ullus,
Si non certa suo quia semina seminioque:
Nec tam doctus equæ [pullus], quam iortis equi vis.

Tandem in eodem homine atque in eodem vase maneret.
Quod quoniam nostro quoque constat corpore certum
Dispositumque videtur, ubi esse et crescere possit
Seorsum anima atque animus; tanto magis inficiandum,
Totum posse extra corpus durare, genique.
Quare, corpus ubi interiit, periisse necesse est
Confiteare animam, distractam in corpore toto.
Quippe etenim mortale æterno jungere, et una
Consentire putare, et fungi mutua posse,
Desipere est; quid enim diversius esse putandum est,
Aut magis inter se disjunctum discrepitansque,
Quam mortale quod est, immortali atque perenni
Junctum, in concilio sævas tolerare procellas?

Alia ratio, quare anima sit mortalis.

Præterea, quæcumque manent æterna, necesse est
Aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus,
Nec penetrare pati sibi quidquam, quod queat arctas
Dissociare intus partes; ut materiaï
Corpora sunt, quorum naturam ostendimus ante:
Aut ideo durare ætatem posse per omnem,
Plagarum quia sunt expertia; sicut inane est,
Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum:
Aut ideo, quia nulla loci fit copia circum,
Quo quasi res possint discedere dissoluique:
Sicut summarum summa est æterna, neque extra
Quis locus est, quo diffugiant; neque corpora sunt, quæ
Possint incidere, et valida dissolvere plaga.
[At neque, uti docui, solido cum corpore mentis
Natura est, quoniam admixtum est in rebus inane;
Nec tamen est ut inane; neque autem corpora desunt,
Ex infinito quæ possint forte coorta
Proruere hanc mentis violento turbine molem,
Aut aliam quamvis cladem importare pericli:
Nec porro natura loci spatiumque profundi
Deficit, exspergi quo possit vis animaï,

Aut alia quavis possit vi pulsa perire.
Haud igitur leti præclusa est janua menti[e].]
Quod si forte ideo magis immortalis habenda est,
Quod vitalibus ab rebus munita tenetur;
Aut quia non veniunt omnino aliena salutis;
Aut quia, quæ veniunt, aliqua ratione recedunt
Pulsa prius, quam, quid noceant, sentire queamus:
[Scilicet a vera longe ratione remotum est[f].]
Præter enim quam quod morbis tum corporis ægrit,
Advenit id, quod eam de rebus sæpe futuris
Macerat, inque metu male habet, curisque fatigat;
Præteritisque male admissis[g] peccata remordent.
Adde furorem animi proprium, atque oblivia rerum;
Adde quod in nigras lethargi mergitur undas.
Nil igitur mors est, ad nos neque pertinet hilum,
Quandoquidem natura animi mortalis habetur:
Et velut ante acto nil tempore sensimus ægri,
Ad confligendum venientibus undique pœnis;
Omnia quum belli trepido concussa tumultu
Horrida contremuere sub altis ætheris auris;
In dubioque fuere, utrorum ad regna cadendum
Omnibus humanis esset terraque marique:
Sic, ubi non erimus, quum corporis atque animaï
Discidium fuerit, quibus e sumus uniter apti,
Scilicet haud nobis quidquam, qui non erimus tum,
Accidere omnino poterit, sensumque movere;
Non si terra mari miscebitur, et mare cœlo.
Et si jam nostro sentit de corpore, postquam
Distracta est animi natura animæque potestas;
Nil tamen est ad nos, qui comptu conjugioque
Corporis atque animæ consistimus uniter apti.
Nec, si materiam nostram collegerit ætas
Post obitum, rursumque redegerit, ut sita nunc est,
Atque iterum nobis fuerint data lumina vitæ;

[e] Desunt in MS. [f] Deest in MS. [g] admissa malis; MS.

Pertineat quidquam tamen ad nos id quoque factum,
Interrupta semel quum sit repetentia nostris;
Et nunc nil ad nos de nobis attinet, ante
Qui fuimus; nec jam de illis nos afficit angor,
[Quos de materia nostra nova proferet ætas[h].]
Nam quum respicias immensi temporis omne
Præteritum spatium, tum motus materiaï
Multimodi quam sint; facile hoc accredere possis,
Semina sæpe in eodem, ut nunc sunt, ordine posta:
Nec memori tamen id quimus reprehendere mente;
Inter enim jacta est vitaï pausa, vageque
De'rrarunt passim motus ab sensibus omnes.
Debet enim, misere est cui forte ægreque futurum,
Ipse quoque esse in eo tum tempore, cui male possit
Accidere: id quoniam mors eximit, esseque prohibet,
Illum, cui possint incommoda conciliari
Hæc eadem, in quibus e tunc nos sumus, ante fuisse;
Scire licet nobis nihil esse in morte timendum:
Nec miserum fieri, qui non est, posse; neque hilum
Differre, an ullo fuerit jam tempore natus,
Mortalem vitam mors quum immortalis ademit.
Proinde ubi se videas hominem indignarier ipsum,
Post mortem fore, ut aut putrescat corpore posto,

Trinus mos sepulturæ.

Aut flammis interfiat, malisve ferarum:
Scire licet, non sincerum sonere, atque subesse
Cæcum aliquem cordi stimulum, quamvis neget ipse
Credere se, quemquam sibi sensum in morte futurum.
Non, ut opinor, enim dat, quod promittit et unde,
Nec radicitus e vita se tollit, et eicit;
Sed facit esse sui quiddam super inscius ipse.
Vivus enim sibi quum proponit quisque, futurum,
Corpus uti volucres lacerent in morte feræque;
Ipse sui miseret: neque enim se dividit hilum,

[h] Deest in MS.

Nec removet satis a projecto corpore; et illud
Se fingit, sensuque suo contaminat adstans.
Hinc indignatur, se mortalem esse creatum;
Nec videt, in vera nullum fore morte alium se,
Qui possit vivus sibi se lugere peremptum,
Stansque, jacentem de lacerari urive, dolere.

Hyrcani nôn erant acerbi.

Nam si in morte malum est, malis morsuque ferarum
Tractari; non invenio, qui non sit acerbum,
Ignibus impositum calidis torrescere flammis;
Aut in melle situm suffocari; atque rigere
Frigore, quum summo gelidi cubat æquore saxi:
Urgerive superne obtritum pondere terræ.
  Nam jam non domus accipiet te læta, neque uxor
Optima, nec dulces occurrent oscula nati
Præripere, et tacita pectus dulcedine tangent.
Non poteris factis florentibus esse tuisque
Præsidium: misero misere aiunt, omnia ademit
Una dies infesta tibi tot præmia vitæ.
Illud in his rebus non addunt, Nec tibi earum
Jam desiderium insidet rerum insuper una[1].
Quod bene si videant animo, dictisque sequantur;
Dissolvant animi magno se angore metuque.
Tu quidem ut es lecto sopitus, sic eris ævi
Quod superest, cunctis privatu' doloribus ægris;
At nos horrifico cinefactum te prope busto
Insatiabiliter deflebimus; æternumque
Nulla dies nobis mœrorem e pectore demet.
Illud ab hoc igitur quærendum est, quid sit amari
Tantopere, ad somnum si res redit atque quietem,
Cur quisquam æterno possit tabescere luctu?

[1] super insit et una; MS.

Quid agebant post funus alicujus.

Hoc etiam faciunt, ubi discubuere, tenentque
Pocula sæpe homines, et inumbrant ora coronis,
Ex animo ut dicant, Brevis hic est fructus homullis:
Jam fuerit, neque post unquam revocare licebit.
Tanquam in morte mali cumprimis hoc sit eorum,
Quod sitis exurat miseros, atque arida torreat;
Aut aliæ cujus desiderium insideat reï.
Nec sibi enim quisquam tum se vitamque requirit,
Quum pariter mens et corpus sopita quiescunt:
Nam licet æternum per nos sic esse soporem:
Nec desiderium nostri nos attigit ullum:
Et tamen haudquaquam nostros tunc illa per artus
Longe ab sensiferis primordia motibus errant:
Quin correptus homo ex somno se colligit ipse.
Multo igitur mortem minus ad nos esse putandum;
Si minus esse potest, quam quod nihil esse videmus.
Major enim turbæ disjectus materiaï
Consequitur leto; nec quisquam expergitus exstat,
Frigida quem semel est vitaï pausa secuta.
Denique si vocem rerum natura repente
Mittat, et hoc alicui nostrum sic increpet ipsa:
Quid tibi tantopere est, mortalis, quod nimis ægris
Luctibus indulges? quid mortem congemis ac fles?
Nam gratum fuerit tibi vita ante acta priorque,
Et non omnia, pertusum congesta quasi in vas,
Commoda perfluxere, atque ingrata interiere:
Cur non, ut plenus vitæ conviva, recedis,
Æquo animoque capis securam, stulte, quietem?
Sin ea, quæ fructus quumque es, periere profusa,
Vitaque in offenso est; cur amplius addere quæris,
Rursum quod pereat, mali, et ingratum occidat omne:
Nec potius vitæ finem facis, atque laboris?
Nam tibi præterea, quod machiner inveniamque
Quod placeat, nihil est: eadem sunt omnia semper.

Si tibi non annis corpus jam marcet, et artus
Confecti languent; eadem tamen omnia restant,
Omnia si pergas vivendo vincere sæcla,
Atque etiam potius, si nunquam sis moriturus.
Quid respondemus, nisi justam intendere litem
Naturam, et veram verbis exponere causam?
At qui obitum lamentetur miser amplius æquo,
Non merito inclamet magis, et voce increpet acri?
Aufer abhinc lachrymas, barathre, et compesce querelas.
Grandior hic vero si jam seniorque queratur:
Omnia perfunctus vitaï præmia, marces;
Sed quia semper aves, quod abest, præsentia temnis,
Imperfecta tibi elapsa est ingrataque vita,
Et nec opinanti mors ad caput adstitit ante,
Quam satur ac plenus possis discedere rerum.
Nunc aliena tua tamen ætate omnia mitte,
Æquo animoque, agedum, magnis concede; necesse est.
Jure, ut opinor, agat, jure increpet inciletque:
Cedit enim rerum novitate extrusa vetustas
Semper, et ex aliis aliud reparare necesse est;
Nec quisquam in barathrum, nec tartara deditur atra.
Materies opus est, ut crescant postera sæcla:
Quæ tamen omnia te, vita perfuncta, sequentur.
Nec minus ergo ante hæc, quam tu, cecidere, cadentque.
Sic alid ex alio nunquam desistet oriri;
Vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.
Respice item, quam nil ad nos ante acta vetustas
Temporis æterni fuerit, quam nascimur ante.
Hoc igitur speculum nobis natura futuri
Temporis exponit post mortem denique nostram.
Num quid ibi horribile apparet? num triste videtur
Quidquam? nonne omni somno securius exstat?

Quæ ad inferos ducant ea vitæ vitia esse.

Atque ea nimirum, quæcumque Acherunte profundo
Prodita sunt esse, in vita sunt omnia nobis.

Nec miser impendens magnum timet aëre saxum
Tantalus, ut fama est, cassa formidine torpens:
Sed magis in vita divûm metus urget inanis
Mortales; casumque timent, quem cuique ferat fors.
Nec Tityon volucres ineunt Acherunte jacentem,
Nec, quid sub magno scrutentur pectore, quidquam
Perpetuam ætatem poterunt reperire profecto,
Quamlibet immani projectu corporis exstet,
Qui non sola novem dispensis jugera membris
Obtineat, sed qui terraï totius orbem:
Non tamen æternum poterit perferre dolorem,
Nec præbere cibum proprio de corpore semper:
Sed Tityos nobis hic est, in amore jacentem
Quem volucres lacerant, atque exest anxius angor;
Aut alia quavis scindunt turpedine curæ.
Sisyphus in vita quoque nobis ante oculos est,
Qui petere a populo fasces sævasque secures
Imbibit, et semper victus tristisque recedit:
Nam petere imperium, quod inane est, nec datur unquam,
Atque in eo semper durum sufferre laborem;
Hoc est adverso nixantem trudere monte
Saxum, quod tamen a summo jam vertice rursum
Volvitur, et plani raptim petit æquora campi.
Deinde animi ingratam naturam pascere semper,
Atque explere bonis rebus, satiareque nunquam:
Quod faciunt nobis annorum tempora, circum
Quum redeunt, fœtusque ferunt variosque lepores;
Nec tamen explemur vitaï fructibus unquam:
Hoc, ut opinor, id est, ævo florente puellas
Quod memorant laticem pertusum congerere in vas;
Quod tamen expleri nulla ratione potestur.
Cerberus et Furiæ jam vero, et lucis egestas,
Tartarus, horriferos eructans faucibus æstus;
Quæ neque sunt usquam, neque possunt esse profecto.
Sed metus in vita pœnarum pro male factis
Est insignibus insignis; scelerisque luela

Carcer, et horribilis de saxo jactus eorum,
Verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tædæ:
Quæ tamen etsi absunt, at mens sibi conscia factis,
Præmetuens, adhibet stimulos, torretque flagellis,
Nec videt interea, qui terminus esse malorum
Possit, nec quæ sit pœnarum denique finis:
Atque eadem metuit magis, hæc ne in morte gravescant:
Hinc Acherusia fit stultorum denique vita.
Hoc etiam tibi tute interdum dicere possis:
Lumina sis oculis etiam bonus Ancu' reliquit,
Qui melior multis quam tu fuit, improbe, rebus.
Inde alii multi reges rerumque potentes
Occiderunt, magnis qui gentibus imperitarunt.
Ille quoque ipse, viam qui quondam per mare magnum
Stravit, iterque dedit legionibus ire per altum,
Ac pedibus salsas docuit superare lacunas;
Et contempsit, equis insultans, murmura ponti;
Lumine adempto, animam moribundo corpore fudit.
Scipiades, belli fulmen, Carthaginis horror,
Ossa dedit terræ, proinde ac famul infimus esset.
Adde repertores doctrinarum atque leporum;
Adde Heliconiadum comites; quorum unus Homerus
Sceptra potitus, eadem aliis sopitu' quiete est.
Denique Democritum postquam matura vetustas
Admonuit memorem, motus languescere mentis,
Sponte sua leto caput obvius obtulit ipse.
Ipse Epicurus obit, decurso lumine vitæ,
Qui genus humanum ingenio superavit, et omnes
Restinxit stellas exortus uti ætherius sol.
Tu vero dubitabis et indignabere obire,
Mortua cui vita est prope jam vivo atque videnti?
Qui somno partem majorem conteris ævi,
Et vigilans stertis, nec somnia cernere cessas,
Sollicitamque geris cassa formidine mentem;
Nec reperire potes, quid sit tibi sæpe mali, quum
Ebrius urgeris multis miser undique curis,

Atque animo incerto fluitans errore vagaris?
Si possent homines, proinde ac sentire videntur
Pondus inesse animo, quod se gravitate fatiget,
E quibus id fiat causis quoque noscere, et unde
Tanta mali tanquam moles in pectore constet;
Haud ita vitam agerent, ut nunc plerumque videmus:
Quid sibi quisque velit, nescire, et quærere semper;
Commutare locum, quasi onus deponere possit.
Exit sæpe foras magnis ex ædibus ille,
Esse domi quem pertæsum est, subitoque revertit;
Quippe foris nihilo melius qui sentiat esse.
Currit agens mannos ad villam præcipitanter,
Auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans:
Oscitat extemplo, tetigit quum limina villæ;
Aut abit in somnum gravis, atque oblivia quærit;
Aut etiam properans urbem petit atque revisit.
Hoc se quisque modo fugit: at, quem scilicet, ut fit,
Effugere haud potis est, ingratis hæret, et odit
Propterea, morbi quia causam non tenet æger:
Quam bene si videat, jam rebus quisque relictis
Naturam primum studeat cognoscere rerum;
Temporis æterni quoniam, non unius horæ,
Ambigitur status, in quo sit mortalibus omnis
Ætas post mortem, quæ restat cumque, manendo.
Denique tantopere in dubiis trepidare periclis
Quæ mala nos subigit vitaï tanta cupido?
Certa quidem finis vitæ mortalibus adstat,
Nec devitari letum pote, quin obeamus.
Præterea versamur ibidem atque insumus usque;
Nec nova vivendo procuditur ulla voluptas.
Sed, dum abest, quod avemus, id exsuperare videtur
Cetera; post aliud, quum contigit illud, avemus;
Et sitis æqua tenet vitaï semper hiantes:
Posteraque in dubio est, fortunam quam vehat ætas,
Quidve ferat nobis casus, quive exitus instet.
Nec prorsum, vitam ducendo, demimus hilum

Tempore de mortis; nec delibrare valemus,
Quo minus esse diu possimus morte perempti.
Proinde, licet quot vis vivendo condere sæcla,
Mors æterna tamen nihilominus illa manebit:
Nec minus ille diu jam non erit, ex hodierno
Lumine qui finem vitaï fecit, et ille,
Mensibus atque annis qui multis occidit ante.

T. LUCRETII CARI

DE

RERUM NATURA

LIBER QUARTUS.

Avia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita solo; juvat integros accedere fontes
Atque haurire: juvatque novos decerpere flores,
Insignemque meo capiti petere inde coronam,
Unde prius nulli velarint tempora Musæ.
Primum, quod magnis doceo de rebus, et arctis
Religionum animos nodis exsolvere pergo;
Deinde, quod obscura de re tam lucida pando
Carmina, Musæo contingens cuncta lepore:
Id quoque enim non ab nulla ratione videtur;
Nam veluti pueris absinthia tetra medentes
Quum dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
Ut puerorum ætas improvida ludificetur
Labrorum tenus; interea perpotet amarum
Absinthi laticem, deceptaque non capiatur,
Sed potius, tali attactu recreata, valescat:
Sic ego nunc, quoniam hæc ratio plerumque videtur
Tristior esse, quibus non est tractata; retroque
Vulgus abhorret ab hac, volui tibi suaviloquenti
Carmine Pierio rationem exponere nostram,
Et quasi Musæo dulci contingere melle;

Si tibi forte animum tali ratione tenere
Versibus in nostris possem, dum perspicis omnem
Naturam rerum, ac persentis utilitatem.
  Sed quoniam docui, cunctarum exordia rerum
Qualia sint, et quam variis distantia formis
Sponte sua volitent, æterno percita motu;
Quoque modo possint res ex his quæque creari:
Atque animi quoniam docui natura quid esset,
Et quibus e rebus cum corpore compta vigeret;
Quove modo distracta rediret in ordia prima:

De simulacris.

Nunc agere incipiam tibi, quod vehementer ad has res
Attinet, esse ea, quæ rerum simulacra vocamus:
Quæ, quasi membranæ summo de corpore rerum
Direptæ, volitant ultro citroque per auras:
Atque eadem nobis vigilantibus obvia mentes
Terrificant, atque in somnis, quum sæpe figuras
Contuimur miras, simulacraque luce carentum;
Quæ nos horrifice languentes sæpe sopore
Excierunt: ne forte animas Acherunte reamur
Effugere, aut umbras inter vivos volitare:
Neve aliquid nostri post mortem posse relinqui,
Quum corpus simul, atque animi natura perempta,
In sua discessum dederint primordia quæque.
  Dico igitur, rerum effigies tenuesque figuras
Mittier ab rebus, summo de corpore earum,
Quæ quasi membranæ vel cortex nominitanda est,
Quod speciem ac formam similem gerit ejus imago,
Cujuscumque cluet de corpore fusa vagari.
  Id licet hinc quamvis hebeti cognoscere corde:
Principio, quoniam mittunt in rebus apertis
Corpora res multæ, partim diffusa solutæ,
Robora ceu fumum mittunt, ignesque vaporem:
Et partim contexta magis condensaque, ut olim
Quum veteres ponunt tunicas æstate cicadæ;

Et vituli quum membranas de corpore summo
Nascentes mittunt; et item quum lubrica serpens
Exuit in spinis vestem: nam sæpe videmus
Illorum spoliis vepris volitantibus auctas.
Quæ quoniam fiunt, tenuis quoque debet imago
Ab rebus mitti, summo de corpore rerum.
Nam, cur illa cadant magis, ab rebusque recedant,
Quam quæ tenuia sunt, hiscendi est nulla potestas.
Præsertim quum sint in summis corpora rebus
Multa minuta, jaci quæ possint ordine eorum,
Quo fuerint, veterem et formæ servare figuram;
Et multo citius, quanto minus indopediri
Pauca queunt, et sunt in prima fronte locata.
Nam certe jaci atque emergere[a] multa videmus,
Non solum ex alto, penitusque, ut diximus ante,
Verum de summis ipsum quoque sæpe colorem:
Et vulgo faciunt id lutea russaque vela,
Et ferrugina, quum magnis intenta theatris
Per malos vulgata trabesque trementia flutant[b]:
Namque ibi consessum caveaï subter, et omnem
Scenaï speciem, patrum matrumque, deorumque
Inficiunt, coguntque suo fluitare colore:
Et quanto circum mage sunt inclusa theatri
Mœnia, tam magis hæc intus perfusa lepore
Omnia corrident, correpta luce diei.
Ergo lintea de summo quum corpore fucum
Mittunt, effigies quoque debent mittere tenues
Res quæque: ex summo quoniam jaculantur utræque.
Sunt igitur jam formarum vestigia certa,
Quæ vulgo volitant subtili prædita filo,
Nec singillatim possunt secreta videri.
Præterea, omnis odos, fumus, vapor, atque aliæ res
Consimiles, ideo diffusæ rebus abundant,
Ex alto quia, dum veniunt extrinsecus, ortæ
Scinduntur per iter flexum; nec recta viarum

[a] jacere ac jaculari; MS. [b] circum; MS.

Ostia sunt, quæ contendunt exire coortæ.
At contra, tenuis summi membrana coloris
Quum jacitur, nihil est, quod eam discerpere possit;
In promptu quoniam est in prima fronte locata.

De imaginibus.

Postremo speculis, in aqua, splendoreque in omni,
Quæcumque apparent nobis simulacra, necesse est,
Quandoquidem simili specie sunt prædita rerum,
Esse in imaginibus missis consistere eorum.
Nam cur illa cadant magis ab rebusque recedant
Corpora, res multæ quæ mittunt corpore aperto,
Quam quæ tenuia sunt, hiscendi est nulla potestas.
Sunt igitur tenues formarum dissimilesque
Effigies, singillatim quas cernere nemo
Quum possit, tamen, assiduo crebroque repulsu
Rejectæ, reddunt speculorum ex æquore visum:
Nec ratione alia servari posse videntur
Tantopere, ut similes reddantur cuique figuræ.
Nunc age, quam tenui natura constet imago,
Percipe; et in primis, quoniam primordia tantum
Sunt infra nostros sensus, tantoque minora,
Quam quæ primum oculi cœptant non posse tueri.
Nunc tamen, id quoque uti confirmem, exordia rerum
Cunctarum quam sint subtilia, percipe paucis.

Quam parva sint animalia.

Primum, animalia sunt jam partim tantula, eorum ut
Tertia pars nulla possit ratione videri.
Horum intestinum quodvis quale esse putandum est?
Quid cordis globus, aut oculi? quid membra? quid artus?
Quantula sunt? quid præterea primordia quæque,
Unde anima atque animi constet natura necessum est,
Nonne vides, quam sint subtilia, quamque minuta?
Præterea, quæcumque suo de corpore odorem
Exspirant acrem, panaces, absinthia tetra,

Abrotonique graves, et tristia Centaurea:
Quorum unumquodvis leviter si forte ciebis,
Quin potius noscas, rerum simulacra vagare
Multa modis multis, nulla vi, cassaque sensu:
[Quorum quantula pars sit imago, dicere nemo est
Qui possit, neque eam rationem reddere dictis[c].]
Sed ne forte putes, ea demum sola vagari,
Quæcumque ab rebus rerum simulacra recedunt:

De nubibus simulacra gigni.

Sunt etiam, quæ sponte sua gignuntur, et ipsa
Constituuntur in hoc cœlo, qui dicitur aër:
Quæ multis formata modis sublime feruntur,
Nec speciem mutare suam liquentia cessant,
Et cujusque modi formarum vertere in ora;
Ut nubes facile interdum concrescere in alto
Cernimus, et mundi speciem violare serenam,
Aëra mulcentes motu: nam sæpe gigantum
Ora volare videntur, et umbram ducere late:
Interdum magni montes avulsaque saxa
Montibus anteire, et solem succedere præter;
Inde alios trahere atque inducere bellua nimbos.
Nunc ea quam facili et celeri ratione gerantur,
Perpetuoque fluant ab rebus, lapsaque cedant.
Semper enim summum quidquid de rebus abundat,
Quod jaculentur: et hoc alias quum pervenit in res,
Transit, ut in primis vestem: sed ubi aspera saxa
Aut in materiem ligni pervenit, ibi jam
Scinditur, ut nullum simulacrum reddere possit.
At quum, splendida quæ constant, opposta fuerunt,
Densaque, ut in primis speculum est; nihil accidit horum:
Nam neque uti vestem possunt transire, neque ante
Scindi, quam meminit lævor præstare salutem.
Quapropter fit, ut hinc nobis simulacra redundent.
Et quamvis subito, quovis in tempore, quamque

[c] Desunt in MS.

Rem contra speculum ponas, apparet imago:
Perpetuo fluere ut noscas e corpore summo
Texturas rerum tenues, tenuesque figuras.
Ergo multa brevi spatio simulacra geruntur,
Ut merito celer his rebus dicatur origo.
Et quasi multa brevi spatio submittere debet
Lumina sol, ut perpetuo sint omnia plena;
Sic a rebus item simili ratione necesse est
Temporis in puncto rerum simulacra ferantur
Multa modis multis in cunctas undique partes:
Quandoquidem, speculum quocumque obvertimus oris,
Res ibi respondent simili forma atque colore.
Præterea, modo quum fuerit liquidissima cœli
Tempestas, perquam subito fit turbida fœde
Undique; uti tenebras omnes Acherunta rearis
Liquisse, et magnas cœli complesse cavernas;
Usque adeo, tetra nimborum nocte coorta,
Impendent atræ formidinis ora superne.
Quorum quantula pars sit imago, dicere nemo est
Qui possit, neque eam rationem reddere dictis.

De celeritate simulacrûm.

Nunc age, quam celeri motu simulacra ferantur,
Et quæ mobilitas illis tranantibus auras
Reddita sit, longo spatio ut brevis hora teratur,
In quemcunque locum diverso numine tendunt,
Suavidicis potius, quam multis, versibus edam:
Parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
Clamor, in ætheriis dispersus nubibus austri.
Principio, persæpe leves res atque minutis
Corporibus factas, celeres licet esse videre.
In quo jam genere est solis lux, et vapor ejus;
Propterea quia sunt e primis facta minutis;
Quæ quasi cuduntur, perque aëris intervallum
Non dubitant transire, sequenti concita plaga.
Suppeditatur enim confestim lumine lumen,

Et quasi protelo stimulatur fulgure fulgur.
Quapropter simulacra pari ratione necesse est
Immemorabile per spatium transcurrere posse
Temporis in puncto; primum, quod parvula causa
Est procul a tergo, quæ provehat atque propellat;
Deinde, quod usque adeo textura prædita rara
Mittuntur, facile ut quasvis penetrare queant res,
Et quasi permanare per aëris intervallum.
Præterea, si, quæ penitus corpuscula rerum
Ex altoque foras mittuntur, solis uti lux,
Ac vapor, hæc puncto cernuntur lapsa diei
Per totum cœli spatium diffundere sese;
Perque volare mare, ac terras, cœlumque rigare
Quod supera est; ubi tam volucri levitate feruntur.
Quid? quæ sunt igitur jam prima in fronte parata,
Quum jaciuntur, et emissum res nulla moratur,
Quone vides citius debere et longius ire:
Multiplexque loci spatium transcurrere eodem
Tempore, quo solis pervulgant lumina cœlum?
Hoc etiam in primis specimen verum esse videtur,
Quam celeri motu rerum simulacra ferantur,
Quod, simul ac primum sub divo splendor aquaï
Ponitur, extemplo, cœlo stellante sereno,
Sidera respondent in aqua radiantia mundi.
Jamne vides igitur, quam puncto tempore imago
Ætheris ex oris in terrarum accidit oras?
Quare etiam atque etiam mira fateare necesse est
Corpora, quæ feriant oculos visumque lacessant:
Perpetuoque fluant certis ab rebus odores:
Frigus ut a fluviis, calor a sole, æstus ab undis
Æquoris, exesor mœrorum litora circum;
Nec variæ cessant voces volitare per auras;
Denique in os salsi venit humor sæpe saporis,
Quum mare versamur propter: dilutaque contra
Quum tuimur misceri absinthia, tangit amaror.
Usque adeo omnibus ab rebus res quæque fluenter

Fertur, et in cunctas dimittitur undique partes;
Nec mora, nec requies inter datur ulla fluendi:
Perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper
Cernere, odorari licet, et sentire sonare.
  Præterea, quoniam manibus tractata figura
In tenebris quædam, cognoscitur esse eadem, quæ
Cernitur in luce et claro candore; necesse est
Consimili causa tactum visumque moveri.
Nunc igitur, si quadratum tentamus, et id nos
Commovet in tenebris; in luci quæ poterit res
Accidere ad speciem, quadrata nisi ejus imago?
Esse in imaginibus quapropter causa videtur
Cernendi, neque posse sine his res ulla videri.
  Nunc ea, quæ dico, rerum simulacra feruntur
Undique, et in cunctas jaciuntur didita partes:
Verum, nos oculis quia solis cernere quimus,
Propterea fit, uti, speciem quo vertimus, omnes
Res ibi eam contra feriant forma atque colore.
Et quantum quæque ab nobis res absit, imago
Efficit, ut videamus, et internoscere curat.
Nam quum mittitur, extemplo procudit agitque
Aëra, qui inter se cumque est oculosque locatus;
Isque ita per nostras acies perlabitur omnis,
Et quasi pertergit pupillas, atque ita transit.
Propterea fit, uti videamus, quam procul absit
Res quæque; et quanto plus aëris ante agitatur,
Et nostros oculos perterget longior aura,
Tam procul esse magis res quæque remota videtur.
Scilicet hæc summe celeri ratione geruntur,
Quale sit, ut videamus, et una, quam procul absit.
  Illud in his rebus minime mirabile habendum est,
Cur ea, quæ feriant oculos simulacra, videri
Singula quum nequeant, res ipsæ perspiciantur.
Ventus enim quoque paulatim quum verberat et quum
Aere fluit frigus, non primam quamque solemus
Particulam venti sentire et frigoris ejus,

Sed magis unversum: fierique perinde videmus
Corpore tum plagas in nostro, tanquam aliquæ res
Verberet, atque sui det sensum corporis extra.
Præterea, lapidem digito quum tundimus, ipsum
Tangimus extremum saxi, summumque colorem;
Nec sentimus eum tactu, verum magis ipsam
Duritiem penitus saxi sentimus in alto.

Ultra speculum cur videatur imago.

Nunc age, cur ultra speculum videatur imago,
Percipe: nam certe penitus remota videtur.
Quod genus illa, foris quæ vere transpiciuntur,
Janua quum per se transpectum præbet apertum,
Multa facitque foris ex ædibus ut videantur:
Is quoque enim duplici geminoque fit aëre visus.
Primus enim citra postes concernitur aër:
Inde fores ipsæ dextra lævaque sequuntur;
Post extraria lux oculos perterget, et aër
Alter, et illa, foris quæ vere transpiciuntur.
Sic, ubi se primum speculi projecit imago,
Dum venit ad nostras acies, procudit agitque
Aëra, qui inter se cumque est oculosque locatus,
Et facit, ut prius hunc omnem sentire queamus,
Quam speculum: sed ubi speculum quoque sensimus ipsum,
Continuo a nobis in eum, quæ fertur, imago
Pervenit, et nostros oculos rejecta revisit:
Atque alium præ se propellens aëra volvit;
Et facit, ut prius hunc, quam se, videamus: eoque
Distare a speculo tantum semota videtur.
Quare etiam atque etiam minime mirarier est par
Illis, quæ reddunt speculorum ex æquore visum,
Aëribus binis; quoniam res confit utraque.
Nunc ea, quæ nobis membrorum dextera pars est,
In speculis fit uti læva videatur, eo quod
Planitiem ad speculi veniens quum offendit imago,
Non convertitur incolumis; sed recta retrorsum

Sic eliditur, ut si quis, prius arida quam sit
Cretea persona, allidat pilæve trabive;
Atque ea continuo rectam si fronte figuram
Servet, et elisam retro sese exprimat ipsa:
Fiet, ut, ante oculos fuerit qui dexter, hic idem
Nunc sit lævus, et e lævo sit mutua dexter.
Fit quoque, de speculo in speculum ut tradatur imago;
Quinque etiam, sexve ut fieri simulacra suërint.
Nam quæcumque retro parte interiore latebit,
Inde tamen, quamvis torte penitusque remota,
Omnia per flexos aditus educta, licebit
Pluribus hæc speculis videantur in ædibus esse.
Usque adeo e speculo in speculum tralucet imago;
Et quum læva data est, fit rursum ut dextera fiat;
Inde retro rursum redit, et convertit eodem.
Quin etiam, quæcumque latuscula sunt speculorum
Assimili lateris flexura prædita nostri,
Dextera ea propter nobis simulacra remittunt;
Aut quia de speculo in speculum transfertur imago,
Inde ad nos elisa bis advolat; aut etiam quod
Circumagitur, quum venit imago, propterea quod
Flexa figura docet speculi convertier ad nos.
Indogredi porro pariter simulacra, pedemque
Ponere nobiscum credas, gestumque imitari;
Propterea quia, de speculi qua parte recedas,
Continuo nequeunt illinc simulacra reverti:
Omnia quandoquidem cogit natura referri,
Ac resilire ab rebus ad æquos reddita flexus.
Splendida porro oculi fugitant, vitantque tueri;
Sol etiam cæcat, contra si tendere pergas:
Propterea quia vis magna est ipsius; et alte
Aëra per purum graviter simulacra feruntur,
Et feriunt oculos, turbantia compondituras.
Præterea splendor, quicumque est acer, adurit
Sæpe oculos; ideo quod semina possidet ignis
Multa, dolorem oculis quæ gignunt insinuando.

Lurida præterea fiunt, quæcumque tuentur
Arquati; quia luroris de corpore eorum
Semina multa fluunt simulacris obvia rerum;
Multaque sunt oculis in eorum denique mixta,
Quæ contage sua palloribus omnia pingunt.
E tenebris autem, quæ sunt in luce, tuemur,
Propterea, quia quum propior caliginis aër
Ater init oculos prior, et possedit apertos;
Insequitur candens confestim lucidus aër,
Qui quasi purgat eos, ac nigras discutit umbras
Aëris illius: nam multis partibus hic est
Mobilior, multisque minutior, et mage pollens.
Qui simul atque vias oculorum luce replevit,
Atque patefecit, quas ante obsederat ater;
Continuo rerum simulacra adaperta sequuntur,
Quæ sita sunt in luce, lacessuntque, ut videamus.
Quod contra facere in tenebris e luce nequimus,
Propterea quia posterior caliginis aër
Crassior insequitur, qui cuncta foramina complet,
Obsiditque vias oculorum, ne simulacra
Possint ullarum rerum contecta moveri.

De turribus quadratis, cur earum umbra sæpe rotunda.

Quadratasque procul turres quum cernimus urbis,
Propterea fit, uti videantur sæpe rotundæ,
Angulus obtusus quia longe cernitur omnis,
Sive etiam potius non cernitur, ac perit ejus
Plaga, nec ad nostras acies perlabitur ictus;
Aëra per multum quia dum simulacra feruntur,
Cogit hebescere eum crebris offensibus aër.
Hinc, ubi suffugit sensum simul angulus omnis,
Fit, quasi ut ad tornum saxorum structa tuantur:
Non tamen, ut coram quæ sunt, vereque rotunda,
Sed quasi adumbratim paulum simulata videntur.

De umbra hominis.

Umbra videtur item nobis in sole moveri,
Et vestigia nostra sequi, gestumque imitari;
Aëra si credas privatum lumine posse
Indogredi, motus hominum gestusque sequentem.
Nam nihil esse potest aliud, nisi lumine cassus
Aër, id, quod nos umbram perhibere sumus.
Nimirum, quia terra locis ex ordine certis
Lumine privatur solis, quacumque meantes
Officimus: repletur item, quod liquimus ejus.
Propterea fit, uti videatur, quæ fuit umbra
Corporis, e regione eadem nos usque sequuta.
Semper enim nova se radiorum lumina fundunt,
Primaque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur.
Propterea facile et spoliatur lumine terra,
Et repletur item, nigrasque sibi abluit umbras.
Nec tamen hic oculos falli concedimus hilum.
Nam, quocumque loco sit lux, atque umbra, tueri
Illorum est: eadem vero sint lumina, necne,
Umbraque, quæ fuit hic, eadem num transeat illuc;
An potius fiat, paulo quod diximus ante;
Hoc animi demum ratio discernere debet,
Nec possunt oculi naturam noscere rerum.
Proinde animi vitium hoc oculis affingere noli.

De visu.

Qua vehimur navi, fertur, quum stare videtur;
Quæ manet in statione, ea præter creditur ire;
Et fugere ad puppim colles campique videntur,
Quos agimus præter navim, velisque volamus.
Sidera cessare ætheriis affixa cavernis
Cuncta videntur; et assiduo sunt omnia motu:
Quandoquidem longos obitus exorta revisunt,
Quum permensa suo sunt cœlum corpore claro:
Solque pari ratione manere et luna videtur

In statione; ea quæ ferri res indicat ipsa.
  Exstantesque procul medio de gurgite montes,
Classibus inter quos liber patet exitus, ingens
Insula conjunctis tamen ex his una videtur.
  Atria versari, et circumcursare columnæ,
Usque adeo fit, uti pueris videantur, ubi ipsi
Desierunt verti, vix ut jam credere possint,
Non supra sese ruere omnia tecta minari.
  Jamque rubrum tremulis jubar ignibus erigere alte
Quum cœptat natura, supraque extollere montes;
Quos tibi tum supra sol montes esse videtur,
Comminus ipse suo contingens fervidus igni,
Vix absunt nobis missus bis mille sagittæ,
Vix etiam cursus quingentos sæpe veruti.
Inter eos solemque jacent immania ponti
Æquora, substrata ætheriis ingentibus oris;
Interjectaque sunt terrarum millia multa,
Quæ variæ retinent gentes et sæcla ferarum.
At conjectus aquæ, digitum non altior unum,
Qui lapides inter sistit per strata viarum,
Despectum præbet sub terras impete tanto,
A terris quantum cœli patet altus hiatus;
Nubila despicere, et cœlum ut videare videre, et
Corpora mirande sub terras abdita cœlo.
  Denique, ubi in medio nobis equus acer obhæsit
Flumine, et in rapidas amnis despeximus undas;
Stantis equi corpus transversum ferre videtur
Vis, et in adversum flumen contrudere raptim:
Et, quocumque oculos trajecimus, omnia ferri
Et fluere assimili nobis ratione videntur.
  Porticus æquali quamvis est denique ductu,
Stansque in perpetuum paribus suffulta columnis;
Longa tamen, parte ab summa quum tota videtur,
Paulatim trahit angusti fastigia coni,
Tecta solo jungens, atque omnia dextera lævis,
Donicum in obscurum coni conduxit acumen.

In pelago nautis, ex undis ortus, in undis
Sol fit uti videatur obire et condere lumen;
Quippe ubi nil aliud, nisi aquam cœlumque tuentur;
Ne leviter credas labefactari undique sensus.
At maris ignaris in portu clauda videntur
Navigia, aplustris fractis, obnitier undis;
Nam quæcumque supra rorem salis edita pars est
Remorum, recta est, et recta superne guberna:
Quæ demersa liquore obeunt, refracta videntur
Omnia converti, sursumque supina reverti,
Et reflexa prope in summo fluitare liquore.
Raraque per cœlum tum venti nubila portant
Tempore nocturno, quum splendida signa videntur
Labier adversum nimbos, atque ire superne
Longe aliam in partem, quam quo ratione feruntur.
At, si forte oculo manus uni subdita, subter
Pressit eum, quodam sensu fit, uti videantur
Omnia, quæ tuimur, fieri tum bina tuendo;
Bina lucernarum florentia lumina flammis,
Binaque per totas ædes geminare supellex,
Et duplices hominum facies, et corpora bina.
Denique, quum suavi devinxit membra sopore
Somnus, et in summa corpus jacet omne quiete;
Tum vigilare tamen nobis et membra movere
Nostra videntur, et in noctis caligine cæca
Cernere censemus solem lumenque diurnum,
Conclusoque loco cœlum, mare, flumina, montes
Mutare et campos pedibus transire videmur,
Et sonitus audire, severa silentia noctis
Undique quum constent, et reddere dicta tacentes.
Cetera de genere hoc mirande multa videmus,
Quæ violare fidem quasi sensibus omnia quærunt:
Nequidquam; quoniam pars horum maxima fallit
Propter opinatus animi, quos addimus ipsi,
Pro visis ut sint, quæ non sunt sensibu' visa.
Nam nihil ægrius est, quam res secernere apertas

Ab dubiis, animus quas ab se protinus abdit.
Denique, nil sciri si quis putat, id quoque nescit,
An sciri possit, qui se nil scire fatetur:
Hunc igitur contra mittam contendere causam,
Qui capite ipse suo in statuit vestigia sese.
Et tamen hoc quoque uti concedam, scire; at id ipsum
Quæram, quum in rebus veri nil viderit ante,
Unde sciat, quid sit scire, et nescire vicissim?

De vero sensu quare cognoscantur.

Notitiam veri quæ res falsique crearit;
Et dubium certo quæ res differre probarit?
Invenies, primis ab sensibus esse creatam
Notitiam veri, neque sensus posse refelli:
Nam majore fide debet reperirier illud,
Sponte sua veris quod possit vincere falsa.
Quid majore fide porro, quam sensus, haberi
Debet? an ab sensu falso ratio orta valebit
Dicere eos contra, quæ tota ab sensibus orta est?
Qui nisi sint veri, ratio quoque falsa fit omnis.
An poterunt oculos aures reprehendere? an aures
Tactus? an hunc porro tactum sapor arguet oris?
An confutabunt nares, oculive revincent?
Non, ut opinor, ita est: nam seorsum cuique potestas
Divisa est: sua vis cuique est: ideoque necesse est,
Et quod molle sit et gelidum fervensve videri;
Et seorsum varios rerum sentire colores,
Et quæcumque coloribu' sint conjuncta, necesse est.
Seorsus item sapor oris habet vim, seorsus odores
Nascuntur, seorsum sonitus: ideoque necesse est,
Non possint alios alii convincere sensus.
Nec porro poterunt ipsi reprehendere sese;
Æqua fides quoniam debebit semper haberi.
Proinde, quod in quoque est his visum tempore, verum est.
Et, si non poterit ratio dissolvere causam,

Cur ea, quæ fuerint juxtim quadrata, procul sint
Visa rotunda; tamen præstat rationis egentem
Reddere mendose causas utriusque figuræ,
Quam manibus manifesta suis emittere quoquam;
Et violare fidem primam, et convellere tota
Fundamenta, quibus nixatur vita, salusque.
Non modo enim ratio ruat omnis, vita quoque ipsa
Concidat extemplo, nisi credere sensibus ausis,
Præcipitesque locos vitare, et cetera, quæ sint
In genere hoc fugienda; sequi, contraria quæ sint.
Illa tibi est igitur verborum copia cassa
Omnis, quæ contra sensus instructa, parata est.

De falso sensu.

Denique, ut in fabrica, si prava est[d] regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliquo si ex parti claudicat hilum;
Omnia mendose fieri atque obstipa, necessum est,
Prava, cubantia, prona, supina, atque absona tecta;
Jam ruere ut quædam videantur velle, ruantque,
Prodita judiciis fallacibus omnia primis.
Sic igitur ratio tibi rerum prava necesse est
Falsaque sit, falsis quæcumque ab sensibus orta est.
Nunc alii sensus quo pacto quisque suam rem
Sentiat, haudquaquam ratio scruposa relicta est.

De auditu.

Principio, auditur sonus, et vox omnis, in aures
Insinuata suo pepulere ubi corpore sensum.

Corpoream esse vocem.

Corpoream quoque enim vocem constare fatendum est,
Et sonitum; quoniam possunt impellere sensus.
Propterea radit vox fauces sæpe, facitque

[d] falsa sit; MS.

Asperiora foras gradiens arteria clamor.
Quippe per angustum, turba majore coorta
Ire foras ubi cœperunt primordia vocum,
Scilicet expletis quoque janua redditur oris
Rauca viis, et iter lædit, qua vox it in auras.
Haud igitur dubium est, quin voces verbaque constent
Corporeis e principiis, ut lædere possint.
  Nec te fallit item, quid corporis auferat, et quid
Detrahat ex hominum nervis ac viribus ipsis
Perpetuus sermo, nigraï noctis ad umbram
Auroræ perductus ab exoriente nitore;
Præsertim si cum summo est clamore profusus:
Ergo corpoream vocem constare necesse est,
Multa loquens quoniam amittit de corpore partem.
Nec simili penetrant aures primordia forma,
Quum tuba depresso graviter sub murmure mugit,
Et revocat raucum retro cita barbara bombum;
Vallibus et cygni nece torti ex Heliconis *
Quum liquidam tollunt lugubri voce querelam.
  Hasce igitur penitus voces quum corpore nostro
Exprimimus, rectoque foras emittimus ore,
Mobilis articulat verborum dædala lingua,
Formaturaque labrorum pro parte figurat.
Asperitas autem vocis fit ab asperitate
Principiorum, et item lævor lævore creatur.
  Hoc, ubi non longum spatium est, unde una profecta
Perveniat vox quæque, necesse est verba quoque ipsa
Plane exaudiri, discernique articulatim.
Servet enim formaturam, servatque figuram.
At si interpositum spatium fit longius æquo,
Aëra per multum confundi verba necesse est,
Et conturbari vocem, dum transvolat auras.
Ergo fit, sonitum ut possis sentire, neque illam
Internoscere, verborum sententia quæ sit:
Usque adeo confusa venit vox, inque pedita.

* Et validis nece tortis ex Heliconis in antro; MS.

Præterea, verbum sæpe unum perciet aures
Omnibus, in populo emissum præconis ob ore:
In multas igitur voces vox una repente
Diffugit, in privas quoniam se dividit aures,
Obsignans formam verbis clarumque sonorem.
At, quæ pars vocum non aures incidit ipsas,
Præterlata perit frustra diffusa per auras:
Pars solidis allisa, lapis rejecta sonorem
Reddit, et interdum frustratur imagine verbi.

De vocis imaginibus.

Quæ bene quum videas, rationem reddere possis
Tute tibi atque aliis, quo pacto per loca sola
Saxa pares formas verborum ex ordine reddant,
Palantes comites quum montes inter opacos
Quærimus, et magna dispersos voce ciemus.
Sex etiam, aut septem loca vidi reddere voces,
Unam quum jaceres: ita colles collibus ipsi
Verba repulsantes iterabant dicta referri.
Hæc loca capripedes Satyros Nymphasque tenere
Finitimi fingunt, et Faunos esse loquuntur;
Quorum noctivago strepitu ludoque jocanti
Affirmant vulgo taciturna silentia rumpi,
Chordarumque sonos fieri dulcesque querelas,
Tibia quas fundit digitis pulsata canentum:
Et genus agricolûm late sentiscere, quum Pan
Pinea semiferi capitis velamina quassans,
Unco sæpe labro calamos percurrit hiantes,
Fistula silvestrem ne cesset fundere musam.
Cetera de genere hoc monstra ac portenta loquuntur,
Ne loca deserta ab divis quoque forte putentur
Sola tenere; ideo jactant miracula dictis:
Aut aliqua ratione alio ducuntur, ut omne
Humanum genus est avidum nimis auricularum.

Qua visus non tranet vocem tranare.

Quod superest, non est mirandum, qua ratione
Per loca, qua nequeunt oculi res cernere apertas,
Hæc loca per voces veniant, auresque lacessunt.
Colloquium clausis foribus quoque sæpe videmus.
Nimirum, quia vox per flexa foramina rerum
Incolumis transire potest, simulacra renutant:
Perscinduntur enim, nisi recta foramina tranant;
Qualia sunt vitri, species quæ travolat omnis.
Præterea, partes in cunctas dividitur vox,
Ex aliis aliæ quoniam gignuntur; ubi nam
Dissiluit semel in multas, exorta quasi ignis
Sæpe solet scintilla suos se spargere in ignes.
Ergo replentur loca vocibus, abdita retro
Omnia quæ circum fuerint, sonituque cientur.
At simulacra viis de rectis omnia tendunt,
Ut sunt missa semel: quapropter cernere nemo
Sæpe supra potis est, at voces accipere extra.
Et tamen ipsa quoque hæc, dum transit clausa viarum,
Vox obtunditur, atque aures confusa penetrat:
Et sonitum potius, quam verba, audire videmur.

De sapore.

Hoc, qui sentimus succum, lingua atque palatum,
Plusculum habent in se rationis plus operæque.
Principio, succum sentimus in ore, cibum quum
Mandendo exprimimus: ceu plenam spongiam aquaï
Si quis forte manu premere ac siccare coëpit.
Inde, quod exprimimus, per caulas omne palati
Diditur, et raræ perplexa foramina linguæ.
Hoc, ubi lævia sunt manantis corpora succi,
Suaviter attingunt, et suaviter omnia tractant,
Humida linguaï circum sudantia templa.
At contra pungunt sensum lacerantque coorta,
Quanto quæque magis sunt asperitate repleta.

Deinde voluptas est e succo fine palati:
Quum vero deorsum per fauces præcipitavit,
Nulla voluptas est, dum diditur omnis in artus:
Nec refert quidquam, quo victu corpus alatur,
Dummodo, quod capias, concoctum didere possis
Artubus, et stomachi humectum servare tenorem.

Quare alia aliis contraria sint.

Nunc aliis alius qui sit cibus, ut videamus,
Expediam; quareve, aliis quod triste et amarum est,
Hoc tamen esse aliis possit prædulce videri.
Tantaque in his rebus distantia differitasque est,
Ut, quod alis cibus est, aliis fuat acre venenum.
Est itaque, ut serpens, hominis quæ tacta salivis
Disperit, ac sese mandendo conficit ipsa.
Præterea, nobis veratrum est acre venenum,
At capris adipes et coturnicibus auget.
Id quibus ut fiat rebus cognoscere possis,
Principio meminisse decet, quæ diximus ante,
Semina multimodis in rebus mixta teneri.
Porro omnes, quæcumque cibum capiunt, animantes,
Ut sunt dissimiles extrinsecus, et generatim
Extima membrorum circumcæsura coercet,
Proinde et seminibus constant variantque figura.
Semina quum porro distent, differre necesse est
Intervalla viasque, foramina quæ perhibemus,
Omnibus in membris, et in ore, ipsoque palato.
Esse minora igitur quædam majoraque debent;
Esse triquetra aliis, aliis quadrata necesse est;
Multa rotunda, modis multis multangula quædam.
Namque figurarum ratio ut motusque reposcunt,
Proinde foraminibus debent differre figuræ,
Et variare viæ, proinde ac textura coercet.
Hoc, ubi quod suave est aliis, aliis fit amarum,
Illi, cui suave est, lævissima corpora debent
Contrectabiliter caulas intrare palati:

At contra, quibus est eadem res intus acerba,
Aspera nimirum penetrant hamataque fauces.
Nunc facile est ex his rebus cognoscere quæque.
Quippe, ubi cui febris, bili superante, coorta est,
Aut alia ratione aliqua est vis excita morbi;
Perturbatur ibi jam totum corpus, et omnes
Commutantur ibi positure principiorum:
Fit, prius ad sensum quæ corpora conveniebant,
Nunc non conveniant, et cetera sint magis apta,
Quæ penetrata queunt sensum progignere acerbum.
Utraque enim sunt in mellis commixta sapore;
Id quod jam supera tibi sæpe ostendimus ante.

De odore.

Nunc age, quo pacto nares adjectus odoris
Tangat, agam. Primum res multas esse necesse est,
Unde fluens volvat varius se fluctus odorum;
Et fluere, et mitti vulgo, spargique putandum est.
Verum aliis alius magis est animantibus aptus,
Dissimiles propter formas: ideoque per auras
Mellis apes quamvis longe ducuntur odore;
Vulturiique cadaveribus; tum, fissa ferarum
Ungula quo tulerit gressum, promissa canum vis
Ducit; et humanum longe præsentit odorem
Romulidarum arcis servator, candidus anser.
Sic aliis alius nidor datus ad sua quemque
Pabula ducit, et a tetro resilire veneno
Cogit; eoque modo servantur sæcla ferarum.
Hic odor ipse igitur, nares quicumque lacessit,
Est alio ut possit permitti longius alter:
Sed tamen haud quisquam tam longe fertur eorum,
Quam sonitus, quam vox; mitto jam dicere, quam res,
Quæ feriunt oculorum acies, visumque lacessunt.
Errabundus enim tarde venit, ac perit ante
Paulatim, facilis distractus in aëris auras;
Ex alto primum quia vix emittitur ex re.

Nam penitus fluere atque recedere rebus odores
Significat, quod fracta magis redolere videntur
Omnia, quod contrita, quod igni collabefacta.
Deinde videre licet, majoribus esse creatum
Principiis, quam vox; quoniam per saxea septa
Non penetrat, qua vox vulgo sonitusque feruntur.
Quare etiam quod olet, non tam facile esse videbis
Investigare, in qua sit regione locatum.
Refrigescit enim cunctando plaga per auras;
Nec calida ad sensum decurrit nuntia rerum.
Errant sæpe canes itaque, et vestigia quærunt.
Nec tamen hoc solis in odoribus atque saporum
In genere est; sed item species rerum atque colores
Non ita conveniunt ad sensus omnibus omnes,
Ut non sint aliis quædam magis acria visu.
Quin etiam gallum, noctem explodentibus alis,
Auroram clara consuetum voce vocare,
Nenu queunt rapidi contra constare leones,
Inque tueri: ita continuo meminere fugaï:
Nimirum, quia sunt gallorum in corpore quædam
Semina, quæ, quum sunt oculis immissa leonum,
Pupillas interfodiunt, acremque dolorem
Præbent, ut nequeant contra durare feroces;
Quum tamen hæc nostras acies nil lædere possint:
Aut quia non penetrant, aut quod penetrantibus illis
Exitus ex oculis liber datur, in remorando
Lædere ne possint ex ulla lumina parte.

De animi motu.

Nunc age, quæ moveant animum res, accipe; et unde,
Quæ veniunt, veniant in mentem, percipe paucis.
Principio hoc dico, rerum simulacra vagari
Multa modis multis in cunctas undique partes
Tenuia, quæ facile inter se junguntur in auris,
Obvia quum veniunt; ut aranea bracteaque auri.
Quippe etenim multo magis hæc sunt tenuia textu,

Quam quæ percipiunt oculos, visumque lacessunt;
Corporis hæc quoniam penetrant per rara, cientque
Tenuem animi naturam intus, sensumque lacessunt.
  Centauros itaque et Scyllarum membra videmus,
Cerbereasque canum fauces, simulacraque eorum,
Quorum morte obita tellus amplectitur ossa:
Omne genus, quoniam passim simulacra feruntur,
Partim sponte sua quæ fiunt aëre in ipso,
Partim quæ variis ab rebus cumque recedunt,
Et quæ conficiunt ex horum facta figuris.
Nam certe ex vivo Centauri non fit imago,
Nulla fuit quoniam talis natura animaï:
Verum ubi equi atque hominis casu convenit imago,
Hærescit facile extemplo, quod diximus ante,
Propter subtilem naturam et tenuia texta.
  Cetera de genere hoc eadem ratione creantur.
Quæ quum mobiliter summa levitate feruntur,
Ut prius ostendi, facile uno commovet ictu
Quælibet una animum nobis subtilis imago.
Tenuis enim mens est, et mire mobilis ipsa.
  Hæc fieri, ut memoro, facile hinc cognoscere possis,
Quatenus hoc simile est illi, quod mente videmus,
Atque oculis simili fieri ratione necesse est.
Nunc igitur, docui quoniam, me forte leonum
Cernere per simulacra, oculos quæcumque lacessunt:
Scire licet, mentem simili ratione moveri
Per simulacra leonum cetera, quæ videt æque,
Nec minus, atque oculi; nisi quod mage tenuia cernit.
  Nec ratione alia, quum somnus membra profudit,
Mens animi vigilat, nisi qua simulacra lacessunt
Hæc eadem nostros animos, quæ, quum vigilamus:
Usque adeo, certe ut videamur cernere eum, quem,
Reddita vita, jam mors et terra potita est.
Hoc ideo fieri cogit natura, quod omnes
Corporis effecti sensus per membra quiescunt,
Nec possunt falsum veris convincere rebus.

Præterea, meminisse jacet, languetque sopore,
Nec dissentit, eum mortis letique potitum
Jampridem, quem mens vivum se cernere credit.
Quod superest, non est mirum, simulacra moveri,
Brachiaque in numerum jactare et cetera membra.
Nam fit, ut in somnis facere hoc videatur imago.
Quippe, ubi prima perit, alioque est altera nata
Inde statu, prior hîc gestum mutasse videtur.
Scilicet id fieri celeri ratione putandum est:
Tanta est mobilitas, et rerum copia tanta,
Tantaque sensibili quovis est tempore in uno
Copia particularum, ut possit suppeditare.
Multaque in his rebus quæruntur, multaque nobis
Clarandum est, plane si res exponere avemus.

Quare, quod libuerit, statum cogitemus.

Quæritur in primis, quare, quod cuique libido
Venerit, extemplo mens cogitet ejus id ipsum.
Anne voluntatem nostram simulacra tuentur,
Et, simulac volumus, nobis occurrit imago?
Si mare, si terram cordi est, si denique cœlum,
Conventus hominum, pompam, convivia, pugnas,
Omnia sub verbone creat natura paratque?
Quum præsertim aliis eadem in regione locoque
Longe dissimiles animus res cogitet omnes?
Quid porro, in numerum procedere quum simulacra
Cernimus in somnis, et mollia membra movere;
Mollia mobiliter quum alternis brachia mittunt,
Et repetunt oculis gestum pede convenienti?
Scilicet arte madent simulacra, et docta vagantur,
Nocturno facere ut possint in tempore ludos?
An magis illud erit verum, quia tempore in uno
Consentimus id, ut quum vox emittitur una,
Tempora multa latent, ratio quæ comperit esse?
Propterea fit, uti quovis in tempore quæque
Præsto sint simulacra locos in quosque parata:

Tanta est mobilitas, et rerum copia tanta:
Hoc, ubi prima perit, alioque est altera nata
Inde statu, prior hic gestum mutasse videtur.
Et, quia tenuia sunt, nisi quæ contendit, acute
Cernere non potis est animus; proinde omnia, quæ sunt
Præterea, pereunt, nisi sic sese ipse paravit.
Ipse parat sese porro, speratque futurum,
Ut videat, quod consequitur, rem quamque: fit ergo.
Nonne vides, oculos etiam, quum, tenuia quæ sint,
Cernere cœperunt, contendere se atque parare,
Nec sine eo fieri posse, ut cernamus acute?
Et tamen in rebus quoque apertis noscere possis,
Si non advertas animum, proinde esse, quasi omni
Tempore semotum fuerit longeque remotum.
Cur igitur mirum est, animus si cetera perdit,
Præter quam quibus est in rebus deditus ipse?
Deinde adopinamur de signis maxima parvis,
Ac nos in fraudem induimus frustraminis ipsi.
Fit quoque, ut interdum non suppeditetur imago
Ejusdem generis; sed femina, quæ fuit ante
In manibus, vir tum factus videatur adesse:
Aut alia ex alia facies ætasque sequatur:
Quod ne miremur, sopor atque oblivia curant.
Illud in his rebus vitium vehementer inesse
Effugere errorem, vitareque præmetuenter,
Lumina ne facias oculorum clara creata,
Prospicere ut possimus: et, ut proferre viaï
Proceros passus, ideo fastigia posse
Surarum ac feminum pedibus fundata plicari;
Brachia tum porro validis ex apta lacertis
Esse, manusque datas, utraque a parte ministras,
Ut facere ad vitam possemus, quæ foret usus.
Cetera de genere hoc, inter quæcumque pretantur,
Omnia perversa præpostera sunt ratione:
Nil ideo quoniam natum est in corpore, ut uti
Possemus; sed, quod natum est, id procreat usum.

Prius oculos, linguam, aures esse nata, quam eorum usum.

Nec fuit ante videre oculorum lumina nata;
Nec dictis orare prius, quam lingua creata est:
Sed potius longe linguæ præcessit origo
Sermonem; multoque creatæ sunt prius aures,
Quam sonus est auditus; et omnia denique membra
Ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus.
Haud igitur potuere utendi crescere causa.
  At contra conferre manu certamina pugnæ,
Et lacerare artus, fœdareque membra cruore
Ante fuit multo, quam lucida tela volarent:
Et vulnus vitare prius natura coegit,
Quam daret objectum parmaï læva per artem.
  Scilicet et fessum corpus mandare quieti
Multo antiquius est, quam lecti mollia strata:
Et sedare sitim prius est, quam pocula, natum.
Hæc igitur possent utendi cognita causa
Credier, ex usu quæ sunt vitaque reperta.
Illa quidem, seorsum sunt omnia quæ prius ipsa
Nata, dedere suæ post notitiam utilitatis:
Quo genere in primis sensus et membra videmus.
Quare etiam atque etiam procul est, ut credere possis,
Utilitatis ob officium potuisse creari.
  Illud item non est mirandum, corporis ipsa
Quod natura cibum quærit cujusque animantis.
Quippe etenim fluere atque recedere corpora rebus
Multa modis multis docui: sed plurima debent
Ex animalibus; hæc quia sunt exercita motu;
Multaque per sudorem ex alto pressa feruntur;
Multa per os exhalantur, quum languida anhelant.
His igitur rebus rarescit corpus, et omnis
Subruitur natura; dolor quam consequitur rem.
Propterea capitur cibus, ut suffulciat artus,
Et recreet vires interdatus, atque patentem

Per membra ac venas ut amorem obturet edendi.
  Humor item discedit in omnia, quæ loca cumque
Poscunt humorem; glomerataque multa vaporis
Corpora, quæ stomacho præbent incendia nostro,
Dissipat adveniens liquor, ac restinguit, ut ignem,
Urere ne possit calor amplius aridus artus.
Sic igitur tibi anhela sitis de corpore nostro
Abluitur, sic expletur jejuna cupido.

De motu membrorum, id est ambulando.

  Nunc quî fiat, uti passus proferre queamus,
Quum volumus, varieque datum sit membra movere,
Et quæ res tantum hoc oneris protrudere nostri
Corporis insuerit, dicam: tu percipe dicta.
  Dico, animo nostro primum simulacra meandi
Accidere, atque animum pulsare, ut diximus ante.
Inde voluntas fit: neque enim facere incipit ullam
Rem quisquam, quam mens providit, quid velit, ante.
Id, quod providet, illius rei constat imago.
Ergo, animus quum sese ita commovet, ut velit ire
Inque gredi, ferit extemplo, quæ in corpore toto
Per membra atque artus animaï dissita vis est:
Et facile est factum, quoniam conjuncta tenetur.
Inde ea proporro corpus ferit, atque ita tota
Paulatim moles protruditur atque movetur.
  Præterea tum rarescit quoque corpus, et aëı
Scilicet, ut debet, qui semper mobilis exstat,
Per patefacta venit, penetratque foramina largus,
Et dispergitur ad partes ita quasque minutas
Corporis: hic igitur rebus fit utrimque duabus,
Corpus uti, ut navis velis ventoque, feratur.
  Nec tamen illud in his rebus mirabile constat,
Tantula quod tantum corpus corpuscula possint
Contorquere, et onus totum convertere nostrum.
Quippe etenim ventus subtili corpore tenuis
Trudit agens magnam magno molimine navem;

Et manus una regit quantovis impete euntem;
Atque gubernaclum contorquet quolibet unum:
Multaque per trochleas et tympana pondere magno
Commovet, atque levi sustollit machina nisu.

De somno quem admodum fiat.

Nunc, quibus ille modis somnus per membra quietem
Irriget, atque animi curas e pectore solvat,
Suavidicis potius, quam multis, versibus edam:
Parvus ut est cygni melior canor, ille gruum quam
Clamor, in ætheriis dispersus nubibus austri.
Tu mihi da tenues aures animumque sagacem,
Ne fieri negites, quæ dicam, posse, retroque
Vera repulsanti discedas pectore dicta:
Tutemet in culpa quum sis, neque cernere possis.
Principio somnus fit, ubi est distracta per artus
Vis animæ; partimque foras ejecta recessit,
Et partim contrusa magis concessit in altum.
Dissolvuntur enim tum demum membra, fluuntque.
Nam dubium non est, animaï quin opera sit
Sensus hic in nobis, quem quum sapor impedit esse,
Tum nobis animam perturbatam esse putandum est,
Ejectamque foras; non omnem; namque jaceret
Æterno corpus perfusum frigore leti;
Quippe ubi nulla latens animaï pars remaneret
In membris, cinere ut multa latet obrutus ignis,
Unde reconflari sensus per membra repente
Possit, ut ex igni cæco consurgere flamma.
Sed quibus hæc rebus novitas confletur, et unde
Perturbari anima et corpus languescere possit,
Expediam: tu fac, ne ventis verba profundam.
Principio, externa corpus de parte necessum est,
Aëriis quoniam vicinum tangitur auris,
Tundier, atque ejus crebro pulsarier ictu:
Propterea que fere res omnes, aut corio sunt,

Aut etiam conchis, aut callo, aut cortice tectæ[f].
Interiorem etiam partem spirantibus aër
Verberat hic idem, quum ducitur atque reflatur.
Quare utrimque secus quum corpus vapulet, et quum
Perveniant plagæ per parva foramina nobis
Corporis ad primas partes elementaque prima;
Fit quasi paulatim nobis per membra ruina.
Conturbantur enim positura principiorum
Corporis atque animi, sic ut pars inde animaï
Eliciatur, et introrsum pars abdita cedat;
Pars etiam distracta per artus non queat esse
Conjuncta inter se, neque motu mutua fungi:
Inter enim sepit cœtus natura viasque.
Ergo sensus abit mutatis motibus alte.
Et quoniam non est, quasi quod suffulciat artus,
Debile fit corpus, languescunt omnia membra;
Brachia palpebræque cadunt, poplitesque cubanti
Sæpe tama[g] submittuntur, viresque resolvunt.
Deinde cibum sequitur somnus, quia, quæ facit aër,
Hæc eadem cibus, in venas dum diditur omnes,
Efficit: et multo sopor ille gravissimus exstat,
Quem satur aut lassus capias; quia plurima tum se
Corpora conturbant magno contusa labore.
Fit ratione eadem conjectus parte animaï
Altior, atque foras ejectus largior ejus,
Et divisior inter se ac distractior intus.

De somnis.

Et, quo quisque fere studio devinctus adhæret,
Aut quibus in rebus multum sumus ante morati,
Atque in ea ratione fuit contenta magis mens;
In somnis eadem plerumque videmur obire:
Causidici causas agere et componere leges;
Induperatores pugnare ac prœlia obire;
Nautæ contractum cum ventis cernere bellum;

[f] Aut cute conclusæ; MS.

[g] tamen; MS.

Nos agere hoc autem, et naturam quærere rerum
Semper, et inventam patriis exponere chartis.
  Cetera sic studia atque artes plerumque videntur
In somnis animos hominum frustrata tenere:
Et, quicumque dies multos ex ordine ludis
Assiduas dederint operas, plerumque videmus,
Quum jam destiterint ea sensibus usurpare,
Relicuas tamen esse vias in mente patentes,
Qua possint eadem rerum simulacra venire.
Permultos itaque illa dies eadem obversantur
Ante oculos, etiam vigilantes ut videantur
Cernere saltantes, et mollia membra moventes,
Et citharæ liquidum carmen chordasque loquentes
Auribus accipere; et consessum cernere eundem,
Scenaïque simul varios splendere decores.
Usque adeo magni refert studium atque voluntas,
Et quibus in rebus consuerint esse operati
Non homines solum, sed vero animalia cuncta.
Quippe videbis equos fortes, quum membra jacebunt
In somnis, sudare tamen spirareque semper,
Et quasi de palma summas contendere vires,
Aut quasi carceribus patefactis sæpe quiete.
  Venantumque canes in molli sæpe quiete
Jactant crura tamen subito, vocesque repente
Mittunt, et crebras redducunt naribus auras,
Ut vestigia si teneant inventa ferarum;
Expergefactique sequuntur inania sæpe
Cervorum simulacra, fugæ quasi dedita cernant;
Donec discussis redeant erroribus ad se.
At consueta domi catulorum blanda propago
Discutere et corpus de terra corripere instant,
Proinde quasi ignotas facies atque ora tuantur.
Et quo quæque magis sunt aspera seminiorum,
Tam magis in somnis eadem sævire necessum est.
  At variæ fugiunt volucres, pennisque repente
Sollicitant divûm nocturno tempore lucos,

Accipitres somno in leni si prœlia pugnasque
Edere sunt persectantes visæque volantes.
  Porro hominum mentes magnis quæ motibus edunt,
Magna itidem sæpe in somnis faciuntque geruntque,
Reges expugnant, capiuntur, prœlia miscent,
Tollunt clamorem, quasi si jugulentur ibidem:
Multi depugnant, gemitusque doloribus edunt,
Et quasi pantheræ morsu sævique leonis
Mandantur, magnis clamoribus omnia complent.
Multi de magnis per somnum rebu' loquuntur,
Indicioque sui facti persæpe fuere.
Multi mortem obeunt; multi, de montibus altis
Ut qui præcipitent ad terram, corpore toto
Exterrentur, et ex somno, quasi mentibu' capti,
Vix ad se redeunt, permoti corporis æstu.
  Flumen item sitiens aut fontem propter amœnum
Assidet, et totum prope faucibus occupat amnem.
Puri sæpe lacum propter se ac dolia curta,
Somno devincti, credunt extollere vestem;
Totius humorem saccatum corpori' fundunt,
Quum Babylonica magnifico splendore rigantur.

De rebus Veneris.

  Tum, quibus ætatis freta primitus insinuantur,
Semen ubi ipsa dies membris matura creavit,
Conveniunt simulacra foris e corpore quoque,
Nuntia præclari vultus pulchrique coloris,
Qui ciet irritans loca turgida semine multo;
Ut, quasi transactis sæpe omnibu' rebu', profundant
Fluminis ingentes fluctus, vestemque cruentent.
  Sollicitatur id in nobis, quod diximus ante,
Semen, adulta ætas quum primum roborat artus.
Namque alias aliud res commovet atque lacessit:
Ex homine humanum semen ciet una hominis vis.
Quod simul atque suis ejectum sedibus exit,
Per membra atque artus decedit corpore toto,

In loca conveniens nervorum certa, cietque
Continuo partes genitales corporis ipsas:
Irritata tument loca semine, fitque voluntas
Ejicere id, quo se contendit dira libido;
Idque petit corpus mens, unde est saucia amore.
Namque omnes plerumque cadunt in vulnus, et illam
Emicat in partem sanguis, unde icimur ictu;
Et si cominus est, hostem ruber occupat humor.
Sic igitur, Veneris qui telis accipit ictus,
Sive puer membris muliebribus hunc jaculatur,
Seu mulier, toto jactans e corpore amorem,
Unde feritur, eo tendit, gestitque coire,
Et jacere humorem in corpus de corpore ductum;
Namque voluptatem præsagit multa cupido.
Hæc Venus est nobis; hinc autem[h] est nomen Amoris:
Hinc illa et primum Veneris dulcedinis in cor
Stillavit gutta, et successit fervida cura.
Nam si abest, quod ames, præsto simulacra tamen sunt
Illius, et nomen dulce obversatur ad aures.
Sed fugitare decet simulacra, et pabula amoris
Absterrere sibi, atque alio convertere mentem;
Et jacere humorem collectum in corpora quæque,
Nec retinere semel conversum unius amore,
Et servare sibi curam certumque dolorem.
Ulcus enim vivescit et inveterascit alendo,
Inque dies gliscit furor, atque ærumna gravescit,
Si non prima novis conturbes vulnera plagis,
Vulgivagaque vagus Venere ante recentia cures,
Aut alio possis animi traducere motus.
Nec Veneris fructu caret is, qui vitat amorem;
Sed potius, quæ sunt sine pœna, commoda sumit.
Nam certa et pura est sanis magis inde voluptas,
Quam miseris: etenim potiundi tempore in ipso
Fluctuat incertis erroribus ardor amantum;
Nec constat, quid primum oculis manibusque fruantur.

[h] mite; MS.

Quod petiere premunt arcte, faciuntque dolorem
Corporis, et dentes illidunt sæpe labellis,
Osculaque affligunt, quia non est pura voluptas:
Et stimuli subsunt, qui instigant lædere id ipsum,
Quodcumque est, rabies unde illæ germina surgunt.
Sed leviter pœnas frangit Venus inter amorem,
Blandaque refrenat morsus admixta voluptas.
  Namque in eo spes est, unde est ardoris origo,
Restingui quoque posse ab eodem corpore flammam;
Quod fieri contra totum natura repugnat:
Unaque res hæc est, cujus quo plurima habemus,
Tam magis ardescit dira cupedine pectus.
Nam cibus atque humor membris assumitur intus;
Quæ quoniam certas possunt obsidere partes,
Hoc facile expletur laticum frugumque cupido:
Ex hominis vero facie, pulchroque colore
Nil datur in corpus præter simulacra fruendum
Tenuia; quæ vento spes raptat sæpe misella.
Ut bibere in somnis sitiens quum quærit, et humor
Non datur, ardorem membris qui stinguere possit;
Sed laticum simulacra petit, frustraque laborat,
In medioque sitit torrenti flumine potans:
Sic in amore Venus simulacris ludit amantes;
Nec satiare queunt spectando corpora coram,
Nec manibus quidquam teneris abradere membris
Possunt, errantes incerti corpore toto.
  Denique quum membris collatis flore fruuntur
Ætatis, jam quum præsagit gaudia corpus,
Atque in eo est Venus, ut muliebria conserat arva;
Affigunt avide corpus, junguntque salivas
Oris, et inspirant pressantes dentibus ora;
Nequidquam; quoniam nihil inde abradere possunt,
Nec penetrare, et abire in corpus corpore toto.
Nam facere interdum velle, et certare videntur;
Usque adeo cupide in Veneris compagibus hærent,
Membra voluptatis dum vi labefacta liquescunt.

Tandem ubi se erupit nervis conjecta cupido,
Parva fit ardoris violenti pausa parumper;
Inde redit rabies eadem, et furor ille revisit,
Quum sibi, quod cupiant ipsi, contingere quærunt;
Nec reperire malum id possunt quæ machina vincat:
Usque adeo incerti tabescunt vulnere cæco.
  Adde quod absumunt vires, pereuntque labore;
Adde quod alterius sub nutu degitur ætas.
Labitur interea res, et vadimonia fiunt;
Languent officia, atque ægrotat fama vacillans;
Unguenta et pulchra in pedibus Sicyonia rident
Scilicet; et grandes viridi cum luce smaragdi
Auro includuntur, teriturque thalassina vestis
Assidue, et Veneris sudorem exercita potat;
Et bene parta patrum fiunt anademata, mitræ:
Interdum in pallam atque Alidensia, Chiaque vertunt.
Eximia veste et victu convivia, ludi,
Pocula crebra, unguenta, coronæ, serta parantur;
Nequidquam: quoniam medio de fonte leporum
Surgit amari aliquid, quod in ipsis floribus angat:
Aut quum conscius ipse animus se forte remordet,
Desidiose agere ætatem, lustrisque perire;
Aut quod in ambiguo verbum jaculata reliquit,
Quod cupido affixum cordi vivescit, ut ignis;
Aut nimium jactare oculos, aliumve tueri
Quod putat, in vultuque videt vestigia risus.
  Atque in amore mala hæc proprio summeque secundo
Inveniuntur; in adverso vero atque inopi sunt,
Prendere quæ possis, oculorum lumine aperto,
Innumerabilia: ut melius vigilare sit, ante
Qua docui ratione, cavereque, ne illiciaris.
Nam vitare, plagas in amoris ne jaciamur,
Non ita difficile est, quam captum retibus ipsis
Exire, et validos Veneris perrumpere nodos.
  Et tamen implicitus quoque possis inque peditus
Effugere infestum, nisi tute tibi obvius obstes,

Et prætermittas animi vitia omnia primum;
Tum quæ corpori' sunt ejus, quam perpetis ac vis.
Nam faciunt homines plerumque cupidine cæci,
Et tribuunt ea, quæ non sunt his commoda vere.
Multimodis igitur pravas turpesque videmus
Esse in deliciis, summoque in honore vigere.
Atque alios alii irrident, Veneremque suädent
Ut placent, quoniam fœdo afflictentur amore;
Nec sua respiciunt miseri mala maxima sæpe.
  Nigra, μελίχροος est, immunda et fœtida, ἄκοσμος·
Cæsia, Παλλάδιον· nervosa et lignea, δορκάς·
Parvula, pumilio, Χαρίτων μία, tota merum sal:
Magna atque immanis, κατάπληξις, plenaque honoris
Balba, loqui non quit? τραυλίζει· muta, pudens est;
At flagrans, odiosa, loquacula, λαμπάδιον fit;
Ἰσχνὸν ἐρωμένιον tum fit, quum vivere non quit
Præ macie: ῥαδινὴ vero est, jam mortua tussi;
At gemina et mammosa, Ceres est ipsa ab Iaccho;
Simula, Σιληνὴ ac Σατύρα est: labiosa, φίλημα.
Cetera de genere hoc longum est, si dicere coner
  Sed tamen esto jam quantovis oris honore,
Cui Veneris membris vis omnibus exoriatur:
Nempe aliæ quoque sunt; nempe hac sine viximus ante;
Nempe eadem facit, et scimus facere omnia turpes;
Et miseram tetris se suffit odoribus ipsa,
Quam famulæ longe fugitant, furtimque cachinnant.
  At lacrimans exclusus amator limina sæpe
Floribus et sertis operit, postesque superbos
Unguit amaracino, et foribus miser oscula figit.
Quem si, jam immissum, venientem offenderit aura
Una modo, causas abeundi quærat honestas,
Et meditata diu cadat, alte sumpta, querela;
Stultitiaque ibi se damnet, tribuisse quod illi
Plus videat, quam mortali concedere par est.
Nec Veneres nostras hoc fallit; quo magis ipsæ
Omnia summopere hos vitæ postscenia celant,

Quos retinere volunt, adscriptosque esse in amore:
Nequidquam; quoniam tu animo tamen omnia posses
Protrahere in lucem, atque omnes inquirere risus.
Et, si bello animo est, et non odiosa vicissim,
Prætermittere te humanis concedere rebus.
  Nec mulier semper ficto suspirat amore,
Quæ complexa viri corpus cum corpore jungit,
Et tenet assuctis humectans oscula labris.
Nam facit ex animo sæpe; et communia quærens
Gaudia, sollicitat spatium decurrere amoris.
Nec ratione alia volucres, armenta, feræque,
Et pecudes et equæ maribus subsidere possent,
Si non, ipsa quod illorum subat, ardet abundans
Natura, et Venerem salientum læta retractant.
  Nonne vides, Memmi, quos mutua sæpe voluptas
Vinxit, ut in vinclis communibus excrucientur?
In triviis quum sæpe canes, discedere aventes,
Diversi cupide summis ex viribu' tendunt,
Quum interea validis Veneris compagibus hærent?
Quod facerent nunquam, nisi mutua gaudia nossent,
Quæ jacere in fraudem possent, vinctosque tenere.
Quare etiam atque etiam, ut dico, est communi' voluptas.
  Et commiscendo quum semine forte virile
Femina vim mulxit subita vi, corripuitque;
Tum similes matrum materno semine fiunt,
Ut patribus patrio: sed quos utriusque figuræ
Esse vides juxtim, miscentes volta parentum,
Corpore de patrio et materno sanguine crescunt;
Semina quum Veneris stimulis excita per artus
Obvia conflixit conspirans mutuus ardor,
Et neque utrum superavit eorum, nec superatum est.
  Fit quoque, ut interdum similes exsistere avorum
Possint, et referant proavorum sæpe figuras,
Propterea quia multa modis primordia multis
Mixta suo celant in corpore sæpe parentes,
Quæ patribus patres tradunt a stirpe profecta.

Inde Venus varia producit sorte figuras,
Majorumque refert vultus, vocesque, comasque;
Quandoquidem nihilo minus hæc de semine certo
Fiunt, quam facies et corpora membraque nobis.
Et muliebre oritur patrio de semine sæclum,
Maternoque mares exsistunt corpore creti.
Semper enim partus duplici de semine constat:
Atque, utri simile est magis id, quodcumque creatur,
Ejus habet plus parte æqua; quod cernere possis,
Sive virûm suboles, sive est muliebris origo.
Nec divina satum genitalem numina cuiquam
Absterrent, pater a natis ne dulcibus unquam
Appelletur, et ut sterili Venere exigat ævum;
Quod plerumque putant, et multo sanguine mœsti
Conspergunt aras, adolentque altaria donis,
Ut gravidas reddant uxores semine largo:
Nequidquam divûm numen, sortesque fatigant.
Nam steriles nimium crasso sunt semine partim,
Et liquido præter justum tenuique vicissim.
Tenue, locis quia non potis est affigere adhæsum,
Liquitur extemplo, et revocatum cedit abortu:
Crassius hoc porro, quoniam concretius æquo
Mittitur, aut non tam prolixo provolat ictu,
Aut penetrare locos æque nequit, aut penetratum,
Ægre admiscetur muliebri semine semen.
Nam multum harmoniæ Veneris differre videntur;
Atque alias alii complent magis, ex aliisque
Suscipiunt aliæ pondus magis, inque gravescunt.
Et multæ steriles hymenæis ante fuerunt
Pluribus, et nactæ post sunt tamen, unde puellos
Suscipere et partu possent ditescere dulci;
Et, quibus ante domi fœcundæ sæpe nequissent
Uxores parere, inventa est illis quoque compar
Natura, ut possunt natis munire senectam.
Usque adeo magni refert, ut semina possint
Seminibus commisceri genitaliter apta,

Crassaque conveniant liquidis, et liquida crassis.
Atque in eo refert, quo victu vita colatur:
Namque aliis rebus concrescunt semina membris,
Atque aliis extenuantur tabentque vicissim.
Et quibus ipsa modis tractetur blanda voluptas,
Id quoque permagni refert: nam more ferarum,
Quadrupedumque magis ritu, plerumque putantur
Concipere uxores, quia sic loca sumere possunt
Pectoribus positis, sublatis semina lumbis.
Nec molles opu' sunt motus uxoribus hilum:
Nam mulier prohibet se concipere, atque repugnat,
Clunibus ipsa viri Venerem si læta retractet,
Atque exossato ciet omni pectore fluctus.
Eicit enim sulci recta regione viaque
Vomeris, atque locis avertit seminis ictum.
Idque sua causa consuerunt scorta moveri,
Ne complerentur crebro, gravidæque jacerent,
Et simul ipsa viris Venus ut concinnior esset:
Conjugibus quod nil nostris opus esse videtur.
Nec divinitus interdum Venerisque sagittis
Deteriore fit ut forma muliercula ametur.
Nam facit ipsa suis interdum femina factis,
Morigerisque modis et mundo corpore culta,
Ut facile insuescat secum vir degere vitam.
Quod superest, consuetudo concinnat amorem.
Nam leviter quamvis, quod crebro tunditur ictu,
Vincitur in longo spatio tamen, atque labascit.
Nonne vides, etiam guttas in saxa cadentes
Humoris longo in spatio pertundere saxa?

T. LUCRETII CARI

DE

RERUM NATURA

LIBER QUINTUS.

QUIS potis est dignum pollenti pectore carmen
Condere, pro rerum majestate hisque repertis?
Quisve valet verbis tantum, qui fingere laudes
Pro meritis ejus possit, qui talia nobis
Pectore parta suo quæsitaque præmia liquit?
Nemo, ut opinor, erit mortali corpore cretus.
Nam si, ut ipsa petit majestas cognita rerum,
Dicendum est, Deus ille fuit, Deus, inclyte Memmi,
Qui princeps vitæ rationem invenit eam, quæ
Nunc appellatur sapientia; quique per artem
Fluctibus e tantis vitam tantisque tenebris
In tam tranquillo et tam clara luce locavit.
  Confer enim divina aliorum antiqua reperta;
Namque Ceres fertur fruges, Liberque liquoris
Vitigeni laticem mortalibus instituisse:
Quum tamen his posset sine rebus vita manere;
Ut fama est, aliquas etiam nunc vivere gentes.
At bene non poterat sine puro pectore vivi.
Quo magis hic merito nobis Deus esse videtur,
Ex quo nunc etiam per magnas didita gentes

Dulcia permulcent animos solatia vitæ.
Herculis antistare autem si facta putabis,
Longius a vera multo ratione ferere.
Quid Nemeæus enim nobis nunc magnus hiatus
Ille leonis obesset, et horrens Arcadius sus?
Denique quid Cretæ taurus, Lernæaque pestis
Hydra venenatis posset vallata colubris?
Quidve tripectora tergemini vis Geryonaï?
Et Diomedis equi, spirantes naribus ignem,
Thracen Bistoniasque plagas atque Ismara propter,
Tantopere officerent nobis, [uncisque timendæ
Unguibus, Arcadiæ volucres [a]] Stymphala colentes?
Aureaque Hesperidum servans fulgentia mala
Asper, acerba tuens, immani corpore serpens,
Arboris amplexus stirpem, quid denique obesset,
Oceanum propter [b] littus; pelagique severa,
Quo neque noster adit quisquam, nec barbarus audet?
Cetera de genere hoc quæ sunt portenta perempta,
Si non victa forent, quid tandem viva nocerent?
Nil, ut opinor: ita ad satiatem terra ferarum
Nunc etiam scatit, et trepido terrore repleta est
Per nemora ac montes magnos silvasque profundas:
Quæ loca vitandi plerumque est nostra potestas.
At nisi purgatum est pectus, quæ prœlia nobis
Atque pericula sunt ingratis insinuandum?
Quantæ tum scindunt hominem cupedinis acres
Sollicitum curæ? quantique perinde timores?
Quidve superbia, spurcities, petulantia, quantas
Efficiunt clades? quid luxus desidiæque?
Hæc igitur qui cuncta subegerit, ex animoque
Expulerit dictis, non armis; nonne decebit,
Hunc hominem numero divûm dignarier esse?
Quum bene præsertim multa ac divinitus ipsis
Immortalibu' de divis dare dicta suërit,
Atque omnem rerum naturam pandere dictis.

[a] Desunt in MS [b] Propter Atlanteum; MS

Cujus ego ingressus vestigia, dum rationes
Persequor, ac doceo dictis, quo quæque creata
Fœdere sint, in eo quam sit durare necessum,
Nec validas ævi valeant rescindere leges.

Animam nativam esse.

Quo genere in primis animi natura reperta est,
Nativo primum consistere corpore creta,
Nec posse incolumem magnum durare per ævum:
Sed simulacra solere in somnis fallere mentem,
Cernere quum videamur eum, quem vita reliquit.

Mundum natum et mortalem esse.

Quod superest, nunc huc rationis detulit ordo,
Ut mihi, mortali consistere corpore mundum,
Nativumque simul, ratio reddenda sit, esse.
Et quibus ille modis congressus materiaï
Fundarit terram, cœlum, mare, sidera, solem
Lunaïque globum; tum quæ tellure animantes
Exstiterint, et quæ nullo sint tempore natæ:
Quove modo genus humanum variante loquela
Cœperit inter se vesci per nomina rerum:
Et quibus ille modis divûm metus insinuarit
Pectora, terrarum qui in orbi sancta tuetur
Fana, lacus, lucos, aras, simulacraque divûm.

De solis lunæque cursu.

Præterea, solis cursus lunæque meatus
Expediam, qua vi flectat natura gubernans:
Ne forte hæc inter cœlum terramque reamur
Libera sponte sua cursus lustrare perennes,
Morigera ad fruges augendas atque animantes:
Neve aliqua divûm volvi ratione putemus.
Nam, bene qui didicere, Deos securum agere ævum,
Si tamen interea mirantur, qua ratione
Quæque geri possint, præsertim rebus in illis,

Quæ supra caput ætheriis cernuntur in oris;
Rursus in antiquas referuntur religiones,
Et dominos acres adsciscunt, omnia posse
Quos miseri credunt, ignari quid queat esse,
Quid nequeat; finita potestas denique cuique
Quanam sit ratione, atque alte terminus hærens.
Quod superest, ne te in promissis plura moremur,

Mare cœlum, terra, interitura.

Principio maria ac terras cœlumque tuere:
Quorum naturam triplicem, tria corpora, Memmi,
Tres species tam dissimiles, tria talia texta,
Una dies dabit exitio, multosque per annos
Sustentata, ruet moles et machina mundi.
Nec me animi fallit, quam res nova miraque menti
Accidat, exitium cœli terræque futurum;
Et quam difficile id mihi sit pervincere dictis:
Ut fit, ubi insolitam rem apportes auribus ante,
Nec tamen hanc possis oculorum subdere visu,
Nec jacere indu manus, via qua munita fidei
Proxima fert humanum in pectus templaque mentis.
Sed tamen effabor: dictis dabit ipsa fidem res
Forsitan, et graviter terrarum motibus orbis
Omnia conquassari in parvo tempore cernes;
Quod procul a nobis flectat fortuna gubernans;
Et ratio potius, quam res persuadeat ipsa,
Succidere horrisono posse omnia victa fragore.
Qua prius aggrediar quam de re fundere fata
Sanctius, et multo certa ratione magis, quam
Pythia, quæ tripode e Phœbi lauroque profatur;
Multa tibi expediam doctis solatia dictis;
Religione refrenatus ne forte rearis,
Terras, et solem, cœlum, mare, sidera, lunam
Corpore divino debere æterna manere;
Propterea que putes ritu par esse gigantum,
Pendere eos pœnas immani pro scelere omnes,

Qui ratione sua disturbent mœnia mundi,
Præclarumque velint cœli restinguere solem,
Immortalia mortali sermone notantes.
Quæ procul usque adeo divino ab numine distent,
Inque deûm numero quæ sint indigna videri,
Notitiam potius præbere ut posse putentur,
Quid sit vitali motu sensuque remotum.
Quippe etenim non est, cum quovis corpore ut esse
Posse animi natura putetur consiliumque:
Sicut in æthere non arbor, nec in æquore salso
Nubes esse queunt, neque pisces vivere in arvis,
Nec cruor in lignis, nec saxis succus inesse:
Certum ac dispositum est, ubi quidquid crescat et insit:

Animum et animam non posse sine corpore esse.

Sic animi natura nequit sine corpore oriri
Sola, neque a nervis et sanguine longius esse.
Quod si posset enim, multo prius ipsa animi vis
In capite, aut humeris, aut imis calcibus esse
Posset, et innasci quavis in parte soleret,
Quamde in eodem homine atque in eodem vase maneret.
Quod quoniam nostro quoque constat corpore certum,
Dispositumque videtur, ubi esse et crescere possit
Seorsum anima atque animus: tanto magis inficiandum,
Totum posse extra corpus, formamque animalem
Putribus in glebis terrarum, aut solis in igni,
Aut in aqua durare, aut altis ætheris oris.
Haud igitur constant divino prædita sensu,
Quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.

Mundum a Diis non esse constitutum.

Illud item non est ut possis credere, sedes
Esse deûm sanctas in mundi partibus ullis.
Tenuis enim natura deûm, longeque remota
Sensibus ab nostris, animi vix mente videtur.
Quæ quoniam manuum tactum suffugit et ictum,

Tactile nil nobis quod sit, contingere debet.
Tangere enim non quit, quod tangi non licet ipsum,
Quare etiam sedes quoque nostris sedibus esse
Dissimiles debent, tenues de corpore eorum.
Quæ tibi posterius largo sermone probabo.
Dicere porro, hominum causa voluisse parare
Præclaram mundi naturam, proptereaque
Allaudabile opus divûm laudare decere,
Æternumque putare atque immortale futurum,
Nec fas esse, deûm quod sit ratione vetusta
Gentibus humanis fundatum perpetuo ævo,
Sollicitare suis ulla vi ex sedibus unquam,
Nec verbis vexare, et ab imo evertere summa:
Cetera de genere hoc affingere et addere, Memmi,
Desipere est: quid enim immortalibus atque beatis
Gratia nostra queat largirier emolumenti,
Ut nostra quidquam causa gerere aggrediantur?
Quidve novi potuit tanto post ante quietos
Illicere, ut cuperent vitam mutare priorem?
Nam gaudere novis rebus debere videtur,
Cui veteres obsunt; sed, cui nil accidit ægri
Tempore in ante acto, quum pulchre degeret ævum,
Quid potuit novitatis amorem accendere tali?
An, credo, in tenebris vita ac mœrore jacebat,
Donec diluxit rerum genitalis origo?
Quidve mali fuerat nobis non esse creatis?
Natus enim debet, quicumque est, velle manere
In vita, donec retinebit blanda voluptas:
Qui nunquam vero vitæ gustavit amorem,
Nec fuit in numero, quid obest non esse creatum?
Exemplum porro gignendis rebus, et ipsa
Notities hominum, dîs unde est insita primum,
Quid vellent facere ut scirent, animoque viderent?
Quove modo est unquam vis cognita principiorum,
Quidque inter sese permutato ordine possent,
Si non ipsa dedit specimen natura creandi?

Namque ita multimodis multis primordia rerum
Ex infinito jam tempore percita plagis,
Ponderibusque suis consuerunt concita ferri,
Omnimodisque coire, atque omnia pertentare,
Quæcumque inter se possint congressa creare;
Ut non sit mirum, si in tales dispposituras
Deciderunt quoque, et in tales venere meatus,
Qualibus hæc rerum geritur nunc summa novando.
Quod si jam rerum ignorem primordia quæ sint,
Hoc tamen ex ipsis cœli rationibus ausim
Confirmare, aliisque ex rebus reddere multis,
Nequaquam nobis divinitus esse paratam
Naturam rerum; tanta stat prædita culpa.

Divisio terræ vel initium.

Principio, quantum cœli tegit impetus ingens,
Inde avidam partem montes silvæque ferarum
Possedere, tenent rupes vastæque paludes
Et mare, quod late terrarum distinet oras.
Inde duas porro prope partes fervidus ardor,
Assiduusque geli casus, mortalibus aufert.
Quod superest arvi, tamen id natura sua vi
Sentibus obducat, ni vis humana resistat,
Vitaï causa valido consueta bidenti
Ingemere, et terram pressis proscindere aratris:
Si non fœcundas vertentes vomere glebas
Terraïque solum subigentes cimus ad ortus;
Sponte sua nequeant liquidas exsistere in auras.
Et tamen interdum magno quæsita labore,
Quum jam per terras frondent atque omnia florent,
Aut nimiis torret fervoribus ætherius sol,
Aut subiti perimunt imbres gelidæque pruinæ,
Flabraque ventorum violento turbine vexant.
Præterea, genus horriferum natura ferarum,
Humanæ genti infestum, terraque marique,
Cur alit, atque auget? cur anni tempora morbos

Apportant? quare mors immatura vagatur?
Tum porro puer, ut sævis projectus ab undis
Navita, nudus humi jacet, infans, indigus omni
Vitali auxilio, quum primum in luminis oras
Nixibus ex alvo matris natura profudit;
Vagituque locum lugubri complet, ut æquum est,
Cui tantum in vita restet transire malorum.
At variæ crescunt pecudes, armenta, feræque:
Nec crepitacillis opus est, nec cuiquam adhibenda est
Almæ nutricis blanda atque infracta loquela;
Nec varias quærunt vestes pro tempore cœli.
Denique non armis opus est, non mœnibus altis,
Qui sua tutentur, quando omnibus omnia large
Tellus ipsa parit naturaque dædala rerum.
Principio, quoniam terraï corpus et humor
Aurarumque leves animæ calidique vapores,
E quibus hæc rerum consistere summa videtur,
Omnia nativo ac mortali corpore constant;
Debet eadem omnis mundi natura putari.

Cujus pars nativa sit totivum esse.

Quippe etenim, quorum partes et membra videmus
Corpore nativo in mortalibus esse figuris,
Hæc eadem ferme mortalia cernimus esse
Et nativa simul. Quapropter maxima mundi
Quum videam membra ac partes consumpta regigni;
Scire licet, cœli quoque idem terræque fuisse
Principiale aliquod tempus, clademque futuram.
Illud in his rebus ne corripuisse rearis,
Memmi, quod terram atque ignem mortalia sumpsi
Esse; neque humorem dubitavi aurasque perire;
Atque eadem gigni, rursusque augescere dixi.

De terra.

Principio, pars terraï nonnulla, perusta
Solibus assiduis, multa pulsata pedum vi,

Pulveris exhalat nebulam nubesque volantes,
Quas validi toto dispergunt aëre venti:
Pars etiam glebarum ad diluviem revocatur
Imbribus, et ripas radentia flumina rodunt.
Præterea, pro parte sua, quodcumque alid auget,
Roditur: et quoniam dubio procul esse videtur
Omniparens eadem rerum commune sepulcrum;
Ergo terra tibi libatur, et aucta recrescit.

De aqua.

Quod superest, humore novo mare, flumina, fontes
Semper abundare, et latices manare perennes,
Nil opus est verbis; magnus decursus aquarum
Undique declarat: sed primum, quidquid aquaï
Tollitur, in summaque fit, ut nihil humor abundet;
Partim quod validi verrentes æquora venti
Deminuunt, radiisque retexens ætherius sol;
Partim, quod subter per terras diditur omnes.
Percolatur enim virus, retroque remanat
Materies humoris, et ad caput amnibus omnis
Convenit; inde super terras fluit agmine dulci,
Qua via secta semel liquido pede detulit undas.

De aëre sive anima.

Aëra nunc igitur dicam, qui corpore toto
Innumerabiliter privas mutatur in horas:
Semper enim quodcumque fluit de rebus, id omne
Aëris in magnum fertur mare; qui nisi contra
Corpora retribuat rebus, recreetque fluentes,
Omnia jam resoluta forent, et in aëra versa.
Haud igitur cessat gigni de rebus et in res
Recidere assidue; quoniam fluere omnia constat.

De igni et sole.

Largus item liquidi fons luminis, ætherius sol,
Irrigat assidue cœlum candore recenti,

Suppeditatque novo confestim lumine lumen.
Nam primum quidquid fulgoris disperit ei,
Quocumque accidit: id licet hinc cognoscere possis,
Quod, simul ac primum nubes succedere soli
Cœpere, et radios inter quasi rumpere lucis,
Extemplo inferior pars horum disperit omnis,
Terraque inumbratur, qua nimbi cumque feruntur;
Ut noscas, splendore nova res semper egere,
Et primum jactum fulgoris quemque perire;
Nec ratione alia res posse in sole videri,
Perpetuo ni suppeditet lucis caput ipsum.

De lampade et lucerna.

Quin etiam nocturna tibi, terrestria quæ sunt,
Lumina, pendentes lychni, claræque coruscis
Fulguribus, pingues multa fuligine tædæ
Consimili properant ratione, ardore ministro,
Suppeditare novum lumen, tremere ignibus instant;
Instant, nec loca lux inter quasi rupta relinquit:
Usque adeo properanter ab omnibus ignibus ejus
Exitium celeri celeratur origine flammæ.
Sic igitur solem, lunam stellasque putandum
Ex alio atque alio lucem jactare subortu,
Et primum quidquid flammarum perdere semper;
Inviolabilia hæc ne credas forte vigere.

De ædificiis quemadmodum intereant.

Denique, non lapides quoque vinci cernis ab ævo?
Non altas turres ruere, et putrescere saxa?
Non delubra deûm simulacraque fessa fatisci?
Nec sanctum numen fati protollere fines
Posse? neque adversus naturæ fœdera niti?
Denique, non monumenta virûm dilapsa videmus?
Quærere proporro sibi quumque senescere casu?
Non ruere avulsos silices a montibus altis,
Nec validas ævi vires perferre, patique

Finiti? neque enim caderent avulsa repente,
Ex infinito quæ tempore pertolerassent
Omnia tormenta ætatis, privata fragore.
Denique, jam tuere hoc circum supraque, quod omnem
Continet amplexu terram; quod procreat ex se
Omnia, quod quidam memorant, recipitque perempta:
Totum nativum mortali corpore constat.
Nam quodcumque alias ex se res auget alitque,
Deminui debet, recreari quum recipit res.

Quare nativa omnia dicat.

Præterea, si nulla fuit genitalis origo
Terraï et cœli, semperque æterna fuere;
Cur supera bellum Thebanum et funera Trojæ
Non alias alii quoque res cecinere poetæ?
Quo tot facta virûm toties cecidere? neque usquam
Æternis famæ monumentis insita florent?
Verum, ut opinor, habet novitatem summa recensque
Natura est mundi, neque pridem exordia cepit.
Quare etiam quædam nunc artes expoliuntur,
Nunc etiam augescunt: nunc addita navigiis sunt
Multa; modo organici melicos peperere sonores.
Denique natura hæc rerum ratioque reperta est
Nuper; et hanc primus cum primis ipse repertus
Nunc ego sum, in patrias qui possim vertere voces.
Quod, si forte fuisse antehac eadem omnia credis,
Sed periisse hominum torrenti sæcla vapore,
Aut cecidisse urbes magno vexamine mundi,
Aut ex imbribus assiduis exisse rapaces
Per terras amnes, ac oppida cooperuisse;
Tanto quippe magis victus fateare necesse est,
Exitium quoque terrarum cœlique futurum.
Nam, quum res tantis morbis tantisque periclis
Tentarentur, ibi si tristior incubuisset
Causa, darent late cladem, magnasque ruinas:
Nec ratione alia mortales esse videmur

Inter nos, nisi quod morbis ægrescimus idem,
Atque illi, quos a vita natura removit.

Quare æternitas esse possit.

Præterea, quæcumque manent æterna, necesse est,
Aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus,
Nec penetrare pati sibi quidquam, quod queat arctas
Dissociare intus partes; ut materiaï
Corpora sunt, quorum naturam ostendimus ante:
Aut ideo durare ætatem posse per omnem,
Plagarum quia sunt expertia, sicut inane est,
Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum;
Aut etiam, quia nulla loci sit copia circum,
Quo quasi res possint discedere dissoluique:
Sicut summarum summa est æterna, neque extra
Quis locus est, quo dissiliant; neque corpora sunt, quæ
Possint incidere, et valida dissolvere plaga.
At neque, uti docui, solido cum corpore mundi
Natura est, quoniam admixtum est in rebus inane;
Nec tamen est ut inane; neque autem corpora desunt,
Ex infinito quæ possint forte coorta
Corruere hanc rerum violento turbine summam,
Aut aliam quamvis cladem importare perioli.
Nec porro natura loci spatiumque profundi
Deficit, exspergi quo possint mœnia mundi,
Aut alia quavis possint vi pulsa perire.
Haud igitur leti præclusa est janua cœlo,
Nec soli terræque, neque altis æquoris undis:
Sed patet immani et vasto respectat hiatu.

Et nativa esse quum sint mortalia.

Quare etiam nativa necessum est confiteare
Hæc eadem: neque enim, mortali corpore quæ sunt,
Ex infinito jam tempore adhuc potuissent
Immensi validas ævi contemnere vires.
Denique, tantopere inter se quum maxima mundi

Pugnent membra, pio nequaquam concita bello;
Nonne vides, aliquam longi certaminis illis
Posse dari finem? vel quum sol et vapor omnis
Omnibus epotis humoribus exsuperarint,
Quod facere intendunt, neque adhuc conata patrantur:
Tantum suppeditant amnes, ultroque minantur
Omnia diluviare ex alto gurgite ponti:
Nequidquam; quoniam verrentes æquora venti
Deminuunt, radiisque retexens ætherius sol;
Et siccare prius confidunt omnia posse,
Quam liquor incœpti possit contingere finem.
Tantum spirantes æquo certamine bellum,
Magnis de rebus inter se cernere certant:
Quum semel in terra fuerit superantior ignis,
Et semel, ut fama est, humor regnarit in arvis.
Ignis enim superavit, et ambens multa perussit,

De Phaëtonte solis filio.

Avia quum Phaëthonta rapax vis solis equorum
Æthere raptavit toto terrasque per omnes.
At pater omnipotens, ira tum percitus acri,
Magnanimum Phaëthonta repenti fulminis ictu
Deturbavit equis in terram; solque cadenti
Obvius æternam suscepit lampada mundi,
Disjectosque redegit equos, junxitque trementes;
Inde suum per iter recreavit cuncta gubernans:
Scilicet, ut veteres Graiûm cecinere poetæ;
Quod procul a vera nimis est ratione repulsum.
Ignis enim superare potest, ubi materiaï
Ex infinito sunt corpora plura coorta;
Inde cadunt vires aliqua ratione revictæ,
Aut pereunt res exustæ torrentibus auris.
Humor item quondam cœpit superare coortus,
Ut fama est, hominum multos quando obruit undis:
Inde ubi vis aliqua ratione aversa recessit,
Ex infinito fuerat quæcumque coorta,

Constiterunt imbres, et flumina vim minuerunt.
Sed quibus ille modis conjectus materiaï
Fundarit terram et cœlum pontique profunda,
Solis, lunaï cursus, ex ordine ponam.

Origo mundi et omnium.

Nam certe neque consilio primordia rerum
Ordine se suo quæque sagaci mente locarunt;
Nec quos quæque darent motus pepigere profecto:
Sed quia multa modis multis primordia rerum,
Ex infinito jam tempore percita plagis,
Ponderibusque suis consuerunt concita ferri,
Omnimodisque coire, atque omnia pertentare,
Quæcumque inter se possent congressa creare;
Propterea fit, uti magnum vulgata per ævum
Omnigenos cœtus et motus experiendo,
Tandem conveniant ea, quæ conventa repente
Magnarum rerum fiunt exordia sæpe,
Terraï, maris et cœli generisque animantum.
Hic neque tum solis rota cerni lumine largo
Altivolans poterat; nec magni sidera mundi,
Nec mare, nec cœlum, nec denique terra, neque aër,
Nec similis nostris rebus res ulla videri:
Sed nova tempestas quædam, molesque coorta.
Diffugere inde loci partes cœpere, paresque
Cum paribus jungi res, et discludere mundum,
Membraque dividere, et magnas disponere partes
Omnigenis e principiis; discordia quorum
Intervalla, vias, connexus, pondera, plagas,
Concursus, motus conturbât, prœlia miscens,
Propter dissimiles formas variasque figuras;
Quod non omnia sic poterant conjuncta manere,
Nec motus inter sese dare convenientes:
Hoc est a terris altum secernere cœlum,
Et seorsum mare uti secretum humorque pateret,
Seorsus item puri secretique ætheris ignes.

Quippe etenim primum terraï corpora quæque,
Propterea quod erant gravia et perplexa, coibant
In medio atque imas capiebant omnia sedes:
Quæ quanto magis inter se perplexa coibant,
Tam magis expressere ea, quæ mare, sidera, solem,
Lunamque efficerent, et magni mœnia mundi.
Omnia enim magis hæc e lævibus atque rotundis
Seminibus, multoque minoribu' sunt elementis,
Quam tellus: ideo per rara foramina terræ
Partibus erumpens primus se sustulit æther
Ignifer, et multos secum levis abstulit ignes:
Non alia longe ratione, ac sæpe videmus,
Aurea quum primum gemmantes rore per herbas
Matutina rubent radiati lumina solis,
Exhalantque lacus nebulam, fluviique perennes,
Ipsaque, ut interdum, tellus fumare videtur:
Omnia quæ sursum quum conciliantur in alto,
Corpore concreto subtexunt nubila cœlum.
Sic igitur tum se levis ac diffusilis æther
Corpore concreto circumdatus undique sepsit,
Et late diffusus in omnes undique partes,
Omnia sic avido complexu cetera sepsit.

De solis et lunæ magnitudine et motu eorum et quemadmodum nascantur.

Hunc exordia sunt solis lunæque secuta, et
Inter utrasque globi quorum vertuntur in auris,
Quæ neque terra sibi adscivit, neque maximus æther;
Quod nec tam fuerint gravia, ut depressa sederent;
Nec levia, ut possent per summas labier oras:
Et tamen inter utrasque ita sunt, ut corpora viva
Versent, et partes ut mundi totius exstent.
Quod genus in nobis quædam licet in statione
Membra manere, tamen quum sint ea, quæ moveantur.
His igitur rebus retractis, terra repente,
Maxima qua nunc se ponti plaga cærula tendit,

Succidit, et salso suffudit gurgite fossas:
Inque dies quanto circum magis ætheris æstus
Et radii solis cogebant undique terram
Verberibus crebris, extrema ad limina apertam,
In medio ut propulsa suo condensa coiret:
Tam magis expressus salsus de corpore sudor
Augebat mare manando camposque natantes:
Et tanto magis illa foras elapsa volabant[c]
Corpora multa vaporis, et aëris, altaque cœli
Densabant procul a terris fulgentia templa:
Sidebant campi, crescebant montibus altis
Ascensus: neque enim poterant subsidere saxa,
Nec pariter tantundem omnes succumbere partes.
Sic igitur terræ concreto corpore pondus
Constitit, atque omnis mundi quasi limus in imum
Confluxit gravis, et subsedit funditus, ut fæx.
  Inde mare, inde aër, inde æther ignifer ipse
Corporibus liquidis sunt omnia pura relicta;
Et leviora aliis alia et liquidissimus æther;
Atque levissimus aërias super influit auras;
Nec liquidum corpus turbantibus aëris auras
Commisci: sinit hæc violentis omnia verti
Turbinibus: sinit incertis turbare procellis:
Ipse suos ignes certo fert impete labens.
Nam modice fluere atque uno posse æthera nisu,
Significat ponti mare, certo quod fluit æstu,
Unum labendi conservans usque tenorem.
  Motibus astrorum nunc quæ sit causa, canamus.
Principio, magnus cœli si vertitur orbis,
Ex utraque polum parte premere aëra, nobis
Dicendum est, extraque tenere, et claudere utrimque;
Inde alium supera fluere, atque intendere eodem,
Quo volvenda micant æterni sidera mundi;
Ast alium subter, contra qui subvehat orbem;
Ut fluvios versare rotas atque haustra videmus.

[c] valebant; MS.

Est etiam quoque, uti possit cœlum omne manere
In statione, tamen quum lucida signa ferantur:
Sive quod inclusi rapidi sunt ætheris æstus,
Quærentesque viam circumversantur, et ignes
Passim per cœli volvunt se immania templa:
Sive aliunde fluens alicunde extrinsecus aër
Versat agens ignes; sive ipsi serpere possunt,
Quo cujusque cibus vocat atque invitat euntes,
Flammea per cœlum pascentes corpora passim.
Nam quid in hoc mundo sit eorum, ponere certum
Difficile est: sed, quid possit fiatque per omne,
In variis mundis, varia ratione creatis,
Id doceo; pluresque sequor disponere causas
Motibus astrorum, quæ possint esse per omne.
E quibus una tamen sit et hæc quoque causa necesse est,
Quæ vegeat[d] motum signis; sed, quæ sit earum,
Præcipere, haud quaquam est pedetentim progredientis.
Terraque ut in media mundi regione quiescat,
Evanescere paulatim et decrescere pondus
Convenit; atque aliam naturam subter habere,
Ex ineunte ævo conjunctam, atque uniter aptam
Partibus aëriis mundi, quibus insita vivit.
Propterea non est oneri, neque deprimit auras;
Et sua cuique homini nullo sunt pondere membra,
Nec caput est oneri collo, nec denique totum
Corporis in pedibus pondus sentimus inesse.
At quæcumque foris veniunt, impostaque nobis
Pondera sunt, lædunt permulto sæpe minora:
Usque adeo magni refert, quid quæque queat res.
Sic igitur tellus non est aliena repente
Allata, atque auris aliunde objecta alienis;
Sed pariter prima concepta ab origine mundi,
Certaque pars ejus; quasi nobis membra videntur.
Præterea, grandi tonitru concussa, repente
Terra, supra se quæ sunt, concutit omnia motu;

[d] vigeat; MS.

Quod facere haud ulla posset ratione, nisi esset
Partibus aëriis mundi cœloque revincta:
Nam communibus inter se radicibus hærent,
Ex ineunte ævo conjuncta, atque uniter aucta.
  Nonne vides etiam, quam magno pondere nobis
Sustineat corpus tenuissima vis animaï;
Propterea quia tam conjuncta, atque uniter apta est?
Denique, jam saltu pernici tollere corpus
Quis potis est, nisi vis animæ, quæ membra gubernat?
Jamne vides, quantum tenuis natura valere
Possit, ubi est conjuncta gravi cum corpore, ut aër
Conjunctus terris, et nobis est animi vis?

De solis magnitudine.

  Nec nimio solis major rota, nec minor ardor
Esse potest, nostris quam sensibus esse videtur.
Nam quibus e spatiis cumque ignes lumina possunt
Allicere, et calidum membris afflare vaporem,
Nil missus intervallis de corpore librant[e]
Flammarum, nihil ad speciem est contractior ignis.
Proinde, calor quoniam solis lumenque profusum
Perveniunt nostros ad sensus, et loca fulgent:
Forma quoque hinc solis debet filumque videri,
Nil adeo ut possis plus aut minus addere vera.
  Lunaque, sive notho fertur loca lumine lustrans,
Sive suam proprio jactat de corpore lucem;
Quidquid id est, nihilo fertur majore figura,
Quam nostris oculis, qua cernimus, esse videtur.
Nam prius omnia, quæ longe semota tuemur
Aëra per multum, specie confusa videntur,
Quam minui filum: quapropter luna necessè est,
Quandoquidem claram speciem certamque figuram
Præbet, ut est oris extremis quoque notata,
Quantaque quanta est, hinc nobis videatur in alto[f].

[e] Nilque nisi ex intervallis; MS.
[f] Quando quoque hæc fuat hinc nobis videatur in alto; MS.

Postremo, quoscumque vides hinc ætheris ignes,
Quandoquidem, quoscumque in terris cernimus ignes,
Dum tremor est clarus, dum cernitur ardor eorum,
Perparvum quiddam interdum mutare videtur
Alteram utram in partem filum, quo longius absit;
Scire licet, perquam pauxillo posse minores
Esse, vel exigua majores parte brevique.

De calore solis.

Illud item non est mirandum, qua ratione
Tantulus ille queat tantum sol mittere lumen,
Quod maria ac terras omnes cœlumque rigando
Compleat, et calido perfundat cuncta vapore.
Nam licet hinc mundi patefactum totius unum
Largifluum fontem scatere, atque erumpere lumen;
Ex omni mundo quia sic elementa vaporis
Undique conveniunt, et sic conjectus eorum
Confluit, ex uno capite hic ut profluat ardor;
Nonne vides etiam, quam late parvus aquaï
Prata riget fons interdum, campisque redundet?
Est etiam quoque, uti non magno solis ab igni
Aëra percipiat calidis fervoribus ardor;
Opportunus ita est si forte et idoneus aër,
Ut queat accendi parvis ardoribus ictus:
Quod genus interdum segetes stipulamque videmus
Accidere ex una scintilla incendia passim.
Forsitan et rosea sol alte lampade lucens
Possideat multum cæcis fervoribus ignem
Circum se, nullo qui sit fulgore notatus,
Æstifer in tantum radiorum exaugeat ictum.
Nec ratio solis simplex aut recta patescit,
Quo pacto æstivis e partibus ægocerotis
Brumales adeat flexus, atque inde revertens
Canceris ut vertat metas se ad solstitiales:
Lunaque mensibus id spatium videatur obire,

Annua sol in quo consumit tempora cursu:
Non, inquam, simplex his rebus reddita causa est.

Sententia Democriti de sole.

Nam fieri vel cum primis id posse videtur,
Democriti quod sancta viri sententia ponit:
Quanto quæque magis sint terram sidera propter,
Tanto posse minus cum cœli turbine ferri.
Evanescere enim rapidas illius, et acres
Imminui subter vires, ideoque relinqui
Paulatim solem cum posterioribu' signis,
Inferior multum quod sit, quam fervida signa:

De lunæ cursu.

Et magis hoc lunam: et quanto demissior ejus
Cursus abest procul a cœlo, terrisque propinquat,
Tanto posse minus cum signis tendere cursum.
Flaccidiore etiam quanto jam turbine fertur
Inferior quam sol, tanto magis omnia signa
Hanc adipiscuntur circum præterque feruntur.
Propterea fit, ut hæc ad signum quodque reverti
Mobilius videatur, ad hanc quia signa revisunt.
Fit quoque, ut e mundi transversis partibus aër
Alternis certo fluere alter tempore possit,
Qui queat æstivis solem detrudere signis
Brumales usque ad flexus gelidumque rigorem;
Et qui rejiciat gelidis a frigoris umbris
Æstiferas usque in partes et fervida signa.
Et ratione pari lunam stellasque putandum est,
Quæ volvunt magnos in magnis orbibus annos,
Aëribus posse alternis e partibus ire.
Nonne vides etiam diversis nubila ventis
Diversas ire in partes, inferna supernis?
Quî minus illa queant per magnos ætheris orbes
Æstibus inter se diversis sidera ferri?
At nox obruit ingenti caligine terras,

Aut ubi de longo cursu sol ultima cœli
Impulit, atque suos efflavit languidus ignes
Concussos itere, et labefactos aëre multo:
Aut, quia sub terras cursum convertere cogit
Vis eadem, supra terras quæ pertulit, orbem.
  Tempore item certo roseam Matuta per oras
Ætheris Auroram defert, et lumina pandit;
Aut, quia sol idem sub terras ille revertens
Anticipat cœlum radiis accendere tentans;
Aut, quia conveniunt ignes, et semina multa
Confluere ardoris consuerunt tempore certo,
Quæ faciunt solis nova semper lumina gigni.

Ex Ida visio solis.

Quod genus Idæis fama est e montibus altis
Dispersos ignes orienti lumine cerni,
Inde coire globum quasi in unum, et conficere orbem.
  Nec tamen illud in his rebus mirabile debet
Esse, quod hæc ignis tam certo tempore possint
Semina confluere, et solis reparare nitorem.
Multa videmus enim, certo quæ tempore fiunt
Omnibus in rebus: florescunt tempore certo
Arbusta, et certo dimittunt tempore florem.
Nec minus in certo dentes cadere imperat ætas
Tempore, et impubem molli pubescere veste,
Et pariter mollem malis demittere barbam.
Fulmina postremo, nix, imbres, nubila, venti,
Non nimis incertis fiunt in partibus anni.
Namque, ubi sic fuerunt causarum exordia prima,
Atque uti res mundi cecidere ab origine prima,
Consequa natura est jam rerum ex ordine certo.

De die longo et nocte brevi.

  Crescere itemque dies licet, et tabescere noctes;
Et minui luces, quum sumant augmina noctes;
Aut, quia sol idem sub terras atque superne

Imparibus currens anfractibus ætheris oras
Partit, et in partes non æquas dividit orbem;
Et, quod ab alterutra detraxit parte, reponit
Ejus in adversa tanto plus parte relatus;
Donec ad id signum cœli pervenit, ubi anni
Nodus nocturnas exæquat lucibus umbras:
Nam medio cursu flatus Aquilonis et Austri
Distinet æquato cœlum discrimine metas,
Propter signiferi posituram totius orbis,
Annua sol in quo contundit tempora serpens,
Obliquo terras et cœlum lumine lustrans;
Ut ratio declarat eorum, qui loca cœli
Omnia dispositis signis ornata notarunt:
Aut, quia crassior est certis in partibus aër,
Sub terris ideo tremulum jubar hæsitat igni,
Nec penetrare potest facile atque emergere ad ortus;
Propterea noctes hiberno tempore longæ
Cessant, dum veniat radiatum insigne diei:
Aut etiam, quia sic alternis partibus anni
Tardius et citius consuerunt confluere ignes,
Qui faciunt solem certa desurgere parte.

De lumine lunæ.

Luna potest solis radiis percussa nitere,
Inque dies majus lumen convertere nobis
Ad speciem, quantum solis secedit ab orbe,
Donec eum contra pleno bene lumine fulsit,
Atque oriens obitus ejus super edita vidit:
Inde minutatim retro quasi condere lumen
Debet item, quanto propius jam solis ad ignem
Labitur ex alia signorum parte per orbem:
Ut faciunt, lunam qui fingunt esse pilaï
Consimilem, cursusque viam sub sole tenere:
Propterea fit, uti videantur dicere verum.
Est etiam quare proprio cum lumine possit
Volvier, et varias splendoris reddere formas.

Corpus enim licet esse aliud, quod fertur et una
Labitur omnimodis occursans officiensque,
Nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.
Versarique potest, globus ut si forte pilaï
Dimidia ex parte candenti lumine tinctus,
Versandoque globum variantes edere formas
Denique eam partem, quæcumque est ignibus aucta,
Ad speciem vertit nobis, oculosque patentes:
Inde minutatim retro contorquet et aufert
Luciferam partem glomeraminis atque pilaï;
Ut Babylonica Chaldæûm doctrina refutans
Astrologorum artem contra convincere tendit:
Proinde quasi fieri nequeat, quod pugnat uterque,
Aut minus hoc illo sit cur amplectier ausis.
  Denique, cur nequeat semper nova luna creari
Ordine formarum certo, certisque figuris,
Inque dies privos aborisci quæque creata,
Atque alia illius reparari in parte locoque,
Difficile est ratione docere et vincere verbis;
Ordine quum videas tam certo multa creari.

De anni temporibus.

It ver et Venus, et veris prænuntius ante
Pennatus graditur Zephyrus, vestigia propter
Flora quibus mater præspargens ante viaï
Cuncta coloribus egregiis et odoribus opplet:
Inde loci sequitur calor aridus, et comes una
Pulverulenta Ceres, et Etesia flabra Aquilonum:
Inde Autumnus adit; graditur simul Evius Evan;
Inde aliæ tempestates ventique sequuntur,
Altitonans Vulturnus, et Auster fulmine pollens:
Tandem Bruma nives affert, pigrumque rigorem
Reddit: Hiems sequitur, crepitans ac dentibus Algus.
Quo minus est mirum, si certo tempore luna
Gignitur, et certo deletur tempore rursus;
Quum fieri possint tam certo tempore multa.

Solis item quoque defectus lunæque latebras,
Pluribus e causis fieri tibi posse putandum est.
Nam cur luna queat terram secludere, poscis,
Lumina, et a terris altum caput obstruere ei,
Objiciens cæcum radiis ardentibus orbem?
Tempore eodem aliud facere id non posse putetur
Corpus, quod cassum labatur lumine semper?
Solque suos etiam dimittere languidus ignes
Tempore cur certo nequeat, recreareque lumen,
Quum loca præteriit flammis infesta per auras,
Quæ faciunt ignes interstingui atque perire?
Et cur terra queat lunam spoliare vicissim
Lumine, et oppressum solem super ipsa tenere,
Menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras;
Tempore eodem aliud nequeat succurrere lunæ
Corpus, vel supra solis perlabier orbem,
Quod radios interrumpat, lumenque profusum?
Et tamen ipsa suo si fulget luna nitore,
Cur nequeat certa mundi languescere parte,
Dum loca luminibus propriis inimica per exit?
Quod superest, quoniam magni per cærula mundi
Qua fieri quidquid posset ratione, resolvi:

De solis et lunæ offectione.

Solis uti varios cursus lunæque meatus
Noscere possemus, quæ vis et causa cieret;
Quove modo soleant offecto lumine obire,
Et nec opinantes tenebris obducere terras;
Quum quasi connivent, et aperto lumine rursum
Omnia convisunt clara loca candida luce.

De novitate rerum mundi et dispositione quæ in eo sunt.

Nunc redeo ad mundi novitatem et mollia terræ
Arva; novo fœtu quid primum in luminis oras
Tollere et incertis credunt committere ventis.
Principio, genus herbarum viridemque nitorem

Terra dedit circum colles; camposque per omnes
Florida fulserunt viridanti prata colore:
Arboribusque datum est variis exinde per auras
Crescendi magnum immissis certamen habenis.
Ut pluma atque pili primum setæque creantur
Quadrupedum membris et corpore pennipotentum;
Sic nova tum tellus herbas virgultaque primum
Sustulit: inde loci mortalia sæcla creavit
Multa modis multis, varia ratione coorta.
Nam neque de cœlo cecidisse animalia possunt,
Nec terrestria de salsis exisse lacunis.
Linquitur, ut merito maternum nomen adepta
Terra sit, e terra quoniam sunt cuncta creata.
Multaque nunc etiam exsistunt animalia terris,
Imbribus et calido solis concreta vapore.
Quo minus est mirum, si tum sunt plura coorta
Et majora, nova tellure atque æthere adulto.
Principio, genus alituum, variæque volucres
Ova relinquebant exclusæ tempore verno:
Folliculos ut nunc teretes æstate cicadæ
Linquunt sponte sua, victum vitamque petentes.
Tum tibi terra dedit primum mortalia sæcla:
Multus enim calor atque humor superabat in arvis.
Hoc, ubi quæque loci regio opportuna dabatur,
Crescebant uteri terræ radicibus apti:
Quos ubi tempore maturo patefecerat ætas
Infantum, fugiens humorem, aurasque petissens,
Convertebat ibi natura foramina terræ,
Et succum venis cogebat fundere apertis
Consimilem lactis: sicut nunc femina quæque,
Quum peperit, dulci repletur lacte, quod omnis
Impetus in mammas convertitur ille alimenti.
Terra cibum pueris, vestem vapor, herba cubile
Præbebat, multa et molli lanugine abundans.
At novitas mundi nec frigora dura ciebat,
Nec nimios æstus, nec magnis viribus auras.

Omnia enim pariter crescunt et robora sumunt.
Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta
Terra tenet merito, quoniam genus ipsa creavit
Humanum, atque animal prope certo tempore fudit
Omne, quod in magnis bacchatur montibu' passim,
Aëriasque simul volucres variantibu' formis.
Sed, quia finem aliquam pariendi debet habere,
Destitit, ut mulier, spatio defessa vetusto:
Mutat enim mundi naturam totius ætas,
Ex alioque alius status excipere omnia debet,
Nec manet ulla sui similis res: omnia migrant,
Omnia commutat natura et vertere cogit.
Namque aliud putrescit et ævo debile languet;
Porro aliud concrescit, et e contemptibus exit.
Sic igitur mundi naturam totius ætas
Mutat, et ex alio terram status excipit alter,
Quod potuit, nequeat; possit, quod non tulit ante.
Multaque tum tellus etiam portenta creare
Conata est, mira facie membrisque coorta;
Androgynem inter utras, nec utramque utrimque remotum;
Orba pedum partim, manuum viduata vicissim;
Multa sine ore etiam, sine vultu cæca reperta;
Vinctaque membrorum per totum corpus adhæsu;
Nec facere ut possent quidquam, nec cedere quoquam,
Nec vitare malum, nec sumere, quod volet usus.
Cetera de genere hoc monstra ac portenta creabat:
Nequidquam; quoniam natura absterruit auctum;
Nec potuere cupitum ætatis tangere florem,
Nec reperire cibum, nec jungi per Veneris res.
Multa, videmus, enim rebus concurrere debent,
Ut propagando possint producere [g] sæcla.
Pabula primum ut sint, genitalia deinde per artus
Semina, qua possint membris manare remissis;
Feminaque ut maribus conjungi possit, habere
Mutua, quî nectant [h] inter se gaudia uterque.

[g] præcludere; MS. [h] mutuent; MS.

Multaque tum interiisse animantum sæcla necesse est,
Nec potuisse propagando procudere prolem.
Nam, quæcumque vides vesci vitalibus auris.
Aut dolus, aut virtus, aut denique mobilitas est
Ex ineunte ævo genus id tutata, reservans.
Multaque sunt, nobis ex utilitate sua quæ
Commendata manent, tutelæ tradita nostræ.
Principio, genus acre leonum sævaque sæcla
Tutata est virtus, vulpes dolus, ut fuga cervos.
At levisomna canum fido cum pectore corda.
Et genus omne, quod est veterino semine partum,
Lanigeræque simul pecudes et bucera sæcla.
Omnia sunt hominum tutelæ tradita, Memmi.
Nam cupide fugere feras, pacemque secutæ
Sunt, et larga suo sine pabula parta labore;
Quæ damus utilitatis eorum præmia causa.
At, quis nil horum tribuit natura, neque ipsa
Sponte sua possent ut vivere, nec dare nobis
Utilitatem aliquam, quare pateremur eorum
Præsidio nostro pasci genus, esseque tutum?
Scilicet hæc aliis prædæ lucroque jacebant
Indupedita suis fatalibus omnia vinclis,
Donec ad interitum genus id natura redegit.

De Centauris.

Sed neque Centauri fuerunt, neque tempore in ullo
Esse queunt; duplici natura et corpore bino
Ex alienigenis membris compacta potestas,
Hinc illinc par vis ut non sic esse potis sit.
Id licet hinc quamvis hebeti cognoscere corde.
Principio, circum tribus actis impiger annis
Floret equus; puer haud quaquam, quia sæpe etiam nunc
Ubera mammarum in somnis lactantia quæret
Post, ubi equum validæ vires, ætate senecta,
Membraque deficiunt, fugienti languida vita;
Tum demum, puerili ævo florente, juventas

Officit, et molli vestit lanugine malas:
Nec forte ex homine et veterino semine equorum
Confieri credas Centauros posse, neque esse:

De Scyllis.

Aut rapidis canibus succinctas semimarinis
Corporibus Scyllas, et cetera de genere horum,
Inter se quorum discordia membra videmus:
Quæ neque florescunt pariter, nec robora sumunt
Corporibus, neque perficiunt ætate senecta,
Nec simili Venere ardescunt, nec moribus unis
Conveniunt, nec sunt eadem jucunda per artus.
Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta
Barbigeras pecudes, homini quæ est acre venenum.

De monstris et chimæra.

Flamma quidem vero quum corpora fulva leonum
Tam soleat torrere atque urere, quam genus omne
Visceris, in terris quodcumque et sanguinis exstet:
Qui fieri potuit, triplici cum corpore et una,
Prima leo, postrema draco, media ipsa Chimæra,
Ore foras acrem efflaret de corpore flammam?
Quare, etiam tellure nova cœloque recenti,
Talia qui fingit potuisse animalia gigni,
Nixus in hoc uno novitatis nomine inani;
Multa licet simili ratione effutiat ore.
Aurea tum dicat per terras flumina vulgo
Fluxisse, et gemmis florere arbusta suësse;
Aut hominem tanto membrorum esse impete natum,
Trans maria alta pedum nixus ut pandere posset,
Et manibus totum circum se vertere cœlum.

Quæ crearit tellus et quomodo antiqui vivebant.

Nam, quod multa fuere in terris semina rerum,
Tempore quo primum tellus animalia fudit;
Nil tamen est signi, mixtas potuisse creari

Inter se pecudes, compactaque membra animantum:
Propterea quia, quæ de terris nunc quoque abundant
Herbarum genera ac fruges arbustaque læta,
Non tamen inter se possunt complexa creari.
Sed si quæque suo ritu procedit, et omnes
Fœdere naturæ certo discrimina servant.

Et genus humanum multo fuit illud in arvis
Durius, ut decuit, tellus quod dura creasset;
Et majoribus et solidis magis ossibus intus
Fundatum, et validis aptum per viscera nervis;
Nec facile ex æstu, nec frigore quod caperetur,
Nec novitate cibi, nec labi corporis ulla.

Multaque per cœlum solis volventia lustra
Vulgivago vitam tractabant more ferarum.
Nec robustus erat curvi moderator aratri
Quisquam, nec scibat ferro molirier arva,
Nec nova defodere in terram virgulta, neque altis
Arboribus veteres decidere falcibu' ramos.
Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
Sponte sua, satis id placabat pectora donum:
Glandiferas inter curabant corpora quercus
Plerumque; et, quæ nunc hiberno tempore cernis,
Arbuta puniceo fieri matura colore,
Plurima tum tellus etiam majora ferebat;
Multaque præterea novitas tum florida mundi
Pabula dia tulit, miseris mortalibus ampla.

At sedare sitim fluvii fontesque vocabant;
Ut nunc montibus e magnis decursus aquaï
Claricitat late sitientia sæcla ferarum.
Denique, nota vagis, silvestria templa tenebant
Nympharum, quibus excibant humore fluenta
Lubrica, proluvie larga lavere humida saxa,
Humida saxa, super viridi stillantia musco:
Et partim plano scatere atque erumpere campo.

Necdum res igni scibant tractare, neque uti
Pellibus, et spoliis corpus vestire ferarum:

Sed nemora atque cavos montes silvasque colebant,
Et frutices inter condebant squalida membra,
Verbera ventorum vitare imbresque coacti.
Nec commune bonum poterant spectare, neque ullis
Moribus inter se scibant nec legibus uti.
Quod cuique obtulerat prædæ fortuna, ferebat,
Sponte sua sibi quisque valere et vivere doctus.
Et Venus in silvis jungebat corpora amantum:
Conciliabat enim vel mutua quamque cupido,
Vel violenta viri vis atque impensa libido,
Vel pretium, glandes atque arbuta, vel pira lecta.
  Et manuum mira freti virtute pedumque,
Consectabantur silvestria sæcla ferarum
Missilibus saxis et magno pondere clavæ;
Multaque vincebant, vitabant pauca latebris;
Setigerisque pares suibus silvestria membra
Nudabant terræ, nocturno tempore capti,
Circum se foliis ac frondibus involventes.
Nec plangore diem magno solemque per agros
Quærebant pavidi, palantes noctis in umbris:
Sed taciti respectabant somnoque sepulti,
Dum rosea face sol inferret lumina cœlo.
A parvis[i] quod enim consuerant cernere semper,
Alterno tenebras et lucem tempore gigni,
Non erat, ut fieri posset, mirarier unquam,
Nec diffidere, ne terras æterna teneret
Nox, in perpetuum detracto lumine solis.
Sed magis illud erat curæ, quod sæcla ferarum
Infestam miseris faciebant sæpe quietem;
Ejectique domo fugiebant saxea tecta
Spumigeri[k] suis adventu validique leonis;
Atque intempesta cedebant nocte paventes
Hospitibus sævis instrata cubilia fronde.
  Nec nimio tum plus, quam nunc, mortalia sæcla
Dulcia linquebant labentis lumina vitæ.

[i] pueris; MS.
[k] Setigeri; MS.

Unus enim tum quisque magis deprensus eorum
Pabula viva feris præbebat dentibus haustus;
Et nemora ac montes gemitu silvasque replebat,
Viva videns vivo sepeliri viscera busto.
At quos effugium servarat, corpore adeso,
Posterius, tremulas super ulcera tetra tenentes
Palmas, horriferis accibant vocibus orcum;
Denique eos vita privarunt vermina sæva,
Expertes opis, ignaros quid vulnera vellent.
At non multa virûm sub signis millia ducta
Una dies dabat exitio: nec turbida ponti
Æquora lædebant naves ad saxa virosque;
Nec temere incassum frustra mare sæpe coortum
Sævibat, leviterque minas ponebat inanes;
Nec poterat quemquam placidi pellacia ponti
Subdola pellicere in fraudem ridentibus undis;
Improba navigii ratio tum cæca jacebat.
Tum penuria deinde cibi languentia leto
Membra dabat: contra nunc rerum copia mersat.
Illi imprudentes ipsi sibi sæpe venenum
Vergebant: nunc dant aliis solertius ipsi.
Inde casas postquam ac pelles ignemque pararunt,
Et mulier conjuncta viro concessit in unum,
Castaque privatæ Veneris connubia læta
Cognita sunt, prolemque ex se videre creatam;
Tum genus humanum primum mollescere cœpit.
Ignis enim curavit, ut alsia corpora frigus
Non ita jam possent cœli sub tegmine ferre:
Et Venus imminuit vires; puerique parentum
Blanditiis facile ingenium fregere superbum.
Tunc et amicitiam cœperunt jungere habentes
Finitimi inter se, nec lædere, nec violare;
Et pueros commendarunt muliebreque sæclum
Vocibus et gestu; quum balbe significarent,
Imbecillorum esse æquum misererier omni.
Non tamen omnimodis poterat concordia gigni:

Sed bona magnaque pars servabant fœdera casti;
Aut genus humanum jam tum foret omne peremptum,
Nec potuisset adhuc perducere sæcla propago.
At varios linguæ sonitus natura subegit
Mittere, et utilitas expressit nomina rerum:
Non alia longe ratione, atque ipsa videtur
Protrahere ad gestum pueros infantia linguæ;
Quum facit, ut digito, quæ sint præsentia, monstrent.
Sentit enim vim quisque suam, quam possit abuti:
Cornua nata prius vitulo quam frontibus exstent,
Illis iratus petit atque infensus inurget:
At catuli pantherarum scymnique leonum,
Unguibus ac pedibus jam tum morsuque repugnant,
Vix etiam quum sunt dentes unguesque creati.
Alituum porro genus alis omne videmus
Fidere, et a pennis tremulum petere auxiliatum.
Proinde putare, aliquem tum nomina distribuisse
Rebus, et inde homines didicisse vocabula prima,
Desipere est: nam cur hic posset cuncta notare
Vocibus, et varios sonitus emittere linguæ,
Tempore eodem alii facere id non quisse putentur?
Præterea, si non alii quoque vocibus usi
Inter se fuerant, unde insita notities est.
Utilitas etiam, unde data est huic prima potestas,
Quid vellet facere, ut sciret animoque videret?
Cogere item plures unus, victosque domare
Non poterat, rerum ut perdiscere nomina vellent;
Nec ratione docere ulla, suadereque surdis,
Quid sit opus facto; faciles neque enim paterentur,
Nec ratione ulla sibi ferrent amplius aures
Vocis inauditos sonitus obtundere frustra.
Postremo, quid in hac mirabile tantopere est re,
Si genus humanum, cui vox et lingua vigeret,
Pro vario sensu varias res voce notaret;
Quum pecudes mutæ, quum denique sæcla ferarum
Dissimiles soleant voces variasque ciere,

Quum metus, aut dolor est, et quum jam gaudia gliscunt?
Quippe etenim licet in rebus cognoscere apertis.
  Irritata canum quum primum magna Molossûm
Mollia ricta fremunt, duros nudantia dentes,
Longe alio sonitu rabie distracta minantur;
Et quum jam latrant, et vocibus omnia complent.
At catulos blande quum lingua lambere tentant,
Aut ubi eos lactant pedibus, morsuque petentes
Suspensis teneros imitantur dentibus haustus,
Longe alio pacto gannitu vocis adulant;
Et quum deserti baubantur in ædibus, aut quum
Plorantes fugiunt submisso corpore plagas.
  Denique non hinnitus item differre videtur,
Inter equas ubi equus florenti ætate juvencus
Pinnigeri sævit calcaribus ictus amoris,
Et fremitum patulis sub naribus edit ad arma,
Et quum sic alias concussis artubus hinnit?
  Postremo, genus alituum variæque volucres,
Accipitres atque ossifragæ mergique, marinis
Fluctibus in salso victum vitamque petentes,
Longe alias alio jaciunt in tempore voces,
Et quum de victu certant, prædaque repugnant.
Et partim mutant cum tempestatibus una
Raucisonos cantus cornicum sæcla vetusta
Corvorumque greges, ubi aquam dicuntur et imbres
Poscere, et interdum ventos aurasque vocare.
Ergo, si varii sensus animalia cogunt,
Muta tamen quum sint, varias emittere voces;
Quanto mortales magis æquum est tum potuisse
Dissimiles alia atque alia res voce notare?
  Illud in his rebus tacitus ne forte requiras,
Fulmen detulit in terras mortalibus ignem
Primitus; inde omnis flammarum diditur ardor.
Multa videmus enim cœlestibus incita flammis
Fulgere, quum cœli donavit plaga vapores.
Et ramosa tamen quum ventis pulsa vacillans

Æstuat in ramos incumbens arboris arbor,
Exprimitur validis extritus viribus ignis:
Emicat interdum flammaï fervidus ardor,
Mutua dum inter se rami stirpesque teruntur;
Quorum utrumque dedisse potest mortalibus ignem.
Inde cibum coquere ac flammæ mollire vapore
Sol docuit; quoniam mitescere multa videbant
Verberibus radiorum, atque æstu victa per agros.
Inque dies magis invictum vitamque priorem
Commutare novis monstrabant rebus et igni,
Ingenio qui præstabant, et corde vigebant.
Condere cœperunt urbes, arcemque locare
Præsidium reges ipsi sibi perfugiumque:
Et pecudes et agros divisere, atque dedere
Pro facie cujusque et viribus ingenioque.
Nam facies multum valuit, viresque vigebant:
Posterius res inventa est, aurumque repertum,
Quod facile et validis et pulchris dempsit honorem.
Divitioris enim sectam plerumque sequuntur
Quamlibet et fortes, et pulchro corpore creti.
Quod si quis vera vitam ratione gubernet,
Divitiæ grandes homini sunt, vivere parce
Æquo animo; neque enim est unquam penuria parvi.
At claros homines voluerunt se atque potentes,
Ut fundamento stabili fortuna maneret,
Et placidam possent opulenti degere vitam;
Nequidquam: quoniam ad summum succedere honorem
Certantes, iter infestum fecere viaï.
Et tamen e summo quasi fulmen dejicit ictos
Invidia interdum contemptim in Tartara tetra:
Ut satius multo jam sit parere quietum,
Quam regere imperio res velle, et regna tenere[1].
Proinde sine, incassum defessi, sanguine sudent
Angustum per iter luctantes ambitionis:

[1] vocare; MS.

Invidia quoniam, ceu fulmine, summa vaporant
Plerumque, et quæ sunt altis magis edita cumque:
Quandoquidem sapiunt alieno ex ore, petuntque
Res ex auditis potius, quam sensibus ipsis:
Nec magis id nunc est, nec erit mox, quam fuit ante.
  Ergo, regibus occisis, subversa jacebat
Pristina majestas soliorum et sceptra superba;
Et capitis summi præclarum insigne cruentum
Sub pedibus vulgi magnum lugebat honorem:
Nam cupide conculcatur nimis ante metutum.
  Res itaque ad summam fæcem turbasque redibat,
Imperium sibi quum ac summatum quisque petebat.
Inde magistratum partim docuere creare,
Juraque constituere, ut vellent legibus uti:
Nam genus humanum, defessum vi colere ævum,
Ex inimicitiis languebat; quo magis ipsum
Sponte sua cecidit sub leges arctaque jura.
Acrius ex ira quod enim se quisque parabat
Ulcisci, quam nunc concessum est legibus æquis;
Hanc ob rem est homines pertæsum vi colere ævum.
Unde metus maculat pœnarum præmia vitæ.
Circumretit enim vis atque injuria quemque,
Atque, unde exorta est, ad eum plerumque revertit;
Nec facile est placidam ac pacatam degere vitam,
Qui violat factis communia fœdera pacis.
Etsi fallit enim divûm genus humanumque,
Perpetuo tamen id fore clam diffidere debet:
Quippe ubi se multi per somnia sæpe loquentes,
Aut morbo delirantes, protraxe ferantur,
Et celata diu in medium peccata dedisse.
  Nunc quæ causa deûm per magnas numina gentes
Provulgarit, et ararum compleverit urbes,
Suscipiendaque curarit solennia sacra,
Quæ nunc in magnis florent sacra rebu' locisque:
Unde etiam nunc est mortalibus insitus horror,
Qui delubra deûm nova toto suscitat orbi

Terrarum, et festis cogit celebrare diebus:
Non ita difficile est rationem reddere verbis.
Quippe etenim jam tum divûm mortalia sæcla
Egregias animo facies vigilante videbant,
Et magis in somnis mirando corporis auctu.
His igitur sensum tribuebant, propterea quod
Membra movere videbantur, vocesque superbas
Mittere pro facie præclara et viribus amplis:
Æternamque dabant vitam, quia semper eorum
Suppeditabatur facies, et forma manebat;
Et tamen omnino, quod tantis viribus auctos
Non temere ulla vi convinci posse putabant.
Fortunisque ideo longe præstare putabant,
Quod mortis timor haud quemquam vexaret eorum,
Et simul in somnis quia multa et mira videbant
Efficere, et nullum capere ipsos inde laborem.
Præterea, cœli rationes ordine certo
Et varia annorum cernebant tempora verti;
Nec poterant quibus id fieret cognoscere causis:
Ergo perfugium sibi habebant, omnia divis
Tradere, et illorum nutu facere omnia flecti.
In cœloque deûm sedes et templa locarunt,
Per cœlum volvi quia sol et luna videntur;
Luna, dies, et nox, et noctis signa severa,
Noctivagæque faces cœli, flammæque volantes,
Nubila, ros, imbres, nix, venti, fulmina, grando,
Et rapidi fremitus, et murmura magna minarum.
O genus infelix humanum! talia divis
Quum tribuit facta, atque iras adjunxit acerbas:
Quantos tum gemitus ipsi sibi, quantaque nobis
Vulnera, quas lacrymas peperere minoribu' nostris!
Nec pietas ulla est, velatum sæpe videri
Vertier ad lapidem, atque omnes accedere ad aras;
Nec procumbere humi prostratum, et pandere palmas
Ante deûm delubra, nec aras sanguine multo
Spargere quadrupedum, nec votis nectere vota;

Sed mage pacata posse omnia mente tueri.
Nam quum suspicimus magni cœlestia mundi
Templa super, stellisque micantibus æthera fixum,
Et venit in mentem solis lunæque viarum,
Tunc, aliis oppressa malis, in pectore cura
Illa quoque expergefactum caput erigere infit,
Ne quæ forte deûm nobis immensa potestas
Sit, vario motu quæ candida sidera verset.
Tentat enim dubiam mentem rationis egestas,
Ecquænam fuerit mundi genitalis origo;
Et simul, ecquæ sit finis, quoad mœnia mundi,
Et tanti motus hunc possint ferre laborem:
An, divinitus æterna donata salute,
Perpetuo possint ævi labentia tractu
Immensi validas ævi contemnere vires.
Præterea, cui non animus formidine divûm
Contrahitur? cui non correpunt membra pavore,
Fulminis horribili quum plaga torrida tellus
Contremit, et magnum percurrunt murmura cœlum?
Non populi gentesque tremunt? regesque superbi
Corripiunt divûm perculsi membra timore,
Ne quod ob admissum fœde, dictumve superbe,
Pœnarum grave sit solvendi tempus adactum?
Summa etiam quum vis violenti per mare venti
Induperatorem classis super æquora verrit,
Cum validis pariter legionibus atque elephantis:
Non divûm pacem votis adit, ac prece quæsit
Ventorum pavidus paces, animasque secundas?
Nequidquam: quoniam violento turbine sæpe
Correptus nihilo fertur minus ad vada leti:
Usque adeo res humanas vis abdita quædam
Obterit, et pulchros fasces sævasque secures
Proculcare ac ludibrio sibi habere videtur.
Denique sub pedibus tellus quum tota vacillat,
Concussæque cadunt urbes, dubiæque minantur:
Quid mirum, si se temnunt mortalia sæcla,

Atque potestates magnas mirasque relinquunt
In rebus vires divûm, quæ cuncta gubernent?

Quemadmodum aurum, argentum, plumbum, repertum sit.

Quod superest, æs atque aurum ferrumque repertum est,
Et simul argenti pondus plumbique potestas:
Ignis ubi ingentes silvas ardore cremarat
Montibus in magnis, ceu cœli fulmine misso;
Sive quod, inter se bellum silvestre gerentes,
Hostibus intulerant ignem formidinis ergo;
Sive quod, inducti terræ bonitate, volebant
Pandere agros pingues, et pascua reddere rura;
Sive feras interficere, et ditescere præda:
Nam fovea atque igni prius est venarier ortum,
Quam sepire plagis saltum, canibusque ciere.
Quidquid id est, quacumque e causa flammeus ardor
Horribili sonitu silvas exederat altis
Ab radicibus, et terram percoxerat igni;
Manabat venis ferventibus in loca terræ
Concava conveniens argenti rivus et auri,
Æris item et plumbi: quæ quum concreta videbant
Posterius claro in terris splendere colore,
Tollebant nitido capti lævique lepore;
Et simili formata videbant esse figura,
Atque lacunarum fuerant vestigia cuique.
Tum penetrabat eos, posse hæc, liquefacta calore,
Quamlibet in formam et faciem decurrere rerum,
Et prorsum quamvis in acuta ac tenuia posse
Mucronum duci fastigia procudendo;
Ut sibi tela parent, silvasque et cædere possint,
Materiemque dolare, lævare ac radere tigna,
Et terebrare etiam, ac pertundere perque forare.
Nec minus argento facere hæc auroque parabant,
Quam validi primum violentis viribus æris:

Nequidquam: quoniam cedebat victa potestas,
Nec poterant pariter durum sufferre laborem.
Nam fuit in pretio magis æs, aurumque jacebat
Propter inutilitatem hebeti mucrone retusum:
Nunc jacet æs, aurum in summum successit honorem:
Sic volvenda ætas commutat tempora rerum;
Quod fuit in pretio, fit nullo denique honore;
Porro aliud succedit, et e contemptibus exit,
Inque dies magis appetitur, floretque repertum
Laudibus, et miro est mortales inter honore.

Quemadmodum ferrum inventum sit.

Nunc tibi quo pacto ferri natura reperta
Sit, facile est ipsum per te cognoscere, Memmi.
Arma antiqua manus, ungues dentesque fuerunt,
Et lapides, et item, silvarum fragmina, rami;
Et flamma atque ignes postquam sunt cognita primum:
Posterius ferri vis est ærisque reperta:
Et prior æris erat, quam ferri, cognitus usus:
Quo facilis magis est natura, et copia major.
Ære solum terræ tractabant, æreque belli
Miscebant fluctus, et vulnera vasta serebant,
Et pecus atque agros adimebant: nam facile illis
Omnia cedebant armatis nuda et inérma.
Inde minutatim processit ferreus ensis,
Versaque in obscænum[m] species est falcis ahenæ,
Et ferro cœpere solum proscindere terræ;
Exæquataque sunt creperi certamina belli.
Et prius est armatum in equi conscendere costas,
Et moderarier hunc frenis, dextraque vigere,
Quam bijugo curru belli tentare pericla:
Et bijugum prius est, quam bis conjungere binos,
Et quam falciferos armatum ascendere currus.
Inde boves Lucas turrito corpore tetros,
Anguimanos, belli docuerunt vulnera Pœni

[m] opprobriis; MS.

Sufferre, et magnas Martis turbare catervas.
Sic alid ex alio peperit discordia tristis,
Horribile humanis quod gentibus esset in armis;
Inque dies belli terroribus addidit augmen.
Tentarunt etiam tauros in mœnere belli,
Expertique sues sævos sunt mittere in hostes;
Et validos Parthi præ se misere leones
Cum ductoribus armatis sævisque magistris,
Qui moderarier his possent, vinclisque tenere:
Nequidquam; quoniam permixta cæde calentes
Turbabant sævi nullo discrimine turmas,
Terrificas capitum quatientes undique cristas;
Nec poterant equites fremitu perterrita equorum
Pectora mulcere, et frenis convertere in hostes.
Irritata leæ jaciebant corpora saltu
Undique, et adversum venientibus ora petebant,
Et nec opinantes a tergo diripiebant,
Deplexæque dabant in terram vulnere victos,
Morsibus affixæ validis atque unguibus uncis.
Jactabantque suos tauri, pedibusque terebant;
Et latera ac ventres hauribant subter equorum
Cornibus, et terram minanti mente ruebant.
At validis socios cædebant dentibus apri,
Tela infracta suo tingentes sanguine sævi,
[In se fracta suo tingentes sanguine tela [a],]
Permixtasque dabant equitum peditumque ruinas.
Nam transversa feros exibant dentis adactus
Jumenta, aut pedibus ventos erecta petebant:
Nequidquam; quoniam ab nervis succisa videres
Concidere, atque gravi terram consternere casu.
Si quos ante domi domitos satis esse putabant,
Effervescere cernebant in rebus agendis,
Vulneribus, clamore, fuga, terrore, tumultu:
Nec poterant ullam partem reducere eorum.
Diffugiebat enim varium genus omne ferarum:

[a] Deest in MS.

Ut nunc sæpe boves Lucæ ferro male mactæ
Diffugiunt, fera facta suis quum multa dedere.
Sic fuit, ut facerent: sed vix adducor, ut ante
Non quierint animo præsentire, atque videre,
Quam commune malum fieret fœdumque futurum.
Et magis id possis factum contendere in omni,
In variis mundis, varia ratione creatis,
Quam certo atque uno terrarum quolibet orbi.
Sed facere id non tam vincendi spe voluerunt,
Quam dare, quod gemerent hostes, ipsique perire,
Qui numero diffidebant, armisque vacabant.
Nexilis ante fuit vestis, quam textile tegmen;
Textile post ferrum est; quia ferro tela paratur:
Nec ratione alia possunt tam lævia gigni
Insilia ac fusi, radii scapique sonantes.
Et facere ante viros lanam natura coegit,
Quam muliebre genus; nam longe præstat in arte,
Et solertius est multo genus omne virile:
Agricolæ donec vitio vertere severi;
Ut muliebribus id manibus concedere vellent,
Atque ipsi pariter durum sufferre laborem;
Atque opere in duro durarent membra manusque.
At specimen sationis, et insitionis origo
Ipsa fuit rerum primum natura creatrix:
Arboribus quoniam baccæ glandesque caducæ
Tempestiva dabant pullorum examina subter;
Unde etiam libitum est stirpes committere ramis,
Et nova defodere in terram virgulta per agros:
Inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli
Tentabant; fructusque feros mansuescere terra
Cernebant indulgendo, blandeque colendo.
Inque dies magis in montem succedere silvas
Cogebant, infraque locum concedere cultis:
Prata, lacus, rivos, segetes vinetaque læta
Collibus et campis ut haberent, atque olearum
Cærula distinguens inter plaga currere posset,

Per tumulos et convalles camposque profusa:
Ut nunc esse vides vario distincta lepore
Omnia, quæ pomis intersita dulcibus ornant,
Arbustisque tenent felicibus obsita circum.
At liquidas avium voces imitarier ore
Ante fuit multo, quam lævia carmina cantu
Concelebrare homines possent, auresque juvare.
Et Zephyri cava per calamorum sibila primum
Agrestes docuere cavas inflare cicutas.
Inde minutatim dulces didicere querelas,
Tibia quas fundit, digitis pulsata canentum,
Avia per nemora ac silvas saltusque reperta,
Per loca pastorum deserta, atque otia dia.
Sic unum quidquid paulatim protrahit ætas
In medium, ratioque in luminis eruit oras.
Hæc animos ullis mulcebant atque juvabant
Cum satiate cibi; nam tum sunt omnia cordi.
Sæpe itaque inter se prostrati in gramine molli
Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ,
Non magnis opibus jucunde corpora habebant;
Præsertim quum tempestas ridebat, et anni
Tempora pingebant viridantes floribus herbas.
Tum joca, tum sermo, tum dulces esse cachinni
Consuerant: agrestis enim tum musa vigebat:
Tum caput atque humeros plexis redimire coronis,
Floribus et foliis, lascivia læta monebat,
Atque extra numerum procedere, membra moventes
Duriter, et duro terram pede pellere matrem:
Unde oriebantur risus dulcesque cachinni,
Omnia quod nova tum magis hæc et mira vigebant.
Et vigilantibus hinc aderant solatia somno,
Ducere multimodis voces, et flectere cantus,
Et supera calamos unco percurrere labro:
Unde etiam vigiles nunc hæc accepta tuentur,
Et numeris servare genus didicere; neque hilo
Majore interea capiunt dulcedine fructum,

Quam silvestre genus capiebat terrigenarum.
  Nam, quod adest præsto, nisi quid cognovimus ante
Suavius, in primis placet et pollere videtur;
Posteriorque fere melior res illa reperta
Perdit et immutat sensus ad pristina quæque.
Sic odium cœpit glandis; sic illa relicta
Strata cubilia sunt herbis et frondibus aucta.
Pellis item cecidit, vestis contempta ferina,
Quam reor invidia tali tunc esse repertam,
Ut letum insidiis, qui gessit primus, obiret:
Et tandem inter eos distractum, sanguine multo
Disperiisse[*], neque in fructum convertere quisse.
  Tunc igitur pelles, tunc aurum et purpura curis
Exercent hominum vitam, belloque fatigant.
Quo magis in nobis, ut opinor, culpa resedit.
Frigus enim nudos sine pellibus excruciabat
Terrigenas: at nos nil lædit veste carere
Purpurea atque auro signisque ingentibus apta;
Dum plebeia tamen sit, quæ defendere possit.
Ergo hominum genus incassum frustraque laborat
Semper, et in curis consumit inanibus ævum;
Nimirum, quia non cognovit, quæ sit habendi
Finis, et omnino quoad crescat vera voluptas:
Idque minutatim vitam provexit in altum,
Et belli magnos commovit funditus æstus.
  At vigiles mundi magnum et versatile templum
Sol et luna suo lustrantes lumine circum
Perdocuere homines, annorum tempora verti,
Et certa ratione geri rem atque ordine certo.
  Jam validis septi degebant turribus ævum,
Et divisa colebatur discretaque tellus.
Tum mare velivolis florebat propter odores:
Auxilia et socios jam pacto fœdere habebant:
Carminibus quum res gestas cœpere poetæ
Tradere; nec multo priu' sunt elementa reperta.

* dispersisse; MS.

Propterea, quid sit prius actum, respicere ætas
Nostra nequit, nisi qua ratio vestigia monstrat.
  Navigia, atque agri culturas, mœnia, leges,
Arma, vias, vestes, et cetera de genere horum,
Præmia, delicias quoque vitæ funditus omnes,
Carmina, picturas, et dædala signa polire,
Usus et impigræ simul experientia mentis
Paulatim docuit pedetentim progredientes.
Sic unum quidquid paulatim protrahit ætas
In medium, ratioque in luminis erigit oras.
Namque alid ex alio clarescere corde videmus
Artibus, ad summum donec venere cacumen.

T. LUCRETII CARI

DE

RERUM NATURA

LIBER SEXTUS.

PRIMÆ frugiferos fœtus mortalibus ægris
Dididerunt quondam præclaro nomine Athenæ,
Et recreaverunt vitam, legesque rogarunt:
Et primæ dederunt solatia dulcia vitæ,
Quum genuere virum tali cum corde repertum,
Omnia veridico qui quondam ex ore profudit:
Cujus et exstincti propter divina reperta
Divulgata vetus jam ad cœlum gloria fertur.
  Nam quum vidit hic, ad victum quæ flagitat usus,
Omnia jam ferme mortalibus esse parata,
Et per quæ possent vitam consistere tutam:
Divitiis homines, et honore et laude potentes
Affluere, atque bona natorum excellere fama:
Nec minus esse domi cuiquam tamen anxia cordi,
Atque animi ingratis vitam vexare querelis;
Causam, quæ in festis cogit sævire querelis,
Intellexit ibi; vitium vas efficere ipsum,
Omniaque illius vitio corrumpier intus,
Quæ collata foris et commoda cumque venirent;
Partim, quod fluxum pertusumque esse videbat,

Ut nulla posset ratione explerier unquam;
Partim, quod tetro quasi conspurcare sapore
Omnia cernebat, quæcumque receperat intus.
Veridicis igitur purgavit pectora dictis,
Et finem statuit cupedinis atque timoris;
Exposuitque bonum summum, quo tendimus omnes,
Quid foret, atque viam constravit tramite parvo,
Qua possemus ad id recto contendere cursu;
Quidve mali foret in rebus mortalibu' passim,
Quod flueret naturæ vi varieque volaret
Seu casu, seu vi, quod sic natura parasset;
Et quibus e portis occurri cuique deceret:
Et genus humanum frustra plerumque probavit
Volvere curarum tristes in pectore fluctus.
Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt; sic nos in luce timemus
Interdum, nihilo quæ sunt metuenda magis, quam
Quæ pueri in tenebris pavitant, finguntque futura.
Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necesse est
Non radii solis, nec lucida tela diei
Discutiant, sed naturæ species, ratioque:
Quo magis inceptum pergam pertexere dictis.
Et quoniam docui, mundi mortalia templa
Esse, et nativo consistere corpore cœlum;
Et quæcumque in eo fiunt, fierique necesse est,
Pleraque dissolvi; quæ restant, percipe, porro:
Quandoquidem semel insignem conscendere currum
Vectorem exhortant plaudendo[a], ut obvia cursu
Quæ fuerint, sint placato conversa furore.
Cetera, quæ fieri in terris cœloque tuentur
Mortales, pavidis quum pendent mentibu' sæpe,
Efficiunt animos humiles formidine divûm,
Depressosque premunt ad terram; propterea quod
Ignorantia causarum conferre deorum
Cogit ad imperium res, et concedere regnum:

[a] Ventorum exultant placentur; MS.

Quorum operum causas nulla ratione videre
Possunt, hæc fieri divino numine rentur.
Nam, bene qui didicere, deos securum agere ævum,
Si tamen interea mirantur, qua ratione
Quæque geri possint, præsertim rebus in illis,
Quæ supra caput ætheriis cernuntur in oris,
Rursus in antiquas referuntur religiones,
Et dominos acres adsciscunt, omnia posse
Quos miseri credunt, ignari, quid queat esse,
Quid nequeat; finita potestas denique cuique
Quanam sit ratione, atque alte terminus hærens.
Quo magis errantes cæca ratione feruntur.
  Quæ nisi respuis ex animo, longeque remittis,
Dîs indigna putare, alienaque pacis eorum,
Delibata deûm per te tibi numina sancta
Sæpe oberunt: non, quo violari summa deûm vis
Possit, ut ex ira pœnas petere imbibat acres;
Sed quia tute tibi, placida cum pace quietus,
Constitues magnos irarum volvere fluctus;
Nec delubra deûm placido cum pectore adibis;
Nec, de corpore quæ sancto simulacra feruntur,
In mentes hominum divinæ nuntia formæ,
Suscipere hæc animi tranquilla pace valebis.
Inde videre licet, qualis jam vita sequatur:
Quam quidem ut a nobis ratio verissima longe
Rejiciat, quamquam sunt a me multa profecta,
Multa tamen restant, et sunt ornanda politis
Versibus, et ratio superûm cœlique tenenda.
Sunt tempestates et fulmina clara canenda,
Quid faciant, et qua de causa quumque ferantur;
Ne trepides, cœli divisis partibus amens,
Unde volans ignis pervenerit, aut in utram se
Verterit hinc partem: quo pacto per loca septa
Insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se.
Quorum operum causas nulla ratione videre
Possunt, ac fieri divino nomine rentur.

Tu mihi, supremæ præscripta ad candida callis
Currenti, spatium præmonstra, callida Musa,
Calliope, requies hominum, divûmque voluptas;
Te duce ut insignem capiam cum laude coronam.

De tonitru.

Principio, tonitru quatiuntur cærula cœli,
Propterea quia concurrunt, sublime volantes,
Ætheriæ nubes, contra pugnantibu' ventis.
Nec fit enim sonitus cœli de parte serena;
Verum, ubicumque magis denso sunt agmine nubes,
Tam magis hinc magno fremitus fit murmure sæpe.
Præterea, neque tam condenso corpore nubes
Esse queunt, quam sunt lapides ac tigna; neque autem
Tam tenues, quam sunt nebulæ fumique volantes.
Nam cadere aut bruto deberent pondere pressæ,
Ut lapides; aut, ut fumus, constare nequirent,
Nec cohibere nives gelidas et grandinis imbres.
Dant etiam sonitum patuli super æquora mundi,
Carbasus ut quondam, magnis intenta theatris,
Dat crepitum, malos inter jactata trabesque:
Interdum perscissa furit petulantibus auris,
Et fragiles sonitus chartarum commeditatur;
Id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis:
Aut ubi suspensam vestem chartasve volantes
Verberibus venti versant, planguntque per auras.
Fit quoque enim interdum, ut non tam concurrere nubes
Frontibus adversis possint, quam de latere ire,
Diverso motu radentes corpora tractim:
Aridus unde aures terget sonus ille, diuque
Ducitur, exierunt donec regionibus arctis.
Hoc etiam pacto tonitru concussa videntur
Omnia sæpe gravi tremere, et divulsa repente
Maxima dissiluisse capacis mœnia mundi;
Quum subito validi venti collecta procella
Nubibus intorsit sese, conclusaque ibidem,

Turbine versanti magis ac magis undique nubem,
Cogit, uti fiat spisso cava corpore circum.
Post, ubi commovit vis ejus et impetus acer,
Tum perterricrepo sonitu dat missa fragorem.
Nec mirum; quum plena animæ vesicula parva
Sæpe ita dat pariter sonitum displosa repente.
Est etiam ratio, quum venti nubila perflant,
Ut sonitus faciant: etenim ramosa videmus
Nubila sæpe modis multis atque aspera ferri.
Scilicet ut, crebram silvam quum flamina Cauri
Perflant, dant sonitum frondes, ramique fragorem.
Fit quoque, ut interdum validi vis incita venti
Perscindat nubem, perfringens impete recto.
Nam quid possit ibi flatus, manifesta docet res
Hic, ubi lenior est, in terra quum tamen alta
Arbusta evolvens radicibus haurit ab imis.
Sunt etiam fluctus per nubila, qui quasi murmur
Dant in frangendo graviter: quod item fit in altis
Fluminibus magnoque mari, quum frangitur æstu.
Fit quoque, ubi e nube in nubem vis incidit ardens
Fulminis: hæc multo si forte humore recepit
Ignem, continuo magno clamore trucidat:
Ut calidis candens ferrum e fornacibus olim
Stridit, ubi in gelidum propere demersimus imbrem.
Aridior porro si nubes accipit ignem,
Uritur ingenti sonitu succensa repente:
Lauricomos ut si per montes flamma vagetur,
Turbine ventorum comburens impete magno.
Nec res ulla magis, quam Phœbi Delphica laurus
Terribili sonitu flamma crepitante crematur.
Denique, sæpe geli multus fragor atque ruina
Grandinis in magnis sonitum dat nubibus alte.
Ventus enim quum confercit, franguntur in arctum
Concreti montes nimborum, et grandine mixti.

De fulgure.

Fulgit item, nubes ignis quum semina multa
Excussere suo concursu, ceu lapidem si
Percutiat lapis, aut ferrum; nam tum quoque lumen
Exsilit, et claras scintillas dissipat ignis.
Sed tonitrum fit uti post auribus accipiamus,
Fulgere quam cernant oculi, quia semper ad aures
Tardius adveniunt, quam visum quæ moveant res.
Id licet hinc etiam cognoscere; cædere si quem
Ancipiti videas ferro procul arboris auctum,
Ante fit ut cernas ictum, quam plaga per auras
Det sonitum: sic fulgorem quoque cernimus ante,
Quam tonitrum accipimus, pariter qui mittitur igni
E simili causa, et concursu natus eodem.
Hoc etiam pacto volucri loca lumine tingunt
Nubes, et tremulo tempestas impete fulgit,
Ventus ubi invasit nubem, et versatus ibidem
Fecit, ut ante, cavam, docui, spissescere nubem;
Mobilitate sua fervescit, ut omnia motu
Percalefacta vides ardescere: plumbea vero
Glans etiam longo cursu volvenda liquescit.
Ergo fervidus hic, nubem quum perscidit atram,
Dissipat ardoris quasi per vim expressa repente
Semina, quæ faciunt nictantia[b] fulgura flammæ:
Inde sonus sequitur, qui tardius allicet aures,
Quam quæ perveniunt oculorum ad limina nostra.
Scilicet hoc densis fit nubibus, et simul alte
Exstructis aliis alias super impete miro.
Nec tibi sit fraudi, quod nos inferne videmus
Quam sint lata magis, quam sursum exstructa quid exstent;
Contemplator enim, quum montibus assimilata
Nubila portabunt venti transversa per auras;
Aut ubi per magnos montes cumulata videbis

[b] nutantia; MS.

Insuper esse aliis alia, atque urgere superna
In statione locata sepultis undique ventis:
Tum poteris magnas moles cognoscere eorum,
Speluncasque velut saxis pendentibu' structas
Cernere, quas venti quum, tempestate coorta,
Complerunt, magno indignantur murmure clausi
Nubibus, in caveisque ferarum more minantur:
Nunc hinc, nunc illinc fremitus per nubila mittunt:
Quærentesque viam circumversantur, et ignis
Semina convolvunt e nubibus: atque ita cogunt
Multa, rotantque cavis flammam fornacibus intus,
Donec divulsa fulserunt nube corusci.

De nubibus semina ignita inesse.

Hac etiam fit uti de causa mobilis ille
Devolet in terram liquidi color aureus ignis;
Semina quod nubes ipsas permulta necesse est
Ignis habere: etenim quum sunt humore sine ullo,
Flammeus est plerumque colos et splendidus illis.
Quippe etenim solis de lumine multa necesse est
Concipere, ut merito rubeant, ignesque profundant.
Hasce igitur quum ventus agens contrusit in unum
Compressitque locum cogens; expressa profundunt
Semina, quæ faciunt flammæ fulgere colores.
Fulgit item, quum rarescunt quoque nubila cœli.
Nam quum ventus eas leviter diducit euntes,
Dissolvitque, cadant ingratis illa necesse est
Semina, quæ faciunt fulgorem: tum sine tetro
Terrore et sonitu fulgit, nulloque tumultu.

De fulmine.

Quod superest, quali natura prædita constent
Fulmina, declarant ictus et inusta vapore
Signa notæque, graves halantes sulphuris auras.
Ignis enim sunt hæc, non venti signa, neque imbris.

Præterea, sæpe [c] accendunt quoque tecta domorum,
Et celeri flamma dominantur in ædibus ipsis.

Ignis et fulminis natura.

Hunc tibi subtilem cum primis ignibus ignem
Constituit natura minutis motibus atque
Corporibus, cui nil omnino obsistere possit.
Transit enim valide fulmen per sæpta [d] domorum,
Clamor uti ac voces; transit per saxa, per æra;
Et liquidum puncto facit æs in tempore et aurum.
Curat item, vasis integris vina repente
Diffugiant; quia nimirum facile omnia circum
Collaxat rareque facit lateramina vasi
Adveniens calor ejus, ut, insinuatus in ipsum,
Mobiliter solvens differt primordia vini:
Quod solis vapor ætatem non posse videtur
Efficere, usque adeo pollens fervore corusco:
Tanto mobilior vis et dominantior hæc est.
Nunc ea quo pacto gignantur, et impete tanto
Fiant, ut possint ictu discludere turres,
Disturbare domos, avellere tigna trabesque,
Et monumenta virûm demoliri, atque ciere,
Exanimare homines, pecudes prosternere passim,
Cetera de genere hoc qua vi facere omnia possint,
Expediam, neque te in promissis plura morabor.

Fulmina in crassioribus nubibus et alte gigni.

Fulmina gignier [e] e crassis alteque putandum est
Nubibus exstructis: nam cœlo nulla sereno,
Nec leviter densis mittuntur nubibus unquam.
Nam dubio procul hoc fieri manifesta docet res,
Quod nunc per totum concrescunt aëra nubes
Undique, uti tenebras omnes Acherunta reamur
Liquisse, et magnas cœli complesse cavernas:
Usque adeo, tetra nimborum nocte coorta,

[c] sese; MS. [d] tecta; MS. [e] nunc gigni; MS.

Impendent atræ formidinis ora superne,
Quum commoliri tempestas fulmina cœptat.
  Præterea, persæpe niger quoque per mare nimbus,
Ut picis e cœlo demissum flumen, in undas
Sic cadit, et fertur tenebris procul, et trahit atram
Fulminibus gravidam tempestatem atque procellis,
Ignibus ac ventis cumprimis ipse repletus;
In terra quoque ut horrescant, ac tecta requirant.
Sic igitur supera nostrum caput esse putandum est
Tempestatem altam: neque enim caligine tanta
Obruerent terras, nisi inædificata superne
Multa forent multis exempto nubila sole:
Nec tanto possent hæc terras opprimere imbri,
Flumina abundare ut facerent camposque natare,
Si non exstructis foret alte nubibus æther.
  His igitur ventis atque ignibus omnia plena
Sunt; ideo passim fremitus et fulgura fiunt:
Quippe etenim supera docui, permulta vaporis
Semina habere cavas nubes; et multa necesse est
Concipere ex solis radiis ardoreque eorum.
Hic, ubi ventus, eas idem qui cogit in unum
Forte locum quemvis, expressit multa vaporis
Semina, seque simul cum eo commiscuit igni:
Insinuatus ibi vortex versatur in alto,
Et calidis acuit fulmen fornacibus intus.
Nam duplici ratione accenditur; ipse sua cum
Mobilitate calescit, et e contagibus ignis.
Inde ubi percaluit vis venti, vel gravis ignis
Impetus incessit; maturum tum quasi fulmen
Perscindit subito nubem, ferturque, coruscis
Omnia luminibus lustrans loca, percitus ardor:

De tonitribus et terræmotu.

Quem gravis insequitur sonitus, displosa repente
Opprimere ut cœli videantur templa superne.
Inde tremor terras graviter pertentat, et altum

Murmura percurrunt cœlum: nam tota fere tum
Tempestas concussa tremit, fremitusque moventur:
Quo de concussu sequitur gravis imber et uber,
Omnis uti videatur in imbrem vertier æther,
Atque ita præcipitans ad diluviem revocare:
Tantus discidio nubis ventique procella
Mittitur ardenti sonitus quum provolat ictu.
Est etiam, quum vis extrinsecus incita venti
Incidit in validam maturo a culmine nubem;
Quam quum perscidit, extemplo cadit igneus ille
Vortex, quem patrio vocitamus nomine fulmen.
Hoc fit idem in partes alias, quocumque tulit vis.
Fit quoque, ut interdum venti vis missa sine igni,
Ignescat tamen in spatio longoque meatu,
Dum venit, amittens in cursu corpora quædam
Grandia, quæ nequeunt pariter penetrare per auras:
Atque alia ex ipso corradens aëre portat
Parvula, quæ faciunt ignem commixta volando:
Non alia longe ratione, ac plumbea sæpe
Fervida fit glans in cursu, quum multa rigoris
Corpora dimittens ignem concepit in auris.
Fit quoque, ut ipsius plagæ vis excitet ignem,
Frigida quum venti pepulit vis missa sine igni:
Nimirum quia, quum vehementi perculit ictu,
Confluere ex ipso possunt elementa vaporis,
Et simul ex illa, quæ tum res excipit ictum:
Ut, lapidem ferro quum cædimus, evolat ignis;
Nec quod frigida vis sit ferri, hoc secius illa
Semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum.
Sic igitur quoque res accendi fulmine debet,
Opportuna fuit si forte et idonea flammis.
Nec temere omnino plane vis frigida venti
Esse potest, ex quo tanta vi missa superne est:
Quin prius in cursu si non accenditur igni,
At tepefacta tamen veniat commixta calore.
Mobilitas autem fit fulminis, et gravis ictus,

Ac celeri ferme pergunt[f] tibi fulmina lapsu:
Nubibus ipsa quod omninò prius incita se vis
Colligit, et magnum conamen sumit eundi.
Inde, ubi non potuit nubes capere impetis auctum,
Exprimitur vis, atque ideo volat impete miro,
Ut validis quæ de tormentis missa feruntur,
Adde, quod e parvis ac levibus est elementis,
Nec facile est tali naturæ obsistere quidquam:
Inter enim fugit ac penetrat per rara viarum.
Non igitur multis offensibus in remorando
Hæsitat: hanc ob rem celeri volat impete labens.
Deinde, quod omnino natura pondera deorsum
Omnia nituntur: quum plaga sit addita vero,
Mobilitas duplicatur, et impetus ille gravescit;
Ut vehementius et citius, quæcumque morantur
Obvia, discutiat plagis, itinerque sequatur.
Denique, quod longo venit impete, sumere debet
Mobilitatem, etiam atque etiam quæ crescit eundo,
Et validas auget vires, et roborat ictum.
Nam facit, ut, quæ sint illius semina cumque,
E regione locum quasi in unum cuncta ferantur,
Omnia conjiciens in eum volventia cursum.
Forsitan ex ipso veniens trahat aëre quædam
Corpora, quæ plagis intendunt mobilitatem.
Incolumesque venit per res, atque integra transit
Multa, foraminibus liquidis quia traviat ignis.
Multaque perfregit, quum corpora fulminis ipsa
Corporibus rerum inciderint, qua texta tenentur.
Dissolvit porro facile æs, aurumque repente
Confervefacit; e parvis quia facta minute
Corporibus vis est et lævibus ex elementis,
Quæ facile insinuantur, et insinuata repente
Dissolvunt nodos omnes, et vincla relaxant.

[f] jam pergunt; MS.

Autumno magis fulmina et tonitrua fieri.

Autumnoque magis stellis fulgentibus alta
Concutitur cœli domus undique totaque tellus;
Et quum tempora se veris florentia pandunt.
Frigore enim desunt ignes, ventique calore
Deficiunt, neque sunt tam denso corpore nubes.
Inter utrasque igitur quum cœli tempora constant,
Tum variæ causæ concurrunt fulminis omnes.
Nam fretus ipse anni permiscet frigus et æstum;
Quorum utrumque opus est fabricanda ad fulmina nobis,
Ut discordia sit rerum, magnoque tumultu
Ignibus et ventis furibundus fluctuet aër.
Prima caloris enim pars, et postrema rigoris [s],
Tempus id est vernum: quare pugnare necesse est
Dissimiles inter sese, turbareque mixtas.
Et calor extremus primo cum frigore mixtus
Volvitur, autumni quod fertur nomine tempus.
Hic quoque confligunt hiemes æstatibus acres.
Propterea sunt hæc bella anni nominitanda;
Nec mirum est, in eo si tempore plurima fiunt
Fulmina, tempestasque cietur turbida cœlo,
Ancipiti quoniam bello turbatur utrimque,
Hinc flammis, illinc ventis, humoreque mixto.

Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam
Perspicere, et qua vi faciat rem quamque videre:
Non Tyrrhena retro volventem carmina frustra
Indicia occultæ divûm perquirere menti,
Unde volans ignis pervenerit, aut in utram se
Verterit hic partem, quo pacto per loca septa
Insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se;
Quidve nocere queat de cœlo fulminis ictus.

Quod si Jupiter atque alii fulgentia divi
Terrifico quatiunt sonitu cœlestia templa,
Et jaciunt ignem, quo cuique est cumque voluntas;

[s] liquoris; MS.

Cur, quibus incautum scelus aversabile cumque est,
Non faciunt, icti flammas ut fulguris halent
Pectore perfixo, documen mortalibus acre?
Et potius nullæ sibi turpis conscius in re
Volvitur in flammis innoxius, inque peditur,
Turbine cœlesti subito correptus et igni?
Cur etiam loca sola petunt, frustraque laborant?
An tum brachia consuescunt, firmantque lacertos?
In terraque patris cur telum perpetiuntur
Obtundi? cur ipse sinit, neque parcit in hostes?
Denique, cur nunquam cœlo jacit undique puro
Jupiter in terras fulmen, sonitusque profundit?
An simul ac nubes successere, ipsus in æstum
Descendit, prope ut hinc teli determinet ictus?
In mare qua porro mittit ratione? quid undas
Arguit et liquidam molem camposque natantes?
Præterea, si vult caveamus fulminis ictum,
Cur dubitat facere, ut possimus cernere missum?
Si nec opinantes autem vult opprimere igni,
Cur tonat ex illa parte, ut vitare queamus?
Cur tenebras ante et fremitus et murmura concit?
Et simul in multas partes quî credere possis
Mittere? an hoc ausis nunquam contendere factum,
Ut fierent ictus uno sub tempore plures?
At sæpe est numero factum, fierique necesse est,
Ut pluere in multis regionibus et cadere imbres,
Fulmina sic uno fieri sub tempore multa.
Postremo, cur sancta deûm delubra suasque
Discutit infesto præclaras fulmine sedes,
Et bene facta deûm frangit simulacra, suisque
Demit imaginibus violento vulnere honorem?
Altaque cur plerumque petit loca? plurima quo plus
Montibus in summis vestigia cernimus ignis?
Quod superest, facile est ex his cognoscere rebus,
Πρηστῆρας Graii quos ab re nominatarunt,
In mare qua missi veniant ratione superne.

Nam fit, ut interdum tanquam demissa columna
In mare de cœlo descendat, quam freta circum
Fervescunt graviter spirantibus incita flabris:
Et quæcumque in eo tum sunt deprensa tumultu
Navigia in summum veniunt vexata periclum.
Hoc fit, ubi interdum non quit vis incita venti
Rumpere, quam coepit, nubem; sed deprimit, ut sit
In mare de cœlo tanquam demissa columna
Paulatim; quasi quid pugno brachiique superne
Conjectu trudatur, et extendatur in undas:
Quam quum discidit, hinc prorumpitur in mare venti
Vis, et fervorem mirum concinnat in undis.
Versabundus enim turbo descendit, et illam
Deducit pariter lento cum corpore nubem;
Quam simul ac gravidam detrudit ad æquora ponti,
Ille in aquam subito totum se immittit, et omne
Excitat ingenti sonitu mare, fervere cogens.
  Fit quoque, ut involvat venti se nubibus ipse
Vortex, corradens ex aëre semina nubis,
Et quasi demissum cœlo prestera imitetur.
Hic ubi se in terras demisit dissoluitque,
Turbinis immanem vim provomit atque procellat.
Sed, quia fit raro omnino, montesque necesse est
Officere in terris, apparet crebrius idem
Prospectu maris in magno, cœloque patenti.

De nubibus.

  Nubila concrescunt, ubi corpora multa volando
Hoc super in cœli spatio coiere repente
Asperiora, modis quæ possint indupedita
Exiguis, tamen inter se comprensa teneri.
Hæc faciunt primum parvas consistere nubes;
Inde ea comprendunt inter se, conque gregantur,
Et conjungendo crescunt, ventisque feruntur
Usque adeo, donec tempestas sæva coorta est.
  Fit quoque, uti montis vicina cacumina cœlo

Quam sint quæque magis, tanto magis edita fument
Assidue fulvæ nubis caligine crassa;
Propterea quia, quum consistunt nubila primum,
Ante videre oculi quam possint tenuia, venti
Portantes cogunt ad summa cacumina montis.
Hic demum fit, uti, turba majore coorta,
Et condensa atque arcta apparere, et simul ipso
Vertice de montis videatur surgere in æthram.
Nam loca declarat sursum ventosa patere
Res ipsa et sensum, montes quum ascendimus altos.
Præterea, permulta mari quoque tollere toto
Corpora naturam, declarant litore vestes
Suspensæ, quum concipiunt humoris adhæsum.
Quod magis ad nubes augendas multa videntur
Posse quoque e salso consurgere momine ponti:
Nam ratio consanguinea est humoribus omnis.
Præterea, fluviis ex omnibus et simul ipsa
Surgere de terra nebulas æstumque videmus:
Quæ, velut halitus, hinc ita sursum expressa feruntur,
Suffunduntque sua cœlum caligine, et altas
Sufficiunt nubes paulatim conveniendo.
Urget enim quoque signiferi super ætheris æstus,
Et quasi densando subtexit cærula nimbis.
Fit quoque, ut hunc veniant in cœtum extrinsecus illi
Corpora, quæ faciunt nubes nimbosque volantes.
Innumerabilem enim numerum, summamque profundi
Esse infinitam docui; quantaque volarent
Corpora mobilitate, ostendi, quamque repente
Immemorabile per spatium transire solerent.
Haud igitur mirum est, si parvo tempore sæpe
Tam magnos montes tempestas atque tenebræ
Cooperiant maria, ac terras, impensa superne.
Undique quandoquidem per caulas ætheris omnes,

Spiracula mundi.

Et quasi per magni circum spiracula mundi
Exitus introitusque elementis redditus exstat.

De imbribus.

Nunc age, quo pacto pluvius concrescat in altis
Nubibus humor, et in terras demissus ut imber
Decidat, expediam. Primum, jam semina aquaï
Multa simul vincam consurgere nubibus ipsis
Omnibus ex rebus, pariterque ita crescere utrumque,
Et nubes, et aquam, quæcumque in nubibus exstat,
Ut pariter nobis corpus cum sanguine crescit,
Sudor item atque humor, quicumque est denique membris.
Concipiunt etiam multum quoque sæpe marinum
Humorem, veluti pendentia vellera lanæ
Quum supera magnum mare venti nubila portant.
Consimili ratione ex omnibus amnibus humor
Tollitur in nubes: quo cum bene semina aquarum
Multa modis multis convenere undique adaucta;
Confertæ nubes vi venti mittere certant
Dupliciter: nam vis venti contrudit, et ipsa
Copia nimborum, turba majore coacta,
Urget, et e supero premit, ac facit effluere imbres.
Præterea, quum rarescunt quoque nubila ventis,
Aut dissolvuntur solis super icta calore,
Mittunt humorem pluvium; stillante, quasi igni
Cera super calido tabescens multa liquescat.
Sed vehemens imber fit, ubi vehementer utraque
Nubila vi cumulata premuntur et impete venti.
At retinere diu pluviæ longumque morari
Consuerunt, ubi multa fluenter semina aquarum,
Atque aliis aliæ nubes nimbique rigantes
Insuper, atque omni vulgo de parte, feruntur;
Terraque quum fumans humorem tota rehalat.
Hinc ubi sol radiis tempestatem inter opacam
Adversa fulsit nimborum aspergine contra;

De arquo.

Tum color in nigris exsistit nubibus arqui.
Cetera, quæ sursum crescunt, sursumque creantur,

Et quæ concrescunt in nubibus omnia, prorsum
Omnia, nix, venti, grando, gelidæque pruinæ,
Et vis magna geli, magnum duramen aquarum,
Et mora, quæ fluvios passim refrenat aventes[h]:
Perfacile est tamen hæc reperire animoque videre,
Omnia quo pacto fiant, quareve creentur,
Quum bene cognoris, elementis reddita quæ sint.

De terræmotu.

Nunc age, quæ ratio terraï motibus exstet,
Percipe: et in primis terram fac ut esse rearis
Subter item, ut supera ventosis undique plenam
Speluncis; multosque lacus multasque lacunas
In gremio gerere et rupes diruptaque saxa;
Multaque sub tergo terraï flumina tecta
Volvere vi fluctus submersaque saxa putandum est:
Undique enim similem esse sui, res postulat ipsa.
His igitur rebus subjunctis suppositisque,
Terra superne tremit, magnis concussa ruinis
Subter, ubi ingentes speluncas subruit ætas:
Quippe cadunt toti montes, magnoque repente
Concussu late disserpunt inde tremores:
Et merito; quoniam plaustris concussa tremiscunt
Tecta viam propter non magno pondere tota;
Nec minus exsultant ædes, ubi cumque equitum vis
Ferratos utrimque rotarum succutit orbes.
Fit quoque, ubi magnas in aquæ vastasque lacunas
Gleba vetustate e terra provolvitur ingens,
Ut jactetur aquæ fluctu quoque terra vacillans;
Ut vas in terra non quit constare, nisi humor
Destitit in dubio fluctu jactarier intus.
Præterea, ventus quum per loca subcava terræ
Collectus parte ex una procumbit, et urget
Obnixus magnis speluncas viribus altas;
Incumbit tellus, quo venti prona premit vis:

h aquantes; MS.

Tum, supra terram quæ sunt exstructa domorum,
Ad cœlumque magis quanto sunt edita quæque,
Inclinata minent in eandem prodita partem;
Protractæque trabes impendent ire paratæ:
Et metuunt magni naturam credere mundi
Exitiale aliquod tempus cladem que manere,
Quum videant tantam terrarum incumbere molem?
Quod nisi respirent venti non ulla refrenet
Res, neque ab exitio possit reprehendere euntes:
Nunc quia respirant alternis inque gravescunt,
Et quasi collecti redeunt, ceduntque repulsi;
Sæpius hanc ob rem minitatur terra ruinas,
Quam facit: inclinatur enim, retroque recellit,
Et recipit prolapsa suas se in pondere sedes:
Hac igitur ratione vacillant omnia tecta,
Summa magis mediis, media imis, ima perhilum.
Est hæc ejusdem quoque magni causa tremoris,
Ventus ubi atque animæ subito vis maxima quædam,
Aut extrinsecus, aut ipsa a tellure coorta,
In loca se cava terraï conjecit, ibique
Speluncas inter magnas fremit ante tumultu,
Versabundaque portatur; post incita quum vis
Exagitata foras erumpitur, et simul altam
Diffindens terram magnum concinnat hiatum:
In Syria Sidone quod accidit, et fuit Ægis
In Peloponneso; quas exitus hic animaï
Disturbât urbes, et terræ motus obortus.
Multaque præterea ceciderunt mœnia magnis
Motibus in terris; et multæ per mare pessum
Subsedere suis pariter cum civibus urbes.
Quod nisi prorumpit, tamen impetus ipse animaï
Et fera vis venti per crebra foramina terræ
Dispertitur, ut horror, et incutit inde tremorem:
Frigus uti, nostros penitus quum venit in artus,
Concutit invitos, cogens tremere atque movere.
Ancipiti trepidant igitur terrore per urbes;

Tecta superne timent, metuunt inferne, cavernas
Terraï ne dissoluat natura repente;
Neu distracta suum late dispandat hiatum,
Idque suis confusa velit complere ruinis.
Proinde, licet quamvis cœlum terramque reantur
Incorrupta fore, æternæ mandata saluti;
Et tamen interdum præsens vis ipsa pericli
Subditat[i] hunc stimulum quadam de parte timoris,
Ne pedibus raptim tellus subtracta feratur
In barathrum, rerumque sequatur prodita summa
Funditus, et fiat mundi confusa ruina.

Quare mare majus non fiat.

[Nunc ratio reddenda, augmen cur nesciat æquor[k].]
Principio, mare mirantur non reddere majus
Naturam, quo sit tantus decursus aquarum,
Omnia quo veniant ex omni flumina parte.
Adde vagos imbres, tempestatesque volantes;
Omnia quæ maria ac terras sparguntque rigantque.
Adde suos fontes: tamen ad maris omnia summam
Guttaï vix instar erunt unius ad augmen.
Quo minus est mirum, mare non augescere magnum.
Præterea, magnam sol partem detrahit æstu.
Quippe videmus enim vestes humore madentes
Exsiccare suis radiis ardentibu' solem.
At pelage multa et late substrata videmus.
Proinde, licet quamvis ex unoquoque loco sol
Humoris parvam delibet ab æquore partem;
Largiter in tanto spatio tamen auferet undis.
Tum porro, venti quoque magnam tollere partem
Humoris possunt, verrentes æquora ponti:
Una nocte vias quoniam persæpe videmus
Siccari, mollisque luti concrescere crustas.
Præterea, docui multum quoque tollere nubes
Humorem, magno conceptum ex æquore ponti;

[i] Subdit et; MS. [k] Deest in MS.

Et passim toto terrarum spargere in orbe,
Quum pluit in terris, et venti nubila portant.
Postremo, quoniam raro cum corpore tellus
Est, et conjuncta est, oras maris undique cingens;
Debet, ut in mare de terris venit humor aquaï,
In terras itidem manare ex æquore salso:
Percolatur enim virus, retroque remanat
Materies humoris, et ad caput amnibus omnis
Confluit; inde super terras redit agmine dulci,
Qua via secta semel liquido pede detulit undas.

De Ætna.

Nunc ratio quæ sit, per fauces montis ut Ætnæ
Exspirent ignes interdum turbine tanto,
Expediam: neque enim media de clade[1] coorta
Flammæ tempestas, Siculûm dominata per agros,
Finitimis ad se convertit gentibus ora,
Fumida quum cœli scintillare omnia templa
Cernentes, pavida complebant pectora cura,
Quid moliretur rerum natura novarum.
Hisce tibi in rebus late est alteque videndum,
Et longe cunctas in partes dispiciendum,
Ut reminiscaris, summam rerum esse profundam,
Et videas, cœlum summaï totius unum
Quam sit parvula pars, et quam multesima constet:
Nec tota pars, homo terraï quota totius unus.
Quod bene propositum si plane contueare,
Ac videas plane, mirari multa relinquas.
Num quis enim nostrûm miratur, si quis in artus
Accepit calido febrim fervore coortam,
Aut alium quemvis morbi per membra dolorem?
Obturgescit enim subito pes, arripit acer
Sæpe dolor dentes, oculos invadit in ipsos;
Exsistit sacer ignis, et urit corpore serpens
Quamcumque arripuit partem, repitque per artus;

1 glande; MS.

Nimirum, quia sunt multarum semina rerum;
Et satis hæc tellus nobis cœlumque mali fert,
Unde queat vis immensi procrescere morbi.
Sic igitur toti cœlo terræque putandum est
Ex infinito satis omnia suppeditare,
Unde repente queat tellus concussa moveri,
Perque mare et terras rapidus percurrere turbo,
Ignis abundare Ætnæus, flammescere cœlum;
Id quoque enim fit, et ardescunt cœlestia templa,
Ut tempestates pluviæ graviore coortu
Sunt, ubi forte ita se tetulerunt semina aquarum.
At nimis est ingens incendî turbidus ardor.
Scilicet, et fluvius, qui visus, maximus ei est,
Qui non ante aliquem majorem vidit; et ingens
Arbor homoque videtur: et omnia de genere omni,
Maxima quæ vidit quisque, hæc ingentia fingit:
Quum tamen omnia cum cœlo terraque marique
Nil sint ad summam summaï totius omnem.
Nunc tamen, illa modis quibus irritata repente
Flamma foras vastis Ætnæ fornacibus efflet,
Expediam. Primum, totius subcava montis
Est natura, fere silicum suffulta cavernis.
Omnibus est porro in speluncis ventus et aër.
Ventus enim fit, ubi est agitando percitus aër.
Hic ubi percaluit, calefecitque omnia circum
Saxa furens, qua contingit, terramque; et ab illis
Excussit calidum flammis velocibus ignem;
Tollit se, ac rectis ita faucibus ejicit alte,
Vertitque ardorem longe, longeque favillam
Differt, et crassa volvit caligine fumum:
Extruditque simul mirando pondere saxa:
Ne dubites, quin hæc animaï turbida sit vis.
Præterea, magna ex parte mare montis ad ejus
Radices frangit fluctus, æstumque resolvit.
Ex hoc usque mari speluncæ montis ad altas
Perveniunt subter fauces: hac ire, fatendum est,

Et penetrare mari penitus res cogit aperto,
Atque efflare foras, ideoque extollere flammam,
Saxaque subjectare, et arenæ tollere nimbos.
In summo sunt vertice enim crateres, ut ipsi
Nominitant, nos quod fauces perhibemus et ora.
Sunt aliquot quoque res, quarum unam dicere causam
Non satis est, verum plures, unde una tamen sit.
Corpus ut exanimum si quod procul ipse jacere
Conspicias hominis; fit, ut omnes dicere causas
Conveniat leti, dicatur ut illius una.
Nam neque eum ferro, nec frigore vincere possis
Interiisse, neque a morbo, neque forte veneno;
Verum aliquid genere esse ex hoc, quod concio credat,
Scimus: item in multis hoc rebus dicere habemus.

De Nilo fluvio.

Nilus in æstatem crescit, campisque redundat
Unicus in terris Ægypti totius amnis.
Is rigat Ægyptum medium per sæpe calorem;
Aut quia sunt æstate Aquilones ostia contra
Anni tempore eo, qui Etesiæ esse feruntur;
Et contra fluvium flantes remorantur, et undas
Cogentes sursus replent, coguntque manere.
Nam dubio procul hæc adverso flabra feruntur
Flumine, quæ gelidis ab stellis axis aguntur:
Ille ex æstifera parte venit amnis, ab Austro
Inter nigra virûm, percocto sæcla calore,
Exoriens penitus media ab regione diei.
Est quoque, uti possit magnus congestus arenæ
Fluctibus adversis oppilare ostia contra,
Quum mare permotum ventis ruit intus arenam.
Quo fit uti pacto liber minus exitus amnis,
Et proclivus item fiat minus impetus undis.
Fit quoque, uti pluviæ forsan magis ad caput ejus
Tempore eo fiant, quo Etesia flabra Aquilonum
Nubila conjiciunt in eas tunc omnia partes.

Scilicet ad mediam regionem ejecta diei
Quum convenerunt, ibi ad altos denique montes
Contrusæ nubes coguntur vique premuntur.
Forsitan Æthiopum penitus de montibus altis
Crescat, ubi in campos albas descendere ningues
Tabificis subigit radiis sol omnia lustrans.

De lacu Averni.

Nunc age, Averna tibi quæ sint loca cumque lacusque,
Expediam, quali natura prædita constent.
Principio, quod Averna vocantur nomine, id ab re
Impositum est, quia sunt avibus contraria cunctis,
Et regione ea quod loca quum venere volantes,
Remigiûm oblitæ, pennarum vela remittunt,
Præcipitesque cadunt molli cervice profusæ
In terram, si forte ita fert natura locorum;
Aut in aquam, si forte lacus substratus Averni.
Hic locus est Cumas apud acri sulphure montes[m]
Oppleti calidis ubi fumant fontibus aucti.

Cornices Athenis ad ædem Minervæ non esse.

Est et Athenæis in mœnibus, arcis in ipso
Vertice, Palladis ad templum Tritonidos almæ,
Quo nunquam pennis appellunt corpora raucæ
Cornices, non quum fumant altaria donis:
Usque adeo fugitant non iras Palladis acres
Pervigilî causa, Graiûm ut cecinere poetæ:
Sed natura loci opus efficit ipsa sua vi.

In Syria quadrupedes.

In Syria quoque fertur item locus esse, videri,
Quadrupedes quoque quo simul ac vestigia primum
Intulerint, graviter vis cogat concidere ipsa,
Manibus ut si sint divis mactata repente.
Omnia quæ naturali ratione geruntur;

[m] et risui per montes; MS.

Et, quibus e causis fiant, apparet origo:
Janua ne posita his Orci regionibus esse
Credatur, post hinc animas Acheruntis in oras
Ducere forte deos Manes inferne reamur:
Naribus alipedes ut cervi sæpe putantur
Ducere de latebris serpentia sæcla ferarum.
Quod procul a vera quam sit ratione repulsum,
Percipe; nam nunc ipsa de re dicere conor.
  Principio hoc dico, quod dixi sæpe quoque ante,
In terra cujusque modi rerum esse figuras;
Multa, cibo quæ sunt vitalia, multaque, morbos
Incutere et mortem quæ possint accelerare:
Et magis esse aliis alias animantibus aptas
Res ad vitaï rationem, ostendimus ante,
Propter dissimilem naturam dissimilesque
Texturas inter sese primasque figuras:
Multa meant inimica per aures, multa per ipsas
Insinuant nares infesta atque aspera tactu:
Nec sunt multa parum tactu vitanda, neque autem
Aspectu fugienda, saporeque tristia quæ sint.
Deinde videre licet, quam multæ sint homini res
Acriter infesto sensu, spurcæque, gravesque.
Arboribus primum certis gravis umbra tributa,
Usque adeo, capitis faciant ut sæpe dolores,
Si quis eas subter jacuit prostratus in herbis.
  Est etiam magnis Heliconis montibus arbos,
Floris odore hominem tetro consueta necare.
Scilicet hæc ideo terris ex omnia surgunt,
Multa modis multis multarum semina rerum
Quod permixta gerit tellus, discretaque tradit.
  Nocturnumque recens exstinctum lumen, ubi acri
Nidore offendit nares, consopit ibidem
Concidere; ut pronos qui morbos mittere suevit.
  Castoreoque gravi mulier sopita recumbit,
Et manibus nitidum teneris opus effluit ei,
Tempore eo si odorata est, quo menstrua solvit.

Multaque præterea languentia membra per artus
Solvunt, atque animam labefactant sedibus intus.
Denique, si calidis etiam cunctere lavacris,
Plenior, et flueris solio ferventis aquaï;
Quam facile in medio fit uti des sæpe ruinas?
Carbonumque gravis vis atque odor insinuatur
Quam facile in cerebrum, nisi aquam præcepimus ante?
At quum membra domus percepit fervida nervis [n],
Tum fit odor vini plagæ mactabilis instar.
Nonne vides etiam, terra quoque sulphur in ipsa
Gignier, et tetro concrescere odore bitumen?
Denique, ubi argenti venas aurique sequuntur,
Terraï penitus scrutantes abdita ferro;
Quales exspiret scaptensula subter odores?
Quidve mali fit ut exhalent aurata metalla?
Quas hominum reddunt facies, qualesque colores?
Nonne vides, audisve, perire in tempore parvo
Quam soleant; et quam vitaï copia desit,
Quos opere in tali cohibet vis magna, necesse est?
Hos igitur tellus omnes exæstuat æstus,
Exspiratque foras in aperta promptaque cœli.
Sic et Averna loca alitibus submittere debent
Mortiferam vim, de terra quæ surgit in auras,
Ut spatium cœli quadam de parte venenet:
Quo simul ac primum pennis delata sit ales,
Impediatur ibi cæco correpta veneno,
Ut cadat e regione loci, qua dirigit æstus:
Quo quum corruit hæc eadem vis illius æstus,
Reliquias vitæ membris ex omnibus aufert.
Quippe etenim primo quasi quendam conciet æstum:
Posterius fit, uti quum jam cecidere veneni
In fontes ipsos, ibi sit quoque vita vomenda,
Propterea quod magna mali sit copia circum.
Fit quoque, ut interdum vis hæc atque æstus Averni
Aëra, qui inter aves cumque est terramque locatus,

[n] servis; MS.

Discutiat, prope uti locus hinc linquatur inanis,
Cujus ubi e regione loci venere volantes,
Claudicat extemplo pennarum nisus inanis,
Et conamen utrinque alarum proditur omne.
Hic ubi nictari nequeunt, insistereque alis,
Scilicet in terram delabi pondere cogit
Natura; et vacuum prope jam per inane jacentes
Dispergunt animas per caulas corporis omnes.

Cur aqua in puteis in æstate frigidior sit quam alio tempore.

Frigidior porro in puteis æstate fit humor,
Rarescit quia terra calore, et semina si qua
Forte vaporis habet, propere dimittit in auras.
Quo magis est igitur tellus effeta calore,
Fit quoque frigidior, qui in terra est abditus, humor.
Frigore quum premitur porro omnis terra, coitque,
Et quasi concrescit; fit scilicet in coeundo,
Exprimat in puteos, si quem gerit ipsa, calorem.

De fonte Ammonis.

Est apud Ammonis fanum fons luce diurna
Frigidus, et calidus nocturno tempore fertur:
Hunc homines fontem nimis admirantur, et acri
Sole putant subter terras fervescere partim,
Nox ubi terribili terras caligine texit:
Quod minus a vera est longe ratione remotum:
Quippe ubi sol, nudum contrectans corpus aquaï,
Non quierit calidum supera de reddere parte,
Quum superum lumen tanto fervore fruatur:
Qui queat hic subter tam crasso corpore terram
Percoquere humorem, et calido sociare vapore°?
Præsertim quum vix possit per septa domorum
Insinuare suum radiis ardentibus æstum?
Quæ ratio est igitur? Nimirum terra magis quod

° satiare vaporem; MS.

Rara tenet circum fontem, quam cetera tellus,
Multaque sunt ignis prope semina corpus aquaï.
Hoc, ubi roriferis terram nox obruit umbris,
Extemplo subtus frigescit terra, coitque.
Hac ratione fit, ut, tanquam compressa manu sit,
Exprimat in fontem, quæ semina cumque habet ignis;
Quæ calidum faciunt laticis tactum atque vaporem.
Inde, ubi sol radiis terram dimovit obortis,
Et rarefecit, calido miscente vapore;
Rursus in antiquas redeunt primordia sedes
Ignis, et in terram cedit calor omnis aquaï:
Frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.
  Præterea, solis radiis jactatur aquaï
Humor, et in luci tremulo rarescit ab æstu:
Propterea fit, uti, quæ semina cumque habet ignis,
Dimittat; quasi sæpe gelum, quod continet in se,
Mittit, et exsolvit glaciem, [p] nodosque relaxat.

In aqua tædam ardere.

  Frigidus est etiam fons, supra quem sita sæpe
Stupa jacit flammam concepto protinus igni:
Tædaque consimili ratione accensa per undas
Collucet, quocumque natans impellitur auris:
Nimirum, quia sunt in aqua permulta vaporis
Semina; de terraque necesse est funditus ipsa
Ignis corpora per totum consurgere fontem,
Et simul exspirare foras exireque in auras:
Non tam viva tamen, calidus queat ut fieri fons.

De fonte Aradi in mari.

  Præterea, dispersa foras erumpere cogit
Vis per aquam subito, sursumque ea conciliare:
Quod genus indu mari Aradio [q] fons, dulcis aquaï
Qui scatit, et salsas circum se dimovet undas.
Et multis aliis præbet regionibus æquor

[p] venas; MS. [q] spirat; MS.

Utilitatem opportunam sitientibu' nautis,
Quod dulces inter salsas intervomit undas.
Sic igitur per eum possunt erumpere fontem,
Et scatere illa foras in stupam semina; quo quum
Conveniunt, aut in tædaï corpore adhærent,
Ardescunt facile extemplo; quod multa quoque in se
Semina habent ignis stupæ tædæque tenentes.
Nonne vides etiam, nocturna ad lumina linum
Nuper ubi exstinctum admoveas, accendier ante
Quam tetigit flammam; tædamque pari ratione?
Multaque præterea, prius ipso tacta vapore
Eminus ardescunt, quam cominus imbuat ignis.
Hoc igitur fieri quoque in illo fonte putandum est.

De magnete.

Quod superest, agere incipiam, quo fœdere fiat
Naturæ, lapis hic ut ferrum ducere possit,
Quem Magneta vocant patrio de nomine Graii,
Magnetum quia sit patriis in finibus ortus.
Hunc homines lapidem mirantur, quippe catenam
Sæpe ex annellis reddit pendentibus ex se.
Quinque etenim licet interdum, pluresque videre,
Ordine demisso, levibus jactarier auris,
Unus ubi ex uno dependet subter adhærens;
Ex alioque alius lapidis vim vinclaque noscit:
Usque adeo permananter vis pervalet ejus.
Hoc genus in rebus firmandum est multa prius, quam
Ipsius rei rationem reddere possis;
Et nimium longis ambagibus est adeundum:
Quo magis attentas aures animumque reposco.

Fluere omnibus a rebus.

Principio, omnibus a rebus, quascumque videmus,
Perpetuo fluere ac mitti spargique necesse est
Corpora, quæ feriant oculos, visumque lacessant:
Perpetuoque fluunt certis ab rebus odores,

Frigus ut a fluviis, calor a sole, æstus ab undis
Æquoris, exesor mœrorum litora propter:
Nec varii cessant sonitus manare per auras.
Denique, in os salsi venit humor sæpe saporis,
Quum mare versamur propter; dilutaque contra
Quum tuimur misceri absinthia, tangit amaror:
Usque adeo omnibus ab rebus res quæque fluenter
Fertur, et in cunctas dimittitur undique partes:
Nec mora, nec requies inter datur ulla fluendi;
Perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper
Cernere, odorari licet, et sentire sonare
  Nunc omnes repetam quam raro corpore sint res
Commemorare, quod in primo quoque carmine claret.
Quippe etenim, quamquam multas hoc pertinet ad res
Noscere, cum primis hanc ad rem protinus ipsam,
Qua de disserere aggredior, firmare necesse est,
Nil esse in promptu, nisi mixtum corpus inani.
  Principio fit, ut in speluncis saxa superna
Sudent humore, et guttis manantibu' stillent:
Manat item nobis e toto corpore sudor;
Crescit barba pilique per omnia membra, per artus:
Diditus in venas cibus omnes, auget alitque
Corporis extremas quoque partes unguiculosque.
Frigus item transire per æs, calidumque vaporem,
Sentimus; sentimus item transire per aurum
Atque per argentum, quum pocula plena tenemus.
Denique, per dissepta domorum saxea voces
Pervolitant, permanat odos, frigusque, vaposque
Ignis; qui ferri quoque vim penetrare suëvit
Denique, qua circum colli [r] lorica coercet:
Morbida visque simul, quum extrinsecus insinuatur.
Et tempestatem terra cœloque coortam
In cœlum terramque remote jure facessunt,
Quandoquidem nihil est, nisi raro corpore nexum.
  Huc accedit, uti non omnia, quæ jaciuntur

[r] corii; MS.

Corpora cumque ab rebus, eodem prædita sensu,
Atque eodem pacto rebus sint omnibus apta.
Principio, terram sol excoquit, et facit are;
At glaciem dissolvit, et altis montibus altas
Exstructas ningues radiis tabescere cogit:
Denique, cera liquefit in ejus posta vapore.
Ignis item liquidum facit æs, aurumque resolvit;
At coria et carnem trahit et conducit in unum.
Humor aquæ porro ferrum condurat ab igni;
At coria et carnem mollit durata calore:
Barbigeras oleaster eo juvat usque capellas,
Diffluat ambrosia quasi vero et nectare tinctus:
Qua nihil est homini quod amariu' frondeat æstu.
Denique, amaracinum fugitat sus et timet omne
Unguentum; nam setigeris subus acre venenum est,
Quod nos interdum tanquam recreare videtur.
At contra nobis cœnum teterrima quum sit
Spurcities, eadem suibus hæc munda videtur,
Insatiabiliter toti ut volvantur ibidem.

Hoc etiam superest, ipsa quam dicere de re
Aggredior, quod dicendum prius esse videtur.
Multa foramina quum variis sint reddita rebus,
Dissimili inter se natura prædita debent
Esse, et habere suam naturam quæque viasque;
Quippe etenim varii sensus animantibus insunt,
Quorum quisque suam proprie rem percipit in se.
Nam penetrare alio sonitus, alioque saporem
Cernimus e succis, alio nidoris odores.
Præterea, manare aliud per saxa videtur,
Atque aliud lignis, aliud transire per aurum;
Argentoque foras aliud, vitroque meare;
Nam fluere hac species, illac calor ire videtur,
Atque aliis aliud citius transmittere eadem.
Scilicet id fieri cogit natura viarum,
Multimodis varians, ut paulo ostendimus ante,
Propter dissimilem naturam textaque rerum.

Quapropter bene ubi hæc confirmata atque locata
Omnia constiterint nobis præposta, parata;
Quod superest, facile hinc ratio reddetur, et omnis
Causa patefiet, quæ ferri pelliciat vim.
Principio, fluere e lapide hoc permulta necesse est
Semina, sive æstum, qui discutit aëra plagis:
Inter qui lapidem ferrumque est cumque locatus.
Hoc ubi inanitur spatium, multusque vacefit
In medio locus; extemplo primordia ferri
In vacuum prolapsa cadunt conjuncta, fit utque
Annulus ipse sequatur, eatque ita corpore toto.
Nec res ulla magis primoribus ex elementis
Indupedita suis arcte connexa cohæret,
Quam validi ferri naturæ frigidus horror.
Quo minus est mirum, quod dicitur, ex elementis
Corpora si nequeunt de ferro plura coorta
In vacuum ferri, quin annulus ipse sequatur:
Quod facit; et sequitur donec pervenit ad ipsum
Jam lapidem, cæcisque in eo compagibus hæsit.
Hoc fit item cunctas in partes, unde vacefit
Quumque locus, sive ex transverso, sive superne,
Corpora continuo in vacuum vicina feruntur.
Quippe agitantur enim plagis aliunde, nec ipsa
Sponte sua sursum possunt consurgere in auras.
Huc accedit item, quare queat id magis esse:
Hæc quoque res adjumento motuque juvatur:
Quod simul a fronte est annelli rarior aër
Factus, inanitusque locus magis ac vacuatus;
Continuo fit, uti, qui post est cumque locatus
Aër, a tergo quasi provehat atque propellat.
Semper enim circum positus res verberat aër.
Sed tali fit uti propellat tempore ferrum,
Parte quod ex una spatium vacat, et capit in se.
Hic tibi, quem memoro, per crebra foramina ferri
Parvas ad partes subtiliter insinuatus,
Trudit et impellit: quasi naves velaque ventis.

Denique res omnes debent in corpore habere
Aëra, quandoquidem raro sunt corpore, et aër
Omnibus est rebus circumdatus appositusque.
Hic igitur, penitus qui in ferro est abditus, aër
Solicito motu semper jactatur, eoque
Verberat annellum dubio procul; et ciet intus
Scilicet; atque eodem fertur, quo præcipitavit
Jam semel, et vacuam partem in conamina sumpsit.
Fit quoque, ut a lapide hoc ferri natura recedat
Interdum, fugere atque sequi consueta vicissim.
Exsultare etiam Samothracia ferrea vidi,
Et ramenta simul ferri furere intus ahenis
In scaphiis, lapis hic magnes quum subditus esset:
Usque adeo fugere a saxo gestire videtur,
Ære interposito; discordia tanta creatur;
Propterea quia nimirum prius æstus ubi æris
Præcepit, ferrique vias possedit apertas,
Posterior lapidis venit æstus, et omnia plena
Invenit in ferro: neque habet, qua tranet, ut ante.
Cogitur offensare igitur pulsareque fluctu
Ferrea texta suo: quo pacto respuit ab se,
Atque per æs agitat, sine eo quod sæpe resorbet.
Illud in his rebus mirari mitte, quod æstus
Non valet e lapide hoc alias impellere item res:
Pondere enim fretæ partim stant, quod genus aurum:
Ac partim raro quia sunt cum corpore, ut æstus
Pervolet intactus, nequeunt impellier usquam;
Lignea materies in quo genere esse videtur.
Inter utrasque igitur ferri natura locata,
Æris ubi accepit quædam corpuscula; tum fit,
Impellant ut eam Magnesia flumina saxi.
Nec tamen hæc ita sunt aliarum rerum aliena,
Ut mihi multa parum genere ex hoc suppeditentur,
Quæ memorare queam inter se sing'lariter apta.
Saxa vides primum sola coalescere calce:
Glutine materies taurino jungitur una,

Ut vitio venæ tabularum sæpius hiscant,
Quam laxare queant compages taurea vincla.
Vitigeni latices in aquaï fontibus audent
Misceri, quum pix nequeat gravis et leve olivum:
Purpureusque colos conchyli jungitur uno
Corpore cum lanæ, dirimi qui non queat usquam:
Non, si Neptuni fluctu renovare operam des;
Non, mare si totum velit eluere omnibus undis.
Denique res auro aurum concopulat una,
Ærique æs plumbo fit uti jungatur ab albo.
Cetera jam quam multa licet reperire? Quid ergo?
Nec tibi tam longis opus est ambagibus usquam,
Nec me tam multam hic operam consumere par est;
Sed breviter paucis præstat [a] comprendere multa.
  Quorum ita texturæ ceciderunt mutua contra,
Ut cava conveniant plenis hæc illius, illa
Hujusque; inter se junctura horum optima constat.
Est etiam, quasi ut annellis hamisque plicata,
Inter se quædam possint copulata teneri:
Quod magis in lapide hoc fieri ferroque videtur.

De pestilentia, unde creatur.

  Nunc, ratio quæ sit morbis, aut unde repente
Mortiferam possit cladem conflare coorta
Morbida vis hominum generi, pecudumque catervis,
Expediam. Primum, multarum semina rerum
Esse supra docui, quæ sint vitalia nobis:
Et contra, quæ sint morbo mortique, necesse est
Multa volare; ea quum casu sunt forte coorta,
Et perturbarunt cœlum, fit morbidus aër.
Atque ea vis omnis morborum pestilitasque
Aut extrinsecus, ut nubes nebulæque superne
Per cœlum veniunt, aut ipsa sæpe coorta
De terra surgunt, ubi putorem humida nacta est,
Intempestivis pluviisque et solibus icta.

[a] restat; MS.

Nonne vides etiam, cœli novitate et aquarum
Tentari, procul a patria quicumque domoque
Adveniunt? ideo quia longe discrepitant res.
Nam quid Britannis cœlum differre putamus,
Et quod in Ægypto est, qua mundi claudicat axis?
Quidve, quod in Ponto est, differre, et Gadibus, atque
Usque ad nigra virûm percocto sæcla calore.
Quæ quum quatuor inter se diversa videmus,
Quatuor a ventis et cœli partibus esse,
Tum color et facies hominum distare videntur
Largiter, et morbi generatim sæcla tenere.
Est elephas morbus, qui propter flumina Nili
Gignitur Ægypto in media, neque præterea usquam.
Atthide tentantur gressus, oculique in Achæis
Finibus: inde aliis alius locus est inimicus
Partibus ac membris: varius concinnat id aër.
Proinde ubi se cœlum, quod nobis forte alienum,
Commovet, atque aër inimicus serpere cœpit;
Ut nebula ac nubes paulatim repit, et omne,
Qua graditur, conturbat, et immutare coactat.
Fit quoque, ut in nostrum quum venit denique cœlum,
Corrumpat, reddatque sui simile atque alienum.
Hæc igitur subito clades nova, pestilitasque,
Aut in aquas cadit, aut fruges persidit in ipsas,
Aut alios hominum pastus pecudumque cibatus;
Aut etiam suspensa manet vis aëre in ipso;
Et, quum spirantes mixtas hinc ducimus auras,
Illa quoque in corpus pariter sorbere necesse est.
Consimili ratione venit bubus quoque sæpe
Pestilitas, etiam pigris balantibus ægros.
Nec refert, utrum nos in loca deveniamus
Nobis adversa, et cœli mutemus amictum:
An cœlum nobis ultro natura coruptum
Deferat, aut aliquid, quo non consuevimus uti,
Quod nos adventu possit tentare recenti.

De pestilentia Atheniensium.

Hæc ratio quondam morborum et mortifer æstus
Finibu' Cecropiis funestos reddidit agros,
Vastavitque vias, exhausit civibus urbem.
Nam penitus, veniens Ægypti e finibus, ortus,
Aëra permensus multum camposque natantes,
Incubuit tandem populo Pandionis; omnes
Inde catervatim morbo mortique dabantur.
Principio, caput incensum fervore gerebant,
Et duplices oculos suffusa luce rubentes.
Sudabant etiam fauces intrinsecus atræ
Sanguine, et ulceribus vocis via septa coibat;
Atque, animi interpres, manabat lingua cruore,
Debilitata malis, motu gravis, aspera tactu.
Inde, ubi per fauces pectus complerat, et ipsum
Morbida vis in cor mœstum confluxerat ægris;
Omnia tum vero vitaï claustra lababant.
Spiritus ore foras tetrum volvebat odorem,
Rancida quo perolent projecta cadavera ritu.
Atque animi prorsum vires totius, et omne
Languebat corpus, leti jam limine in ipso;
Intolerabilibusque malis erat anxius angor
Assidue comes, et gemitu commixta querela;
Singultusque frequens noctem persæpe diemque,
Corripere assidue nervos et membra coactans,
Dissolvebat eos, defessos ante fatigans.
Nec nimio cuiquam posses ardore tueri
Corporis in summo summam fervescere partem;
Sed potius tepidum manibus proponere tactum,
Et simul ulceribus quasi inustis omne rubere
Corpus, ut est, per membra sacer quum diditur ignis.
Intima pars hominum vero flagrabat ad ossa;
Flagrabat stomacho flamma, ut fornacibus, intus:
Nil adeo posses cuiquam leve tenueque membris
Vertere in utilitatem; ad ventum et frigora semper

In fluvios partim gelidos ardentia morbo
Membra dabant, nudum jacientes corpus in undas.
Multi præcipites lymphis putealibus alte
Inciderunt, ipso venientes ore patente:
Insedabiliter sitis arida corpora mersans
Æquabat multum parvis humoribus imbrem.
Nec requies erat ulla mali; defessa jacebant
Corpora; mussabat tacito medicina timore;
Quippe patentia quum totiens ardentia morbis
Lumina versarent oculorum expertia somno:
Multaque præterea mortis tum signa dabantur;
Perturbata animi mens in mœrore metuque;
Triste supercilium; furiosus vultus et acer;
Solicitæ porro plenæque sonoribus aures;
Creber spiritus, aut ingens, raroque coortus;
Sudorisque madens per collum splendidus humos[t];
Tenuia sputa, minuta, croci contacta colore,
Salsaque, per fauces raucas vix edita tussi.
In manibus vero nervi trahere et tremere artus:
A pedibusque minutatim succedere frigus
Non dubitabat; item, ad supremum denique tempus,
Compressæ nares; nasi primoris acumen
Tenue; cavati oculi; cava tempora; frigida pellis
Duraque; in ore jacens rictum[u]; frons tenta minebat;
Nec nimio rigida post strati morte jacebant:
Octavoque fere candenti lumine solis,
Aut etiam nona reddebant lampade vitam.
Quorum si quis, ut est, vitarat funera leti,
Ulceribus tetris, et nigra proluvie alvi;
Posterius tamen hunc tabes letumque manebat:
Aut etiam multus capitis cum sæpe dolore
Corruptus sanguis expletis naribus ibat:
Huc hominis totæ vires corpusque fluebat.
Profluvium porro qui tetri sanguinis acre
Exierat, tamen in nervos huic morbus et artus

t udum; MS.

u inhorre jacet rectum; MS.

Ibat, et in partes genitales corporis ipsas.
Et graviter partim metuentes limina leti
Vivebant, ferro privati parte virili:
Et manibus sine nonnulli pedibusque manebant
In vita tamen, et perdebant lumina partim:
Usque adeo mortis metus his incesserat acer.
Atque etiam quosdam cepere oblivia rerum
Cunctarum, neque se possent cognoscere ut ipsi.
  Multaque humi quum inhumata jacerent corpora supra
Corporibus, tamen alituum genus atque ferarum
Aut procul absiliebat, ut acrem exiret odorem;
Aut, ubi gustarat, languebat morte propinqua.
Nec tamen omnino temere illis solibus ulla
Comparebat avis: nec noxia[a] sæcla ferarum
Exibant silvis: languebant pleraque morbo,
Et moriebantur: cum primis fida canum vis
Strata viis animam ponebat in omnibus ægre:
Extorquebat enim vitam vis morbida membris.
Incomitata rapi certabant funera vasta:
Nec ratio remedî communis certa dabatur.
Nam quod alî dederat vitales aëris auras
Volvere in ore licere, et cœli templa tueri;
Hoc aliis erat exitio, letumque parabat.
  Illud in his rebus miserandum et magnopere unum
Ærumnabile erat, quod, ubi se quisque videbat
Implicitum morbo, morti damnatus ut esset,
Deficiens animo, mœsto cum corde jacebat,
Funera respectans, animam et mittebat ibidem.
  Quippe etenim nullo cessabant tempore apisci
Ex aliis alios avidi contagia morbi,
Lanigeras tanquam pecudes et bucera sæcla.
Idque vel in primis cumulabat funere funus:
Nam quicumque suos fugitabant visere ad ægros,
Vitaï nimium cupidos mortisque timentes

[a] fortia; MS.

Pœnibat[y] paulo post turpi morte malaque
Desertos, opis expertes, incuria mactans.
Qui fuerant autem præsto, contagibus ibant
Atque labore, pudor quem tum cogebat obire,
Blandaque lassorum vox, mixta voce querelæ.
Optimus hoc leti genus ergo quisque subibat.
  Inque aliis alium populum sepelire suorum
Certantes, lacrimis lassi luctuque redibant.
Inde bonam partem in lectum mœrore dabantur:
Nec poterat quisquam reperiri, quem neque morbus,
Nec mors, nec luctus tentaret tempore tali.
  Præterea jam pastor, et armentarius omnis,
Et robustus item curvi moderator aratri
Languebat; penitusque casis contrusa jacebant
Corpora, paupertate et morbo dedita morti.
Exanimis pueris super exanimata parentum
Corpora nonnunquam posses retroque videre
Matribus et patribus natos super edere vitam.
  Nec minimam partem ex agris mœror is in urbem
Confluxit, languens quem contulit agricolarum
Copia, conveniens ex omni morbida parte.
Omnia condebant loca tectaque, quo magis æstu
Confertos ita acervatim mors accumulabat.
  Multa siti prostrata viam per proque voluta
Corpora, silanos ad aquarum strata, jacebant,
Interclusa anima nimia ab dulcedine aquarum.
Multaque per populi passim loca prompta viasque
Languida semianimo cum corpore membra videres,
Horrida pædore, et pannis cooperta perire
Corporis illuvie: pellis super ossibus una,
Ulceribus tetris prope jam sordique sepulta.
  Omnia denique sancta deûm delubra replerat
Corporibus mors exanimis, onerataque passim
Cuncta cadaveribus cœlestûm templa manebant,

[y] Pœnibus; MS.

Hospitibus loca quæ complerant æditentes.
Nec jam religio divûm, neque numina, magni
Pendebantur: enim præsens dolor exsuperabat.
  Nec mos ille sepulturæ remanebat in urbe,
Quo prius hic populus semper consuerat humari;
Perturbatus enim totus repedabat, et unus
Quisque suum pro re consortem mœstus humabat.
  Multaque vi subita[2] paupertas horrida suasit.
Namque suos consanguineos aliena rogorum
Insuper instructa ingenti clamore locabant,
Subdebantque faces; multo cum sanguine sæpe
Rixantes potius, quam corpora desererentur.

[2] res subita et; MS.

FINIS.

TEXTS WITH SHORT NOTES.

THE Texts of the OXFORD POCKET CLASSICS are now issued with Short Notes, calculated as well for the use of Schools as for the junior members of the Universities.

SOPHOCLES,	s.	d.
AJAX, (*with short Notes,*)	1	0
ELECTRA	1	0
ŒDIPUS REX	1	0
ŒDIPUS COLONEUS	1	0
ANTIGONE	1	0
PHILOCTETES	1	0
TRACHINIÆ	1	0

The Text separately. One vol., cloth, 3s.
The Notes separately. One vol., cloth, 3s.

ÆSCHYLUS,	s.	d.
PROMETHEUS VINCTUS, (*with short Notes,*) ...	1	0
SEPTEM CONTRA THEBAS	1	0
PERSÆ	1	0
AGAMEMNON	1	0
CHOEPHORÆ	1	0
EUMENIDES	1	0
SUPPLICES	1	0

The Text separately. One vol., cloth, 3s.
The Notes separately. One vol., cloth, 3s. 6d.

EURIPIDES,	s.	d.
HECUBA, (*with short Notes,*)	1	0
MEDEA	1	0
ORESTES	1	0

TEXTS WITH SHORT NOTES, &c.—*continued.*

	s.	d.
PHŒNISSÆ	1	0
HIPPOLYTUS	1	0
ALCESTIS	1	0

The Text separately. One vol., cloth, 3s. 6d.

The Notes separately. One vol., cloth, 3s.

DEMOSTHENES,

DE CORONA, (*with short Notes,*)	2	0
ÆSCHINES IN CTESIPHONTEM	2	0

VIRGIL,

The BUCOLICS, (*with short Notes,*)	1	0
The GEORGICS	2	0
The ÆNEID	1	0

HORACE,

ODES and EPODES, (*with short Notes,*) ...	2	0
SATIRES	1	0
EPISTLES and ARS POETICA	1	0

The Text separately. One vol., cloth, 2s.

The Notes separately. One vol., cloth, 2s.

SALLUST,

JUGURTHA, (*with short Notes,*)	1	6
CATILINE	1	0
CORNELIUS NEPOS, (*with short Notes,*) ...	1	6
PHÆDRUS, (*with short Notes,*)	1	0

JOHN HENRY and JAMES PARKER, Oxford and London.